

**Київський національний університет
імені Тараса Шевченка**

ISSN 2413-7154 (Print)
ISSN 2413-7553 (Online)

**ЕКОНОМІЧНА
ТА СОЦІАЛЬНА
ГЕОГРАФІЯ**

**Випуск 82
2019**

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Заснований у 1966 р.

ВИПУСК 82

Київ-2019

ББК 65.04

- Науковий збірник під назвою «Економічна географія» заснований у січні 1966 р.
- Зареєстрований Міністерством юстиції України 22 жовтня 2009 р. (наказ № 1924/15)
- Постановою Президії ВАК України № 1-01/10 від 13 грудня 2000 р. включений до Переліку фахових періодичних наукових видань за спеціальностями «Географічні науки».
- Поновлено у Переліку фахових видань Атестаційною колегією МОН України, наказ МОН України № 515 від 16 травня 2016 р.
- Включено до переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б», наказ МОН України № 1643 від 28 грудня 2019 р.
- Видавець: Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Економічна та соціальна географія / [Ред. кол.: Олійник Я.Б. (шеф-ред), К.В.Мезенцев (гол. ред) та ін.] – 2019. – Вип. 82. – 59 с.

Науковий журнал “Економічна та соціальна географія” висвітлює актуальні питання теорії, методології й методики суспільної географії, а також прикладні здобутки у цій галузі. Журнал вміщує також інформацію про видатних учених та педагогів, історичні пам’ятні дати, огляди та рецензії, хроніку подій. Місія журналу: сприяння поширенню географічних знань та географічного мислення, створення платформи для обміну знаннями, результатами досліджень, теоріями та поглядами серед науковців-географів.

Редакційна колегія:

Шеф-редактор: Олійник Я.Б., акад. НАПН України, д. екон. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Головний редактор: Мезенцев К.В., д. геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Відповідальний редактор-секретар: Гнатюк О.М., к. геогр. наук; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Члени редакційної колегії:

Антіпова К. А., д. геогр. наук, проф; *Білоруський державний університет, м. Мінськ, Білорусь*

Арслан М., д. геогр. наук, проф; *Казахський національний університет імені аль-Фарабі, Алмати, Казахстан*

Бартошевич Б., д. геогр. наук, проф; *Лодзький університет, Польща*

Бурнейка Д., д. геогр. наук; проф.; *Вільнюський університет, Литовський центр соціальних досліджень, Інститут суспільної географії та демографії, м. Вільнюс, Литва*

Запотоцький С. П., д. геогр. наук, проф.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Камінська В., д. геогр. наук; *Університет Яна Кухановського, м. Кельце, Польща*

Карачоні Д., д. геогр. наук; *Угорська академія наук, м. Будапешт, Угорщина*

Кріс’яне З., д. геогр. наук, проф.; *Латвійський університет, м. Рига, Латвія*

Мельничук А. Л., к. геогр. наук, доц.; *Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Адреса редакційної колегії: м. Київ, МСП-680, проспект Академіка Глушкова, 2, Київський національний факультет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, кафедра економічної та соціальної географії.

Тел. (044) 521-32-04, (044) 521-32-24; e-mail: editor@bulletin-esgeograph.org.ua

Офіційний веб-сайт: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2019

Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya / [Eds.: Ya. Oliynyk, K. Mezentsev et al.], 2019, Vol. 82, 59 p.

Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya (Economic and Social Geography) is an academic journal published since 1966 that focuses on current issues of both theoretical and empirical aspects of human geography. In particular, Journal's scope covers economic, social and cultural geography, behaviour and perceptual geography, regional science and policy, spatial planning, geo-demographics and labour market developments, environmental issues, modern spatial transformations. The Journal also published scientific reviews, as well as the reports about outstanding scientists and educators, important historical dates and events.

Publisher: Taras Shevchenko National University of Kyiv

Editorial Board:

Managing Editor: Yaroslav OLIYNYK, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

Editor-in-Chief: Kostyantyn MEZENTSEV, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

Executive Editor: Oleksiy GNATIUK, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

Editors:

Ekaterina ANTIPOVA, *Belarusian State University, Minsk, Belarus*

Mehmet ARSLAN, *Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan*

Bartosz BARTOSIEWICZ, *University of Łódź, Poland*

Donatas BURNEIKA, *Institute of Human Geography and Demography, Vilnius University, Lithuania*

Wioletta KAMIŃSKA, *Institute of Geography, Jan Kochanowski University in Kielce, Poland*

Dávid KARÁCSONYI, *Geographical Institute, RCAES, Hungarian Academy of Science, Budapest, Hungary*

Zaiga KRISJANE, *University of Latvia, Riga, Latvia*

Anatoliy MELNYCHUK, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

Sergii ZAPOTOTSKYI, *Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine*

Editorial Board Address: Kyiv, MSP-680, Prospect Akademika Hlushkova 2a, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Faculty of Geography, Department of Economic and Social Geography.

E-mail: editor@bulletin-esgeograph.org.ua

Official website: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

© Taras Shevchenko National University of Kyiv, 2019

AMBIGUOUS SUBURBAN SPACES: TRENDS AND PECULIARITIES OF EVERYDAY PRACTICES CHANGE**¹Kostyantyn MEZENTSEV, Natalia PROVOTAR, Oleksiy GNATIUK, Anatolii MELNYCHUK, Olena DENYSENKO***Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine**¹k_mez@ukr.net*

Abstract: The article presents the conceptualization of suburban space changes through the prism of changing everyday practices and its verification based on cases in the suburban areas of Kyiv and Vinnytsia. Given task is problematic both theoretically and empirically, as the suburban space is not only a physical residence place of the inhabitants, but also an environment of their life with all interactions and social relations. It is possible to speak about several main types of suburban spaces in Ukraine, each characterized by the specific nature of changes and the way of residents' life. Moreover, it is almost impossible nowadays to talk about the typical everyday life and everyday practices in the suburbia, as the latter becomes more and more heterogeneous as a result of the mixing, interaction and hybridization of various forms and practices, quite often within individual settlements. Investigating suburban inhabitants in the context of their daily life as residents, consumers, workers, and citizens through everyday practices provides an opportunity for a comprehensive understanding of the economic, social, cultural, and urban planning domains of the suburbia functioning in its relationship with the central city. Analyzed daily practices are related to the main components of human activity: accommodation, consumption, reproduction and upbringing of children, work, recreation, leisure and sports, education and cultural development, civic activity, mobility. The transformation of everyday practices is presented in the context of urban environment changes and emergence of new residents, orientation of residents to external interactions and meeting the needs in the central city/own settlement, mutual transformation and combination of old and new everyday practices. Changes in everyday practices have been identified in connection with the transformation of specific suburban areas, the behavior of residents and, ultimately, identity, and the factors of changes in everyday practices were revealed for different types of suburban spaces on the examples of Kyiv and Vinnytsia. The case studies show that transformations of the suburban spaces of Kyiv and Vinnytsia have similar driving forces, and the main consequences as well: radical change in population structure; loss or hybrid nature of the local identity of suburban settlements; advancing development of housing with underdeveloped engineering and social infrastructure; increasing heterogeneity, fragmentation and polycentricism of suburban spaces; growing the suburbia's dependence on the central city.

Key words: suburbia, suburban spaces, suburbanism, everyday practices, Kyiv, Vinnytsia.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.4-19>

UDC: 911.3

Received: November 22, 2019.

Revised: December 12, 2019.

Accepted: December 16, 2019.

НЕОДНОЗНАЧНІ ПРИМІСЬКІ ПРОСТОРИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ ПОВСЯКДЕННИХ ПРАКТИК**¹Костянтин МЕЗЕНЦЕВ, Наталія ПРОВОТАР, Олексій ГНАТЮК, Анатолій МЕЛЬНИЧУК, Олена ДЕНИСЕНКО***Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна**¹k_mez@ukr.net*

Анотація: У статті представлено концептуалізацію змін приміських просторів через призму мінливих повсякденних практик та її перевірка на матеріалах кейсів у приміських просторах Києва та Вінниці. Це завдання є проблематичним як теоретично, так і емпірично, оскільки приміський простір є не лише місцем фізичного перебування мешканців, але й середовищем їх життєдіяльності з усіма взаємодіями і соціальними відносинами. Можна вести мову про декілька основних типів приміських просторів України, для кожного з яких характерні специфічні характер змін та спосіб життя мешканців. До того ж, нині практично неможливо говорити про типові повсякденне життя та повсякденні практики в субурбії, оскільки вона стає все більше неоднорідною внаслідок змішування, взаємодії та гібридизації різноманітних форм і практик, досить часто в межах окремих населених пунктів. Дослідження мешканців передмість в контексті їх життєдіяльності як жителів, споживачів, працівників, громадян через повсякденні практики дає можливість комплексного пізнання економічних, соціальних, культурних, містобудівних сфер функціонування передмість у їх взаємозв'язку з містом-центром. Проаналізовані повсякденні практики пов'язані з основними складовими людської діяльності: проживання, споживання, відтворення та виховання дітей, робота, відпочинок, дозвілля та спорт, освіта та культурний розвиток, громадська діяльність, мобільність. Перетворення повсякденних практик представлено у контексті змін міського середовища та появи нових мешканців, орієнтації мешканців на зовнішні взаємодії та задоволення потреб у центральному місті/власному населеному пункті, взаємне перетворення та поєднання старих і нових повсякденних практик. Виявлені зміни повсякденних практик, пов'язані із перетворенням конкретних ділянок приміського простору, поведінки мешканців та, зрештою, ідентичності. Визначені фактори змін повсякденних практик у різних типах приміських просторів на прикладі Києва та Вінниці. Аналіз кейсів показує, що рушійні сили трансформації приміських просторів Києва та Вінниці в загальних рисах є подібними. Подібними є також наслідки трансформацій: радикальна зміна структури населення; втрата або гібридний характер місцевої ідентичності приміських поселень; випереджаючий розвиток житлової забудови за відставання розвитку відповідної інженерної та соціальної інфраструктури; наростаюча неоднорідність, фрагментарність та поліцентричність приміських просторів; посилення залежності субурбії від центрального міста.

Ключові слова: субурбія, приміські простори, субурбанізм, повсякденні практики, Київ, Вінниця.

Постановка проблеми: неоднозначні приміські простори

У 1970-80-х роках відбулося переосмислення категорії простору в суспільній географії: його стали розглядати не як такий, де соціальні характеристики диференціюються (і відповідно картографуються), а як такий, де соціальні відносини «розгортаються», а сам простір формується в процесі соціальних відносин – відбувається виробництво простору (Мезенцев і Мезенцева 2018). Соціальні та просторові відносини надалі розглядаються як «співдетермінанти» (Smith et al. 2010), а проблеми, негаразди, нерівність – не просто як «соціальні», що проявляються в «просторі», а як «соціально-просторові». Йдеться й про соціально-просторову діалектику, коли, з одного боку, люди створюють, модернізують простір, але з іншого – залежать від простору, в якому живуть і працюють (Knox and Pinch 2010).

У більшості досліджень метрополітенських регіонів головний фокус зосереджується на центральних містах, а субурбія, що трактується як периферія в просторі регіону, стає «периферією» і в теоретичному дискурсі. Хоча формування периферійних територій є невід’ємною складовою процесу розвитку будь-якої території, іншою стороною процесу формування центрів, більше уваги отримують саме процеси формування центрів, ядер людської діяльності (Mezentsev 2012). Натомість той факт, що більшість мешканців США проживає у субурбії, дозволило за аналогією з «урбаністичним століттям» вести мову про початок «субурбаністичного століття» (Schneider 1992). В Україні субурбія ще не набула таких масштабів, але її значення у розвитку метрополітенських регіонів суттєво зростає.

Як зазначає Е. Соджа, концептуалізація приміських просторів є проблематичною як теоретично, так і емпірично (Soja 2011), тобто дослідження приміських просторів – складне завдання, а самі приміські простори є неоднозначними. Приміські простори – це не лише місця фізичного перебування мешканців, але й середовище їх життєдіяльності з усіма взаємодіями і соціальними відносинами. Дослідження мешканців передмість в контексті їх життєдіяльності як жителів, споживачів, працівників, громадян через повсякденні практики дає можливість комплексного пізнання економічних, соціальних, культурних, містобудівних сфер функціонування передмість у їх взаємозв’язку з містом-центром.

В міру розвитку суспільства посилюються процеси диференціації субурбії і навіть формування нових її типів. Європейська субурбія є водночас «старою» і «ною», тому Н. Фелпс веде мову про те, що Європа є цікавою з точки зору спостереження за сучасними процесами

субурбанізації (Phelps 2017). А М. Уреднічек зазначає, що субурбанізація постсоціалістичних міст належить до найбільш привабливих наукових напрямів сучасної суспільної географії (Ouředníček 2007). Такі дослідження мають важливе значення не лише через унікальність траєкторії субурбанізації в умовах пост-соціалізму, але також відкривають специфічну та цікаву перспективу теоретизації процесів субурбанізації (Stanilov and Sykora 2014).

Вивчення субурбії в різних країнах світу показує, що їхня різноманітність – це швидше норма, а не виняток. Хоча домінуючі типи субурбії відрізняються за регіонами і містами та залежать від локального контексту, останні тенденції свідчать про переважання змішаних рис, коли різні типи субурбії співіснують на одній території (Shen and Wu 2013). Для того, щоб повніше зрозуміти приміський спосіб життя, розвинути його концептуалізацію, необхідно дослідити, як місцеві мешканці самі розуміють, сприймають та трактують субурбію, що про неї думають і говорять (Harris 2010). Це можливо зробити шляхом вивчення такого прояву приміського способу життя як повсякденні практики місцевих мешканців.

Нині практично неможливо говорити про типові повсякденне життя та повсякденні практики в субурбії, як раніше, коли уявлення про них формувалося на основі вивчення приміських просторів американських міст у післявоєнний час. Субурбія все більше стає неоднорідною, стає місцем, де змішуються різноманітні форми та практики, де поряд розміщуються низькоповерхова приватна забудова та багатоповерхові житлові комплекси, співіснують заможні, середній клас та бідніші прошарки населення, де розвиваються уявлення про «фемінізовану» субурбію та «маскулінізоване» місто (Drummond and Labbé 2013) тощо. Недарма К. Андерсон задає питання, чи субурбанізм двадцять першого століття є міським способом життя зі своїм набором визначених культурних та ландшафтних цінностей? (Anderson 2006).

Метою даної статті є концептуалізація змін приміських просторів через призму мінливих повсякденних практик та її перевірка на матеріалах кейсів у приміських просторах Києва та Вінниці.

Зміни приміських просторів через призму повсякденних практик: мінливий повсякденний субурбанізм

Нині існує велике різноманіття процесів та результатів субурбанізації, як за формою, так і структурою (Keil 2018). Традиційними ознаками субурбії та приміського способу життя є низька щільність населення, переважання приватних односімейних будинків та істотна залежність від автомобілів. Також серед типових рис називають

прагнення жити в природному оточенні, однорідність соціального середовища, тісніші контакти в межах місцевої громади. Ці ознаки принципово відрізняли субурбію від міста, приміський спосіб життя від міського. І в цілому субурбія, на відміну від різноманітного міста, розглядалася як гомогенне утворення.

Практично всі ці типові ознаки зазнають змін, інколи «міняючись місцями». Так, субурбія стає все більш різноманітною, поєднуючи різні типи забудови (квартали висотних будинків, низькоповерхові будинки та різноманітні їх поєднання), різні категорії населення, різні види економічної діяльності, і, як наслідок, різні повсякденні практики (Shen and Wu 2013; Keil 2018 та ін.). Водночас тіснота контактів та взаємодії у приміських громадах зменшується.

Внутрішні відмінності тепер можуть розглядатися як визначальна характеристика субурбії, а міста стають більш однорідними, тоді як субурбія зростає різноманітнішою (Crawford 2015). Ще у 1970-х роках Л. Масотті писав, що «найсуттєвішою зміною у визначенні сучасної субурбії може стати її зростаюча економічна незалежність від центрального міста... Вона стає все менш приміською і більш міською» (Massotti 1973).

М. Мікельбанк на основі аналізу недавніх досліджень субурбії зробив висновки, що 1) приміські простори не є однорідними, процвітаючими спальними громадами, якими вони створювалися, 2) їх населення не є расово, економічно чи соціально однорідним, 3) приміська влада не завжди має достатньо ресурсів, низькі податки, якісні школи та бездоганну інфраструктуру (Mikelbank 2004). Саме субурбія тепер є неоднорідною, а складається з різних часткових просторів, які «дозріли для змін, щоб відобразити потреби адаптації до змін клімату, управління економічними кризами та соціальних

зрушень у демографічній та сімейній структурі» (Jessen and Roost 2015).

З точки зору дослідження різних типів субурбії (на прикладі (пост)-субурбії Франції та Канади) було запропоновано цікаву метрику, де для різних типів субурбії (від внутрішньої субурбії до віддалених пері-урбаністичних окраїн) виділено характерні типи населення (за класом, доходами), переважаючі типи (міської) політики, головні актори та (що особливо важливе з точки зору даного дослідження) головні морфологічні зміни (Charmes and Keil 2015).

Якщо серед головних фізичних характеристик субурбії традиційно відмічали низьку щільність та периферійність, а також наявність лише одного типу землекористування, що зумовлює необхідність щоденних поїздок місцевих мешканців, то Р. Гарріс додає іншу важливу характеристику, яка часто недооцінюється – «новітність субурбії» (Harris 2010). Саме новітність, як щодо часу виникнення, так і щодо зміни стає одним із ключових факторів мінливості повсякденних практик у приміських просторах. Як швидко приміські простори у свідомості їх мешканців перестають бути субурбією (а сприймаються власне як місто) залежить від того, як швидко триває її розвиток, які зміни у «приміській тканині» відбулися. Тобто потрібно зрозуміти, що відбувається в субурбії після того, як вона розвинулась, як вона «старіє» (Harris 2010; McManus & Ethington 2007).

Субурбія європейських країн характеризується значною «різноманітністю, очевидною за їх формою та способами управління, а також змішуванням цих форм і способів в окремих національних умовах» (Phelps et al. 2015). Так, якщо на периферії постсоціалістичних міст раніше переважали стандартизовані житлові комплекси для працівників державних підприємств, то після розпаду соціалістичної системи стала очевидною

Таблиця 1. Типи приміських просторів (Мезенцев 2017)

	Сільські поселення, охоплені субурбанізацією	Нові котеджні містечка	Перетворені на постійні дачні поселення	Зростаючі міста-супутники радянських часів	Райони внутрішньої субурбанізації
Характер змін	нова забудова / оновлення-модернізація / знесення та будівництво нового житла	нова забудова	оновлення-модернізація / знесення та будівництво нового житла	нова забудова / «втиснення» окремих будинків у старі мікрорайони	нова забудова / оновлення-модернізація / знесення та будівництво нового житла
Переважаючий тип житла	низько-поверхова індивідуальна забудова / багато-поверхова забудова	низько-поверхова індивідуальна забудова, таунхауси	низько-поверхова індивідуальна забудова	багато-поверхова забудова	низько-поверхова індивідуальна забудова
Спосіб життя	приміський / сільський	приміський / «другий дім»	приміський / «другий дім»	приміський / міський	міський
Оточуючий простір	сільський	сільський / відкритий	сільський / відкритий	міський	міський

житлова децентралізація, коли в субурбії з'явилися райони проживання більш заможного населення та середнього класу (Hirt, 2012).

Україна також субурбанізується нерівномірно. Процеси трансформації приміських просторів суттєво відрізняються навколо великих міст країни, а різні їх частини змінюються по-різному (Мезенцев 2017). Можна вести мову про п'ять основних типів приміських просторів, для кожного з яких характерні специфічні характер змін, переважаючий тип житла, спосіб життя та оточуючі простори – сільські поселення, охоплені субурбанізацією, нові котеджні містечка, перетворені на постійні дачні поселення, зростаючі міста-супутники радянських часів, а також райони внутрішньої субурбанізації (табл. 1).

Субурбанізація розглядається як процес, субурбія як місце, а субурбанізм – як специфічний приміський спосіб життя (Keil 2018). Зважаючи на різноманітність субурбії, може здаватися неможливим ідентифікувати спільні риси субурбанізму, приміського способу життя (Harris 2015).

Вперше термін субурбанізм був запропонований соціологом С. Фавою у 1950-х роках як «третій шлях» між концепціями урбанізму та руралізму, як специфічний соціо-психологічний стан і паттерн – приміський спосіб життя (Fava 1956). Розбіжності між міським і сільським способом життя зазвичай розглядали через відмінності у чисельності населення, щільності забудови та ступені однорідності. Ключовою специфікою субурбанізму С. Фава визначила «сусідство» і «добросусідство» (neighbouring and neighbourliness), а також інші сільські цінності та практики, що відрізняють субурбанізм від урбанізму (Fava 1956).

Якщо дослівно «субурбаністичний» означає «менший, ніж урбаністичний», то, на думку, А. Волкса, субурбанізм, може розумітися як «обмежений або підпорядкований урбанізм», а якщо його визначити як «недоурбанізм», то субурбанізм є відсутністю «повного урбанізму», але не свідчить про його повну відсутність (Walks 2013). Проте далі А. Волкс задає питання, чи слід вважати субурбанізм як соціально-психологічну формацію третім способом, відмінним від урбанізму та руралізму, чи, можливо, це гібридна формація, що включає вибрані елементи обох? (Walks 2013). І, нарешті, робить висновок про існування «множинності субурбанізмів» (Walks 2013).

Л. Драммонд та Д. Лаббе ведуть мову про «повсякденний субурбанізм», підкреслюючи доцільність застосування якісних методів дослідження (зокрема глибинних інтерв'ю) для його розуміння, на відміну від традиційної кількісної оцінки відмінностей між міським і приміським способом життя (Drummond and Labbé 2013). При цьому «дослідження приміського повсякденного життя ... вимагають уваги до

практик та просторів соціальної взаємодії в усьому спектрі приміських місць та форм», що зустрічаються все частіше по всьому світу, і особливо за межами субурбії міст глобальної Півночі (Drummond and Labbé 2013).

Приміська культура отримує все більше уваги по мірі збільшення розмаїття в субурбії, зростає увага до «культурного життя передмістя», нових культурних практик (Keil 2018). Також важливо акцентувати увагу на тому, що поняття «субурбія» позначає не тільки тип місця, але й тип людини (Harris 2015).

Повсякденне життя можна розглядати з точки зору різних аспектів: 1) як сукупність сформованих повсякденних практик, 2) як основу, на якій формуються повсякденні практики та 3) як потік взаємодій місцевих мешканців. Під поняттям повсякденної практики, як правило, розуміють спосіб дії людей в тій чи іншій ситуації. Повсякденні практики у приміських просторах – це звичайні, ординарні щоденні практики, рутинні активності ординарних людей, проживання повсякденного життя, непомітні форми життя, що приймаються як належне, щоденні практики, про які зазвичай не думають (Horton and Kraftl 2014; MacKay 1997; Chaney 2002).

Життєдіяльність людини включає економічну, соціальну, політичну та духовну сфери. У кожній з них реалізуються певні соціальні практики, які включають різні форми і види. Низовим рівнем соціальних практик є ті, які пов'язані із щоденним життям – повсякденні практики. Найпоширеніші їх форми пов'язані із основними складовими людської діяльності, такі як:

- проживання – повсякденні практики використання житла, його облаштування, використання прибудинкових територій;
- споживання – повсякденні практики здійснення покупок, отримання послуг та харчування;
- відтворення – повсякденні практики виховання дітей;
- робота – повсякденні практики здійснення трудової діяльності;
- відпочинок, дозвілля, спорт – повсякденні практики відновлення фізичних сил та духовних і інтелектуальних здібностей, проведення вільного часу та підтримки активного способу життя;
- освіта та культурний розвиток – повсякденні практики пізнання;
- громадська діяльність – повсякденні практики самоорганізації громади;
- мобільність – повсякденні практики переміщення.

Можна вести мову про повсякденні практики як окремих осіб, так і певних спільнот, виділених за різними ознаками: територіальною (повсякденні практики жителів різних субрегіонів, країн і регіонів світу тощо); національною (повсякденні практики українців, японців, французів тощо); способом життя (повсякденні практики селян, містян, жителів передмість тощо); віком

(повсякденні практики підлітків, людей старших вікових груп тощо); статтю (повсякденні практики чоловіків і жінок); сімейним станом (повсякденні практики сімей з дітьми, без дітей, одиноких жінок/чоловіків з дітьми, молодих матерів тощо); професійною (повсякденні практики офісних працівників, вчителів, лікарів тощо); статусом (повсякденні практики менеджерів, службовців, робітників тощо); майновою (повсякденні практики бідних, представників різних прошарків середнього класу, заможних); релігійною (повсякденні практики християн, мусульман тощо).

Перелік ознак для виділення спільнот з особливими повсякденними практиками не може бути вичерпним в силу мінливості останніх. Водночас, варто зауважити, що повсякденні практики складніше ідентифікувати, якщо структура населення певної території неоднорідна за статусом, доходами, віком, сімейним станом. При цьому, чим абстрактнішою є виділена спільнота, тим складніше визначити її об'єднуючі повсякденні практики.

Особливості повсякденних практик жителів приміських просторів визначаються високим рівнем їх щоденної мобільності, що позначається, насамперед, на практиках трудової діяльності, отримання різних послуг та споживання, відпочинку та дозвілля.

Просторовими індикаторами повсякденних практик населення є локалізація (віддаленість, відстань, поєднання) та мобільність (способи, періодичність, дальність, часові витрати). Вони визначають конфігурацію простору повсякденного життя. У приміських просторах повсякденні практики можуть мати різні конфігурації: бути повністю зосереджені у межах місця проживання в субурбії; зосереджені переважно в межах місця проживання в субурбії, але й частково у місті; зосереджені в місті і лише незначною мірою у місці проживання в субурбії; однаковою мірою зосереджені як у місці проживання в субурбії, так і у місті.

Субурбанізм не є статичною характеристикою певних просторів, це багатовимірний еволюційний процес в рамках урбанізму, який «постійно коливається і пульсує». Різні простори, таким чином, «наповнені» різним рівнем і гібридністю форм субурбанізму (Walks 2013). Зміни приміських просторів слід розглядати двояко: якщо на одному рівні – це процес «масового» будівництва та перебудови міських окраїн (включаючи процеси пост-субурбанізації), то на другому рівні – поява нових повсякденних субурбанізмів, нових приміських способів життя (Keil 2018).

Цікавою є ідея А. Волкса, який визначив шість вимірів, що розрізняють ідеальні типи урбанізму та субурбанізму, щодо яких будь-яке місце (приміський простір) може демонструвати незмінність (або повільну зміну) уздовж одного виміру, при цьому досить швидко зміну уздовж

іншого. Відповідно, залежно від зміни за різними вимірами, може бути ідентифікований, наприклад, автомобільний, сецесіоністський чи ексклюзивний субурбанізм, або диверсифікований, інноваційний, багатофункціональний та полімобільний субурбанізм, може бути визначений субурбанізм домашності, сусідства та ізоляваності, або субурбанізм громадськості та колективної мобілізації (Walks 2013).

Е. Коткін висунув ідею «нового субурбанізму» як практичного та корисного способу вирішення основних проблем, що стоять перед субурбією, спрямований передусім на підтримку розвитку «напівавтономних сіл» по всій периферії міст (Kotkin 2005). Подібно до нового урбанізму він наголошує на важливості публічних та відкритих просторів, а також розвитку громади, заперечуючи, що приміське життя є «неестетичним та марнотратним», а навпаки, вважає субурбію «гарним місцем для життя більшості людей», що потребує пошуку шляхів як зробити його кращим (Kotkin 2005).

Повсякденне життя визначається та характеризується появою, зміною та зникненням соціальних практик (Shove and Pantzar 2012), а з їх допомогою можуть бути описані та визначені фактично будь-які соціальні феномени. Відтак, соціальні практики є вдалим способом ідентифікації, пізнання та відображення значимих суспільних змін з метою формування відповідної політики розвитку приміських просторів.

Сучасними рисами повсякденних практик є мінливість та індивідуалізація. Урбанізаційні процеси суттєво впливають на спосіб життя людей в сенсі посилення різноманітності та надання кожному значної свободи у виборі моделей і форм повсякденної поведінки у різних сферах життєдіяльності. Наприклад, повсякденне життя людей наповнюється новими цифровими технологіями, які стають повсякденними атрибутами способу життя. Іншим прикладом є майнове розшарування суспільства, при якому для одних людей життєвий простір розширюється, а для інших – звужується за рахунок зниження рівня доступності окремих повсякденних практик (Проватар та ін. 2019).

Кожна практика має кілька визначальних елементів: матеріально-речові компоненти (матеріальна складова), компетенції (способи її реалізації), а також соціальна та символічна значимість (емоційна складова) (Shove and Pantzar 2012). Відповідно, зміна будь-якої складової, наприклад, технічний прогрес, поява нових способів її здійснення (форм організації) чи суспільної значимості (трендів), або модифікує саму практику та способи її здійснення, або призводить до її переформатування, а подекуди – витіснення та заміщення іншими, оновленими/новими практиками.

«Коли заходить мова про те, як і де ми мешкаємо, працюємо і розважаємося, ми живемо у час швидких змін», «урбанізація позначає момент

нашого спільного досвіду як планетарних жителів» (Keil 2018). У контексті повсякденних практик, це означає їх певну уніфікацію, стандартизацію та наближення способів їх реалізації у зв'язку з загальним планетарним процесом урбанізації. Навіть сама субурбанізація давно перетворилася на глобальний процес (Keil 2018). У цьому зв'язку міські та приміські практики більшості регіонів проходять достатньо схожий шлях з формування певного набору відносно стандартних, типових, практик, коли межа між міськими та приміськими просторами стирається настільки сильно, що її складно виявити.

Дихотомія міських та сільських просторів супроводжується процесом розмивання типових характеристик, що їх визначають (Dymitrow and Stenseke 2016), стиранням межі між ними. Водночас, навіть зараз, після тривалого часу інтенсивного тиску великих міст на «старі» приміські простори, все ще можуть бути ідентифіковані окремі «старі» приміські практики, що зберігають своє значення поряд з новими. Таким чином, в окремих приміських просторах завдяки поєднанню низки чинників зберігаються специфічні приміські практики, що відображають риси попередніх часових зрізів, а також виникають нові гібридні форми.

Причинами змін повсякденних практик можуть бути: вимушена відмова від старих повсякденних практик або їх трансформація під тиском об'єктивних причин (наприклад, зміна місця проживання, місця роботи, зниження чи збільшення доходів, хвороба тощо); зміна середовища проживання як в географічному, так і соціальному сенсі, що пов'язана із необхідністю враховувати нові повсякденні практики, сформовані в інших політичних, соціально-економічних чи культурних умовах проживання.

Мінливість повсякденних практик найдинамічніше проявляється у приміських просторах, де взаємонакладаються кілька зрізів повсякденних практик тих, хто поселяється в субурбії: повсякденні практики жителів міст і сільської місцевості; повсякденні практики жителів різних регіонів, які можуть мати суттєві соціально-психологічні відмінності; повсякденні практики тих, хто розглядає передмістя як територію тимчасового проживання на шляху до поселення в місті, і тих, хто поселяється на тривалий період часу.

Хронологічно першим процесом є субурбанізація міських та сільських поселень приміської зони, проявом якої є поява приміських практик, що існують у одному і тому самому поселенні паралельно із традиційними міськими чи сільськими практиками та поступово витісняють останні. Ключовим елементом приміського способу життя є специфічний характер мобільності населення – щоденні маятникові міграції з передмістя до міста та у зворотному напрямку. Активність типових «приміських жителів» практично повністю пов'язана із центральним

містом, тоді як передмістя виконує для них лише функцію спального району. Не останню роль у формуванні такого типу субурбії відіграє наявність та якість транспортної інфраструктури. Ландшафт передмістя формується здебільшого одноманітний та монотонний, з гіпертрофією житлової забудови, в той час як власна сфера послуг, у тому числі соціальна інфраструктура, залишається недорозвиненою. Традиційна ідентичність поселення при цьому розмивається або взагалі втрачається на користь ідентичності з центральним містом.

Подальший розвиток власної соціальної та виробничої інфраструктури такої субурбії може призводити до наступної стадії – заміщення приміських практик типово міськими, оскільки щонайменше частина мешканців отримує можливість працювати та задовольняти більшість своїх потреб в межах самого передмістя. Життя таких мешканців зосереджується у приміській зоні, оскільки потреба для регулярних візитів у місто зникає. На цій стадії можливе відновлення місцевої ідентичності, проте вже як ідентичності міської, з новим набором цінностей та перцепційних домінант. Результатом є так звана урбанізація субурбії, коли приміські поселення зливаються з центральним містом, перетворюючись на його райони, або функціонують у вигляді міст-супутників. Проте, можливий і процес руралізації субурбії внаслідок конкуренції приміських та сільських практик, зокрема набуття останніх населенням субурбії (наприклад, ведення приміськими жителями особистого підсобного господарства).

Зміни повсякденних практик можуть супроводжуватись певними конфліктами, протестами. Їх ймовірність зростає залежно від згуртованості громади, традицій, вкоріненості повсякденної практики, тривалості її існування. На думку, А. Ортеги, в умовах «неоліберального виробництва приміських просторів» проявляються як креативні, так і деструктивні процеси. При цьому на сусідніх приміських просторах можуть відбуватися діаметрально протилежні процеси. Так, на прикладі Філіппін він показав, як «повсякденна географія» нових мешканців закритих поселень (gated communities) контрастує з їх сусідами з фермерських громад (Ortega 2012).

Приміські простори Києва: мінливі чи стійкі повсякденні практики?

Приміські райони Києва характеризуються додатнім сальдо міграції за рахунок тих, хто приїхав на навчання/роботу до столиці і має бажання не орендувати житло у Києві, а придбати власне за низькою/нижчою ціною. Тривалий в часі (з початку 1990-х років), постійний і чисельний суспільний запит на переселення до приміської зони Києва, викликаний престижністю проживання «майже в столиці» та соціально-економічними перевагами, які з цим пов'язані,

стимулює будівельний бум у приміських просторах на мінімально можливій відстані від столиці. З 2014 року до потужного потоку бажаючих жити в передмісті Києва додалися вимушено переселені особи з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Як результат, в сільських поселеннях з 2008 року дуже швидко будуються житлові комплекси та котеджні містечка.

Кейс Софіївська Борщагівка – це лише один з прикладів будівництва житлових мікрорайонів у столичному передмісті. Чинниками стрімкого

заселення Софіївської Борщагівки є низькі ціни на житло (на 20-30% нижчі, ніж у Києві), наявність індивідуальних опалювальних систем, спрощена процедура кредитування та близькість до столиці (Софіївську Борщагівку від Києва відділяє лише Кільцева дорога, а нова забудова розпочиналась на землях закинутого тепличного господарства агрокомбінату «Пуша Водиця» на відстані 1 км від неї).

Частина нової забудови Софіївської Борщагівки здійснюється на сільськогосподарських землях без зміни їх цільового призначення.

Рис. 1. Нова забудова у Софіївській Борщагівці (Фото: Н. Провотар, 2017 рік)

Рис.2. Публічні простори новобудов Софіївської Борщагівки (Фото: Н. Провотар, 2019 рік)

Рис. 3. Повсякденні практики проведення дозвілля жителями новобудов та старої (історичної) частини Софіївської Борщагівки (Фото: Н. Провотар, 2019 рік)

У зв'язку з цим місцева громада протестує проти незаконної роздачі сільською радою земель під будівництво багатоповерхових житлових комплексів та продажу землі несільськогосподарського призначення нижче ринкової і нижче нормативної оцінки землі. Площа села Софіївська Борщагівка (1810 га) затверджена проектом землеустрою в зв'язку зі зміною меж села відповідно до Генерального плану забудови села (2013 р.) збільшилася на 713 га.

У Софіївській Борщагівці передбачається будівництво понад двох десятків нових житлових комплексів. Вони фактично утворюють самостійні спальні райони з доволі високою щільністю багатоповерхової забудови. Більшість житлових комплексів побудовано на відкритих просторах. Нова забудова села включає два ареали: ареал житлових комплексів вздовж Кільцевої дороги з 5-11-поверховою забудовою та ареал житлових комплексів вздовж траси від Кільцевої дороги до с. Петрівське із 5-12-типоверховою забудовою. Між дорогами також розміщені окремі житлові комплекси. Окремим ареалом сучасного села є стара (історична) його частина з приватною забудовою та невеликою кількістю будинків висотою до чотирьох поверхів. Генеральним планом села передбачена кількість жителів 115 тис. осіб. Тобто при реалізації всіх будівельних проектів нові жителі села будуть суттєво перевищувати чисельність корінних жителів (6571 особа у 2001 р.), що проявиться у суттєвій зміні стилю та способу життя мешканців Софіївської Борщагівки.

Трансформації у Софіївській Борщагівці відбуваються швидкими темпами, здійснюються при визначальному впливі ринку нерухомості і мають різний прояв в старій (історичній) частині села та в районах житлових новобудов (Провотар та ін. 2019).

У селі відсутній єдиний громадський центр, який би об'єднував мешканців. Кожен із трьох ареалів Софіївської Борщагівки має свій власний громадський центр та публічні простори, щоденні практики споживання, відпочинку та проведення дозвілля в яких суттєво відрізняються. На перспективу на досить віддаленій від кожного з трьох ареалів території планується будівництво торговельно-розважального центру, який, можливо, буде виконувати функції основного публічного простору села і стане основою формування єдиного громадського центру. Тобто нині в Софіївській Борщагівці можна спостерігати різноманіття субурбії та множинність субурбанізмів у межах навіть одного населеного пункту, а не лише в межах Київського метрополітенського регіону чи метрополітенських регіонів України.

У Софіївській Борщагівці взаємонакладаються кілька зрізів повсякденних практик мешканців двох ареалів нової забудови: повсякденні практики новоприбульців із сіл та із міст; повсякденні практики новоприбульців із різних

регіонів України (найбільше у новозбудованих житлових комплексах спостерігається припаркованих автомобілів із номерами Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Полтавської, Київської, Вінницької областей). Попри це в ареалі старої забудови села повсякденні практики також відрізняються. Для прикладу розглянемо окремі специфічні аспекти повсякденних практик проживання, проведення дозвілля та мобільності мешканців Софіївської Борщагівки.

У Софіївській Борщагівці має місце унікальне для забудови явище: поряд із багатоповерховою забудовою в межах житлових комплексів та між ними знаходяться поодинокі приватні будинки з обгородженою парканом територією (рис. 1). Більшість з них були сплановані чи побудовані ще до початку нової інтенсивної забудови території житловими комплексами, тому їх власники вимушені були обрати варіант «несумісного сусідства». І на це необхідно зважати, оскільки конфігурація будинків та міст має прямий вплив на повсякденне життя (Hillier and Hanson 1984). Щоденні практики проживання мешканців багатоквартирної висотної та приватної забудови суттєво відрізняються в сенсі облаштування та використання житла і двору.

У Софіївській Борщагівці спостерігається недостатня кількість, а подекуди і відсутність публічних просторів, зокрема парків, скверів, торговельно-розважальних комплексів тощо. Головним публічним простором ареалу новобудов є «місцевий Хрещатик» – широка пішохідна вулиця довжиною 1,5 км з магазинами, ресторанами, кафе, фонтаном, біговими і велосипедними доріжками та величезною кількістю припаркованих автомобілів (рис. 2).

У цьому публічному просторі пропонуються варіанти проведення дозвілля для тих, хто веде спосіб життя представника середнього класу: відвідування кафе з винесеними на вулицю столиками, прогулянки з дітьми, вигулювання собак тощо. Вулиця в різний час доби наповнена людьми. Повсякденні практики дозвілля жителів даного ареалу новобудов є характерними для міського способу життя. Водночас повсякденні практики проведення дозвілля жителів старої частини села відрізняються і, як правило, поєднуються із практиками здійснення покупок та отримання послуг. На вулицях, в центральному парку люди практично відсутні. Частково це можна пояснити не відповідністю зовнішнього вигляду і наповнення публічних просторів цієї частини села сучасним запитам, а частково поширенням сільського способу життя (рис. 3).

Незважаючи на зручне транспортне сполучення з Києвом («маршрутки» перевозять пасажирів до трьох станцій метро, до найближчої з яких можна доїхати за 15 хв.), більшість маршруток (за виключенням однієї прямої від ЖК «Софія») проходять через Софіївську Борщагівку з міст-супутників Вишневе, Боярка та села Петрівське, а отже в години пік виїхати

із села громадським транспортом проблематично. Вартість проїзду є вищою, ніж в межах міста Києва, оскільки Софіївська Борщагівка обслуговується приміським транспортом. У цій ситуації повсякденні практики переміщення жителями новобудов для поїздки на роботу чи навчання до Києва здійснюються переважно власним авто. Це збільшує навантаження на дороги села і поглиблює проблему пропускну здатності автошляхів та насиченості житлових комплексів власними автомобілями. А враховуючи ще й те, що в селі недостатня кількість дитячих садків, шкіл, закладів медичного обслуговування та інших об'єктів соціальної інфраструктури, ця проблема постає однією із найскладніших для вирішення.

Отже, гіпертрофування забудовниками житлової функції при недостатньому розвитку соціальної інфраструктури і, як наслідок, суттєвій залежності життєдіяльності мешканців Софіївської Борщагівки від головного міста – Києва – у соціально-економічному аспекті (місце роботи, місце навчання, місце отримання побутових, культурних, розважальних, рекреаційних, освітніх послуг тощо) (Проватар та ін. 2019) визначають конфігурацію простору повсякденного життя, який зосереджений в основному в Києві і частково у Софіївській Борщагівці.

Спостереження у другому кейсі приміських просторів Києва – м. Вишневе – дозволили виявити кілька закономірностей зміни повсякденних практик. Вони проявляються у зміні окремих закладів інфраструктури (відображаються перетворенням конкретних ділянок простору), зміні поведінки мешканців та, зрештою, ідентичності та етики спілкування у публічних просторах. Тобто, фактично, відображають ключові складові повсякденних практик. З іншого боку, перетворення практик є відображенням перетворень міського середовища, що зазнало суттєвих змін, зокрема, у зв'язку з появою нових мешканців, які орієнтовані на столицю. Відповідно до типізації взаємодій між міськими та сільськими просторами, запропонованої Е. Кастл, Дж. Ву та Б. Вебером (Castle et al. 2011), в основі якої лежить орієнтація людини на той чи інший тип простору, у Вишневому у зв'язку з інтенсивною забудовою суттєво зросла частка мешканців, орієнтованих на зовнішні взаємодії та задоволення потреб поза містом – у метрополітенському центрі. Водночас частина мешканців традиційно орієнтовані на задоволення потреб у Вишневому. Сукупність цих процесів призводить до «зіткнення» та «накладання» старих і нових повсякденних практик, їх взаємного перетворення та деякої гібридизації.

Рис. 4. Практики облаштування закладів сфери послуг м. Вишневе (Фото: О. Денисенко, 2019 рік)

Рис. 5. Практики споживання у м. Вишневе (Фото: О. Денисенко, 2019 рік)

Розглянемо кілька тенденцій, що вдало ілюструють домінуючі зміни повсякденних практик. Перша з них пов'язана з комерціалізацією низки побутових послуг та їх наближенням паралельно з віддаленням та ускладненням доступу до соціальних послуг, які надаються переважно державними та комунальними установами. Серед тих, які територіально наблизились до користувача, виділимо як типові традиційні послуги (продаж продуктів харчування, послуги обслуговування, поштові послуги тощо), так і нові для міста (певні види медичних послуг (мануальна терапія, масаж, стоматологія), спортивні (фітнес-клуби) тощо). З іншого боку, зміна традицій та правил забудови призвела до того, що значне збільшення житлового будівництва не супроводжувалось розбудовою міської мережі закладів соціальної інфраструктури (школи, дитячі садки, медичні заклади) та різким збільшенням частки містян, які задовольняють відповідні потреби за межами Вишневого. Наближення обслуговування населення у різних частинах міста реалізується по-різному. В одних районах відбувається комерціалізація перших поверхів житлових будинків, яку старій частині міста, так і у новобудовах. При цьому можна припустити, що зміна державних правил і норм будівництва призведе до появи тут більшої кількості приватних (у перспективі і державних) дитячих дошкільних та навчальних (молодші класи) закладів. В інших районах з'являються «алеї» сучасних малих архітектурних форм, прилеглі до публічних просторів нової житлової забудови, де надаються різноманітні послуги (рис. 4).

Такі фізичні зміни міського простору викликані та є відображенням зміни повсякденних практик, пов'язаних із проведенням дозвілля мешканцями міста, специфікою отримання ряду послуг нових або «оновлених» за формою та змістом. Перенесення практик спілкування з рідними, близькими, друзями за межі власного житла (наприклад, культура пиття кави, яка швидко поширилась у місті за останні п'ять років), спрощення можливостей комунікації із незнайомцями в межах публічних просторів, клубних закладів, кав'ярень та інших закладів змінює етику та естетику культури спілкування містян та посилює і «оновлює» міський спосіб життя, тобто урбанізує приміський простір.

У той же час, ускладнення отримання низки освітніх, медичних, соціальних послуг у безпосередній близькості до місця проживання підкреслює субурбанізований статус поселення. Це дещо посилює очікування вирішення гострих соціальних проблем містян шляхом приєднання м. Вишневого до столиці, що може розглядатись, як втрата рис та ідентичності субурбії на користь, власне, міських.

Друга тенденція у зміні повсякденних практик пов'язана з трансформацією традиційних закладів інфраструктури міста. Розкриємо її

на прикладі ринку в центрі південної частини Вишневого. Фізично він реконструйований, по периметру з'явилися мережеві кав'ярні, продуктові магазини, бургерна тощо. Таким чином, тут перетинаються, взаємодіють та конкурують за вигідне місцезонашування традиційні «старі» (у т.ч. і характерні для сільської місцевості чи тісно взаємодіючі з нею) повсякденні практики. Так, на ринку і навколо нього можна «із землі» купити м'ясні, молочні продукти, рибу, овочі, зелень, фрукти, вирощені в підсобних господарствах жителів прилеглої до Вишневого сільської місцевості та садиб у межах міста. Водночас, усі найпрестижніші кав'ярні, заклади харчування, які з'явилися за останні роки і презентують «оновлений» міський спосіб життя, теж концентруються тут (рис. 5). Подальша урбанізація цього приміського простору може призвести до появи на місці ринку торговельно-розважального центру. Це місце є важливим з точки зору пізнання дотичності повсякденних комунікацій менш заможної частини міста (яка купує тут дешевшу продукцію) та більш заможної (яка відвідує ресторани та кав'ярні, проводить своє дозвілля), що має важливе значення для запобігання соціальній сегрегації в місті.

Приміські простори Вінниці: зменшена копія Києва чи особливий шлях?

Серед великих міст України до 2014 року Вінниця вирізнялася одними з найвищих темпів демографічного зростання, у тому числі міграційного. Основною причиною цього є високий рівень якості життя у місті, що підтверджується численними національними рейтингами та оцінками. При цьому, незважаючи на тривале активне житлове будівництво у межах Вінниці, відносні темпи демографічного зростання приміських просторів були вищими, ніж самого міста. Такий стан справ дозволяє віднести Вінницю до групи українських міст із одночасним перебігом процесів урбанізації та субурбанізації з переважанням останнього (Gnatiuk 2017).

Результати дослідження кейсу у с. Агрономічне вказують на складну взаємодію міських, приміських та сільських повсякденних практик у приміському просторі Вінниці. При цьому різні за походженням та соціальним статусом верстви населення села мають різне співвідношення таких практик. Нові жителі села, які мешкають у приватних садибах та котеджних містечках, належать до заможного прошарку населення і ведуть приміський спосіб життя, типовий для класичної субурбії. Майже всі види їх щоденних активностей (робота, освіта, споживання, дозвілля) відбувається у місті, куди вони дістаються власним автотранспортом. Самих місцевих мешканців на вулицях та на території садиб вдень майже не помітно – лише зрідка вулицею проїжджають автомобілі. Їх залучення до місцевих форм самоорганізації населення є

мінімальним. Фактично, село для них виконує функцію спального району, місцевою соціальною інфраструктурою вони майже не користуються, а транспортна інфраструктура їх цікавить лише у транзитному відношенні, оскільки забезпечує шлях між субурбією та містом. Винятками є кінний спортивний клуб «Вінниччина», окремі

заклади ресторанного господарства та магазини, які пропонують послуги ландшафтного дизайну.

Житлові будинки та господарські споруди у приватних садибах нових мешканців також типові для «заможної» субурбії західного типу: збудовані з використанням сучасних матеріалів та мають індивідуальний стиль, часто з претензією на

Рис. 6. Житлова забудова нових мешканців с. Агрономічне (Фото: О. Гнатюк, 2019 рік)

Рис. 7. Забудова історичного ядра с. Агрономічне (Фото: О. Гнатюк, 2019 рік)

Рис. 8. Організація прибудинкової території новими жителями багатоквартирної забудови с. Агрономічне (Фото: О. Гнатюк, 2019 рік)

вишуканість (у тому числі це стосується парканів, альтанок, колодязів тощо) (рис. 6). Паркани біля будинків, як правило, з кованого металу, каменю, рідше цегли або металопрофілю. Прибудинкова територія та вулична територія перед парканом має сучасний ландшафтний дизайн. Заїзди для автотранспорту часто виконані з використанням технології «зеленої парковки», тобто спеціальних сортів газонних трав та спеціальної залізобетонної основи для їх висаджування. Городини у цій частині села відсутні взагалі; сади, якщо й присутні, то представлені карликовими або колоновидними породами плодових дерев. Худобу та домашню птицю тут не тримають, хоча на території низки садиб розміщено невеликі пасіки. Проте у подвір'ях наявні породисті собаки. У деяких садибах помічено індивідуальні дитячі майданчики. На дахах багатьох будинків встановлено сонячні батареї. За територією багатьох садиб доглядають не власники, а спеціально найняті працівники.

Старожили, які проживають у селі з часів його функціонування як поселення при дослідній сільськогосподарській станції, демонструють поєднання приміських та сільських повсякденних практик. Ключовим проявом приміського способу життя є зростаюча залежність від міста як місця задоволення різноманітних потреб та одержання широкого спектру послуг, хоча ця залежність наразі не є настільки сильною, як у випадку нових жителів. Так чи інакше, зв'язки між передмістям та містом посилюються, по-перше, через зростаючі вимоги мешканців до споживчих товарів та послуг, а по-друге, через інтенсифікацію транспортного сполучення Агрономічного з Вінницею (запровадження маршрутного таксі із високою періодичністю руху та подовження міської тролейбусної лінії до Аграрного університету, звідки до Агрономічного можна дійти пішки). Характерно, що одним із ключових побажань старожилів щодо подальшого розвитку села є інтенсифікація руху маршрутних таксі, збільшення кількості маршрутів та подальше подовження тролейбусної лінії до самого Агрономічного.

Загалом ознаки сільського способу життя тут досі переважають. По-перше, характер благоустрою та використання прибудинкової території залишається типово сільським: територія навколо кожного будинку зайнята садами, городями та квітниками (деякі мешканці замінюють традиційні квітники класичними газонами); за окремими винятками, рівень благоустрою прибудинкових територій є низьким, вони неакуратні, часто занедбані та захаращені, зарослі чагарниками та деревами; типовим є утримання худоби (свині, кози) та домашньої птиці у окремо розміщених або прибудованих хлівах та коморах. Усе вище перелічене стосується не лише приватних садиб, але й історичного ядра Агрономічного, де забудова за архітектурними особливостями має міські риси і представлена цегляними та панельними багатоквартирними

будинками малої поверховості, що створює візуальний ефект сільського стилю життя у міському середовищі. Характерного колориту додає білизна, розвішена у подвір'ях для сушіння (рис. 7).

По-друге, традиційно сільськими залишаються способи дозвілля: спілкування із сусідами, відпочинок з дітьми та пікніки на території власного подвір'я, рибальство на ставку, візит до сільського кафетерію. По-третє, для старожилів типовим є ведення підсобного господарства, як для задоволення власних потреб у продовольстві, так і з метою одержання прибутку від торгівлі. По-четверте, саме старожили складають кістяк сільської громади: вони продовжують працювати на території села, віддають своїх дітей на навчання до місцевої школи, беруть участь у облаштуванні громадського центру Агрономічного та збереженні місцевої ідентичності (наприклад, встановлення пам'ятного знака односельчанам-жертвам військового конфлікту на сході України), формують соціальні групи за інтересами, які намагаються регулювати процеси використання місцевих ресурсів (наприклад, місцева спілка рибалок) тощо.

Спосіб життя нових жителів багатоквартирних будинків (житлових комплексів), які зводяться у Агрономічному, має проміжний характер відносно охарактеризованих вище груп. Хоча їх практики мобільності є типово приміськими, оскільки вони щодня їздять до Вінниці приватним або громадським транспортом до місць прикладання праці, проте вони істотно інтегровані також до сільської громади (роблять покупки у селі, віддають дітей до місцевої школи, періодично користуються місцевими публічними просторами). При цьому характер організації прибудинкової території (газони, лавки, місця для паркування приватного автотранспорту) у місцях проживання таких мешканців є типово міським (рис. 8). Заслужує на увагу також той факт, що більшість велосипедистів у селі – це жителі нових багатоквартирних будинків.

Таким чином, повсякденні практики жителів Агрономічного відзначаються строкатістю, гібридністю і перебувають у стані трансформації. Рушійною силою трансформації є швидка кардинальна зміна вікової та соціально-економічної структури населення внаслідок інтенсивної міграції. Домінуючими процесами є поява приміських практик (субурбанізація сільського поселення) із наступною асиметричною взаємодією/конкуренцією приміських та сільських практик: інтенсивним проникненням приміських практик у життя старожилів (наприклад, практики мобільності) та доволі обмеженим проникненням сільських практик у життя нових мешканців (наприклад, сучасні городи біля елітних котеджів). Подальша трансформація, яка полягала би у поступовому заміщенні сільських та приміських практик міськими, на сьогодні гальмується обмеженими кількістю та спектром місць прикладання праці, а також майже

цілковитою відсутністю спеціально обладнаних місць відпочинку та дозвілля загального користування, у тому числі відкритих публічних просторів. Такий рівень благоустрою та сервісу задовольняє потреби більшості старожилів, але не відповідає запитам новоприбулих мешканців.

Висновки

Соціальні та економічні трансформації приміських просторів суттєво змінюють спосіб життя мешканців та їх повсякденні практики – вони повсякчас оновлюються та видозмінюються, відтворюючись у нових формах. А принципові зміни приміських просторів, що проявляються, зокрема, у вибуховому зростанні кількості мешканців, викликають радикальні зміни повсякденних практик. Пізнання взаємозв'язку мешканців з містом і передмістям через повсякденні практики мешканців – це пізнання «живого», а не лише статичного міста.

Перетворення практик є відображенням трансформації міського середовища, що зазнало суттєвих змін, зокрема, у зв'язку з появою нових мешканців, які орієнтовані на центральне місто. Відповідно до типізації взаємодій між міськими та сільськими просторами, запропонованої Е. Кастлом, Дж. Ву та Б. Вебером (Castle et al. 2011), в основі якої лежить орієнтація людини на той чи інший тип простору, у субурбії зростає частка мешканців, орієнтованих на зовнішні взаємодії та задоволення потреб у центральному місті. Водночас частина мешканців традиційно орієнтовані на задоволення потреб у субурбії. Сукупність цих процесів призводить до «зіткнення» та «накладання» старих і нових повсякденних практик, їх взаємного перетворення та деякої гібридизації.

Аналіз кейсів показує, що рушійні сили трансформації приміських просторів Києва та Вінниці в загальних рисах є подібними. Подібними є також наслідки трансформаційних процесів: радикальна зміна структури населення; втрата або гібридний характер місцевої ідентичності приміських поселень; випереджаючий розвиток житлової забудови за відставання розвитку відповідної інженерної та соціальної

інфраструктури; наростаюча неоднорідність, фрагментарність та поліцентричність приміських просторів; посилення залежності субурбії від центрального міста.

Зміни повсякденних практик у приміських зонах обох міст також демонструють певну подібність. Тому за більшістю процесів трансформації приміської зони кейс Агрономічного нагадує кейс Софіївської Борщагівки у мініатюрі. Проте, існують також відмінності не лише кількісного, але і якісного характеру, які можна пояснити ефектом відмінності масштабу (демографічного, економічного, культурного потенціалу двох міст), але опосередковано, шляхом переходу кількісних змін у якісні. На відміну від Києва, приміські простори якого виступають потужним атрактором мігрантів з усієї країни, Вінниця не є настільки притягальним полюсом для мігрантів з інших територій. Ця обставина, разом із наявністю у Вінниці потужного (за українськими мірками) середнього класу, призвела до переважання «екологічної» мотивації переїзду до передмістя, наслідком чого стало домінування відцентрових міграційних потоків у приміських просторах Вінниці та домінування субурбанізації західного типу. Жителі такої субурбії, на відміну від випадку «багатоповерхової субурбанізації» (Мезенцев і Мезенцева 2017), схильні зберігати стійкий приміський спосіб життя, що додатково посилює залежність вінницької субурбії від центрального міста. У свою чергу, ця обставина призводить до гальмування розвитку соціально-побутової інфраструктури у передмісті, створюючи ефект замкненого кола. З іншої сторони, менші абсолютні масштаби житлової субурбанізації навколо Вінниці мають наслідком менший тиск на вже наявну соціальну та інженерну інфраструктуру субурбії, що стимулює до її використання місцевими мешканцями. Крім того, при порівняльній оцінці розвитку приміських просторів двох міст варто мати на увазі, що субурбанізація навколо Вінниці розпочалась пізніше, ніж навколо Києва, тому наявні якісні відмінності можуть пояснюватися також відмінностями у стадіях розвитку (Borén and Gentile 2007).

References:

1. Anderson K. Introduction: After Sprawl: Post-Suburban Sydney. In: *After Sprawl: Post-Suburban Sydney* (eds.: K. Anderson, R. Dobson, F. Allon, and B. Neilson). E-Proceedings of 'Post-Suburban Sydney: The City in Transformation' Conference, Sydney, 2006.
2. Borén T., Gentile M. Metropolitan Processes in Post-Communist States: an Introduction. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, 2017, vol. 89(2), pp. 95-110.
3. Castle E., Wu J., Weber, B. Place orientation and rural-urban interdependence. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 2011, vol. 33, pp. 179-204.
4. Chaney D. *Cultural Change and Everyday Life*. Basingstoke: Palgrave, 2002.
5. Charmes E., Keil R. The Politics of Post-Suburban Densification in Canada and France. *International Journal of Urban and Regional Research*, 2015, vol. 39(3), pp. 581-602.
6. Crawford M. Afterword. In: *Making Suburbia: New Histories of Everyday America* (eds.: J. Archer, P. J. P. Sandul, and K. Solomonson). Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015, pp. 381-387.

7. Drummond L., Labbé D. We're a Long Way from Levittown, Dorothy: Everyday Suburbanism as a Global Way of Life. In: *Suburban Constellations: Governance, Land and Infrastructure in the 21st Century*. (ed.: R. Keil). Berlin: Jovis Verlag, 2013, pp. 46-51.
8. Dymitrow M., Stenseke M. Rural-Urban Blurring and the Subjectivity Within. *Rural Landscapes: Society, Environment, History*, 2016, vol. 3(1), pp. 1-13.
9. Fava S. F. Suburbanism as a way of life. *American Sociological Review*, 1956, vol. 21(1), pp. 34-37.
10. Gnatiuk O. Demographic dimension of suburbanization in Ukraine in the light of urban development theories. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*, 2017, vol. 52(2), pp. 13-25.
11. Harris R. Meaningful types in a world of suburbs. *Research in Urban Sociology*, 2010, vol. 10, pp. 15-47.
12. Harris R. Suburbanization and Suburbanism. In: *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (ed.: J. D. Wright). Second Edition. Oxford: Elsevier, 2015, pp. 660-666.
13. Hillier B., Hanson J. *The social logic of space*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
14. Hirt S. *Iron Curtains: Gates, Suburbs and Privatization of Space in the Post-Socialist City*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2012.
15. Horton J., Kraftl P. *Cultural Geographies. An Introduction*. New York: Routledge, 2014.
16. Jessen J., Roost F. Editorial: Refitting Suburbia – Umbau der Siedlungsstrukturen des 20. Jahrhunderts. In: *Refitting Suburbia: Erneuerung der Stadt des 20. Jahrhunderts in Deutschland und den USA*. Berlin: Jovis, 2015, pp. 7-22.
17. Keil R. *Suburban Planet: Making the World Urban from the Outside in*. Cambridge: Polity Press, 2018.
18. Knox P., Pinch S. *Urban Social Geography*. Harlow: Pearson Education, 2010.
19. Kotkin J. *The New Suburbanism. A Realist's Guide to the American Future*. A Report produced by The Planning Center, 2005.
20. MacKay H. Introduction. In: *Consumption and Everyday Life* (ed.: H. MacKay). London: Sage, 1997, pp. 1-12.
21. Massotti L. H. (1973) Prologue: suburbia reconsidered – myth and counter-myth. In: *The Urbanization of the Suburbs* (eds.: L. H. Masotti, J. K. Hadden). London: Sage, 1973, pp. 15-22.
22. McManus R., Ethington P. Suburbs in transition. New approaches to suburban history. *Urban History*, 2007, vol. 34(2), pp. 317-337.
23. Mezentsev, K. Vstup: primis'ki prostori, šo zminûut'sâ ta vinikaût' [Introduction: Changing and Emerging Suburban Spaces]. In: *Urban Ukraine: in the Epicenter of Spatial Changes* (eds.: K. Mezentsev, Ya. Oliynik, and N. Mezentseva). Kyiv: Phoenix, 2017, pp. 261-267. (In Ukrainian).
24. Mezentsev K. V. Regional'nij rozvitok: činniki nerîvnomîrnosti ta formuvannâ periferii [Regional Development: factors of unevenness and formation of the periphery]. *Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn National University. Series 6. Geographical Sciences*, 2012, vol. 9(234), pp. 20-26. (In Ukrainian).
25. Mezentsev K., And Mezentseva, N. Žitlova suburbanizaciâ v Ukraïni: trendi ta vidminnosti [Residential suburbanization in Ukraine: trends and differences]. In: *Urban Ukraine: in the Epicenter of Spatial Changes* (eds.: K. Mezentsev, Ya. Oliynik, and N. Mezentseva). Kyiv: Phoenix, 2017, pp. 268-287. (In Ukrainian).
26. Mezentsev K., Mezentseva N. Social'na geografiâ: sučasni fokusi ta pidhodi [Social Geography: contemporary focuses and approaches]. In: *Geografična nauka ta osvita: vid konstatacii do konstruktivizmu* [Geographical Science and Education: from statement to constructivism]. Kyiv, 2018, pp. 25-28. (In Ukrainian).
27. Mikelbank B. A. A typology of U.S. suburban places. *Housing Policy Debate*, 2004, vol. 15(4), pp. 935-964.
28. Ortega A. A. C. Desakota and Beyond: Neoliberal Production of Suburban Space in Manila's Fringe. *Urban Geography*, 2012, vol. 33(8), pp. 1118-1143.
29. Ouředníček M. Differential Suburban Development in Prague Urban Region. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, 2007, vol. 89(2), pp. 111-126.
30. Phelps N. A. Introduction: Old Europe: New Suburbanization? In: *Old Europe: New Suburbanization. Governance, Land and Infrastructure in European Suburbanization* (ed: N. A. Phelps). Toronto: University of Toronto Press, 2017, pp. 3-17.
31. Phelps N. A., Tarazona Vento A., Roitman S. The suburban question: grassroots politics and place making in Spanish suburbs. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 2015, vol. 33(3), pp. 512-532.
32. Provotar N., Melnychuk A., Gnatiuk O., Denysenko O. (2019) Changing everyday practices in suburban spaces: a methodology to investigate local trends. *Ekonomichna ta Sotsialna Geografiya*, vol. 81, pp. 34-41. (In Ukrainian)
33. Schneider W. The suburban century begins. *Atlantic Monthly*, July 1992, pp. 33-44.
34. Shen J., Wu F. Moving to the suburbs: demand-side driving forces of suburban growth in China. *Environment and Planning A*, 2013, vol. 45(8), pp. 1823-1844.
35. Shove E., Pantzar M., Watson M. *The dynamics of social practice. Everyday Life and how it changes*. SAGE Publications, 2012.
36. Smith, S.J., Pain, R., Marston, S.A., and Jones III, J.P. Introduction: Situating Social Geography. In: *The SAGE Handbook of Social Geographies* (eds.: S. J. Smith, R. Pain, S. A. Marston, and J. P. Jones III). London: SAGE Publications, 2010, pp. 1-39.
37. Soja E. W. Regional urbanization and the end of the metropolitan era. In: *The new Blackwell companion to the city*. (eds.: G. Bridge, S. Watson). London: Wiley-Blackwell, 2011, pp. 679-689.

38. Stanilov K., Sýkora L. (eds.) *Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe*. Oxford: Wiley-Blackwell, 2014.
39. Walks A. Suburbanism as a Way of Life, Slight Return. *Urban Studies*, vol. 50(8), pp. 1471-1488.

Список використаних джерел:

1. Anderson K. Introduction: After Sprawl: Post-Suburban Sydney / K. Anderson / E-Proceedings of 'Post-Suburban Sydney: The City in Transformation' Conference / K. Anderson, R. Dobson, F. Allon, B. Neilson B. (eds.). – Sydney, 2006.
2. Borén T. Metropolitan Processes in Post-Communist States: an Introduction/ T. Boren and M. Gentile // *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*. – 2007. – Vol. 89 (2). – P. 95-110.
3. Castle E. Place orientation and rural-urban interdependence / E. Castle, J. Wu, B. Weber // *Applied Economic Perspectives and Policy*. – 2011. – Vol. 33. – P. 179-204.
4. Chaney D. *Cultural Change and Everyday Life*. Basingstoke: Palgrave, 2002.
5. Charmes E. The Politics of Post-Suburban Densification in Canada and France / E. Charmes, R. Keil // *International Journal of Urban and Regional Research*. – 2015. – Vol. 39(3). – P. 581-602.
6. Crawford M. Afterword / M. Craiford / *Making Suburbia: New Histories of Everyday America* / J. Archer, P. J. P. Sandul, K. Solomonson (eds.). – Minneapolis: University of Minnesota Press, 2015. – P. 381-387.
7. Drummond L. (2013) We're a Long Way from Levittown, Dorothy: Everyday Suburbanism as a Global Way of Life / L. Drummond, D. Labbé / *Suburban Constellations: Governance, Land and Infrastructure in the 21st Century* / R. Keil (ed.). – Berlin: Jovis Verlag, 2013. – P. 46-51.
8. Dymitrow M. Rural-Urban Blurring and the Subjectivity Within / M. Dymitrow, M. Stenseke // *Rural Landscapes: Society, Environment, History*. – 2016. – Vol. 3(1). – P. 1-13
9. Fava S. F. Suburbanism as a way of life / S. F. Fava // *American Sociological Review*. 1956. – Vol. 21(1). – P. 34-37.
10. Gnatiuk O. Demographic dimension of suburbanization in Ukraine in the light of urban development theories / O. Gnatiuk // *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. – 2017. – Vol. 52(2). – P. 13-25.
11. Harris R. Meaningful types in a world of suburbs / R. Harris // *Research in Urban Sociology*. – 2010. – Vol. 10. – P. 15-47.
12. Harris R. Suburbanization and Suburbanism / R. Harris / J. D. Wright (ed.) / *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Second Edition. – Oxford: Elsevier, 2015. – P. 660-666.
13. Hillier B. *The social logic of space* / B. Hillier, J. Hanson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
14. Hirt S. *Iron Curtains: Gates, Suburbs and Privatization of Space in the Post-Socialist City* / S. Hirt. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2012.
15. Horton J. *Cultural Geographies. An Introduction* / J. Horton, P. Kraftl. – New York: Routledge, 2014.
16. Jessen J. Editorial: Refitting Suburbia – Umbau der Siedlungsstrukturen des 20. Jahrhunderts / J. Jessen, F. Roost / *Refitting Suburbia: Erneuerung der Stadt des 20. Jahrhunderts in Deutschland und den USA*. – Berlin: Jovis, 2015. – P. 7-22.
17. Keil R. *Suburban Planet: Making the World Urban from the Outside in* / R. Keil. – Cambridge: Polity Press, 2018.
18. Knox P. *Urban Social Geography* / P. Knox, S. Pinch. – Harlow: Pearson Education, 2010.
19. Kotkin J. *The New Suburbanism. A Realist's Guide to the American Future* / J. Kotkin / A Report produced by The Planning Center, 2005.
20. MacKay H. Introduction / H. MacKay / *Consumption and Everyday Life* / MacKay H. (ed.). – London: Sage, 1997. – P. 1-12.
21. Massotti L. H. Prologue: suburbia reconsidered – myth and counter-myth / L. H. Masotti / *The Urbanization of the Suburbs* / L. H. Masotti and J. K. Hadden (eds.). – London: Sage, 1973. – P. 15-22.
22. McManus R. Suburbs in transition. New approaches to suburban history / R. McManus, P. Ethington // *Urban History*. – 2007. – Vol. 34(2). – P. 317-337.
23. Мезенцев К. Вступ: приміські простори, що змінюються та виникають / К. Мезенцев / *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін: монографія* / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – К.: Фенікс, 2017. – С. 261-267.
24. Мезенцев К. В. Регіональний розвиток: чинники нерівномірності та формування периферії / К. В. Мезенцев // *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. – 2012. – № 9. – С. 20-26.
25. Мезенцев К. Житлова субурбанізація в Україні: тренди та відмінності / К. Мезенцев, Н. Мезенцева / *Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія* / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. – К.: Фенікс, 2017. – С. 268–287.
26. Мезенцев К. Соціальна географія: сучасні фокуси та підходи / К. Мезенцев, Н. Мезенцева / *Географічна наука та освіта: від констатації до конструктивізму*. – Київ, 2018. – С. 25-28.
27. Mikelbank B. A. A typology of U.S. suburban places / B. A. Mikelbank // *Housing Policy Debate*. – 2004. – Vol. 15(4). – P. 935-964.

28. Ortega A. A. C. Desakota and Beyond: Neoliberal Production of Suburban Space in Manila's Fringe / A. A. C. Ortega // *Urban Geography*. – 2012. – Vol. 33(8). – P. 1118-1143.
29. Ouředníček M. Differential Suburban Development in Prague Urban Region / M. Ouředníček // *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*. – 2007. – Vol. 89(2). – P. 111-126.
30. Phelps N. A. Introduction: Old Europe: New Suburbanization? / N. A. Phelps / *Old Europe: New Suburbanization. Governance, Land and Infrastructure in European Suburbanization* / Phelps, N.A. (ed.). – Toronto: University of Toronto Press, 2017. – P. 3-17.
31. Phelps N. A. The suburban question: grassroots politics and place making in Spanish suburbs / N. A. Phelps, A. Tarazona Vento, S. Roitman // *Environment and Planning C: Government and Policy*. – 2015. – Vol. 33(3). – P. 512-532.
32. Провотар Н. Мінливі повсякденні практики у приміських просторах: методика дослідження місцевих трендів / Н. Провотар, А. Мельничук, О. Гнатюк, О. Денисенко // *Економічна та соціальна географія*. – 2019. – Вип. 81. – С. 34-41.
33. Schneider W. The suburban century begins / W. Schneider. *Atlantic Monthly*. – 1992. – July. – P. 33-44.
34. Shen J. Moving to the suburbs: demand-side driving forces of suburban growth in China / J. Shen and F. Wu // *Environment and Planning A*. – 2013. – Vol. 45(8). – P. 1823-1844.
35. Shove E. The dynamics of social practice. *Everyday Life and how it changes* / E. Shove, M. Pantzar, M. Watson. – SAGE Publications, 2012.
36. Smith S. J. Introduction: Situating Social Geography / S. J. Smith, R. Pain, S. A. Marston, J. P. Jones III / *The SAGE Handbook of Social Geographies* / S. J. Smith, R. Pain, S. A. Marston, J. P. Jones III (eds). – London: SAGE Publications, 2010. – P. 1-39.
37. Soja E. W. Regional urbanization and the end of the metropolitan era / E. W. Soja / *The new Blackwell companion to the city* / G. Bridge, S. Watson (eds.). – London, Wiley-Blackwell, 2011. –P. 679-689.
38. Stanilov K. Confronting Suburbanization: Urban Decentralization in Postsocialist Central and Eastern Europe / K. Stanilov, L. Sýkora (eds.). – Oxford: Wiley-Blackwell, 2014.
39. Walks A. (2013) Suburbanism as a Way of Life, Slight Return / A. Walks // *Urban Studies*. – 2013. – Vol. 50(8). – P. 1471-1488.

“BATTLE FOR TAVRIA”: A HISTORICAL REGION IN POLITICS AND IN THE MARKET OF GOODS AND SERVICES

Mykola HOMANYUK

*Kherson State University, Ukraine
gomanuk@gmail.com*

Abstract: This article deals with the process, and with the main factors and mechanisms contributing to the modification of mental boundaries among people on the South of Ukraine in regard to the definition of what was and is the South Ukrainian's historical region of Tavria/Tauride. A conclusion is drawn that in the social perception of this historical region has been more and more frequently perceived as divided into two separate ones. The mainland part of the region has been expanded and became known as Tavria, while Crimea became known mostly as Tauride. This process of diversification of Tavria/Tauride toponyms coming into the political discourse of both Ukraine and Russian Federation that might allow some political manipulation and even legitimization of aggression.

Key words: Tavria/Tauride, Crimea, social perception of historical regions, local identity.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.20-26>

UDC: 911.3

Received: October 13, 2019.

Accepted: December 16, 2019.

“БИТВА ЗА ТАВРИЮ”: ІСТОРИЧНИЙ РЕГІОН У СВІТІ ПОЛІТИКИ ТА НА РИНКУ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ

Микола ГОМАНЮК

*Херсонський державний університет, Україна
gomanuk@gmail.com*

Анотація: В статті йдеться мова про головні фактори та механізми, що впливають на модифікацію ментальних кордонів південно-українського історичного регіону Таврія/Таврида серед мешканців цього регіону. Розглянуто особливості формування цього історичного регіону у часи Російської імперії, коли запровадження Таврійської губернії мало на меті відродження геополітичної ідеї Візантійської імперії, за радянської доби, та у сучасний період української незалежності. Хронологію та просторову динаміку формування регіону розкрито шляхом виявлення назв населених пунктів, організацій та підприємств, спортивних команд, засобів масової інформації, публічних культурно-мистецьких заходів брендів і торгових марок тощо, етимологічно пов'язаних з назвами регіону (Таврія/Таврида). Визначено основні актори, залучені до конструювання регіональної ідентичності регіону у зазначені історичні періоди, а також фактори, які впливають на сучасне сприйняття меж регіону, зокрема відповідна топоніміка, а також ідеї, висвітлені у науковій та художній літературі, засобах масової інформації, політичному дискурсі. Публічне сприйняття меж та складу регіонів Таврія/Таврида, а також співвідношення між ними виявлено шляхом інтерв'ювання мешканців півдня України. Робиться висновок, що у соціальному прийнятті цей історичний регіон поступово всі більше розділяється на два окремих історичних регіони. Материкова його частина більше сприймається як Таврія. Спостерігається також значне розширення цього регіону у сприйнятті мешканців Півдня України. У той самий час Крим сприймається переважно як Таврида. Основними механізмами цієї диверсифікації є, по-перше, топонімічний процес (найменування та перейменування населених пунктів, державних та муніципальних установ, подій тощо, у тому числі в рамках декомунізації), а по-друге – ринок товарів та послуг через формування низки «таврійських» брендів. Цей процес топонімічної диверсифікації використовується у політичному дискурсі як в Україні, так і Російській Федерації, в тому числі з метою політичних маніпуляцій і навіть легітимації агресії.

Ключові слова: Таврія/Таврида, Крим, соціальна перцепція історичного регіону, локальна ідентичність.

Introduction

In the summer of 2018 the Greek community of Crimea proposed to change the name of the Republic of Crimea into Republic of Crimea-Tauride. “Not just add to the name of Crimea, but, if possible, completely change the name into Tavria or Tauride”. In such way, this idea was supported by some Internet commentators. In fact, proposals to make Tauride an official name of Crimea had been already expressed right after the annexation in 2014. However, a different, non-Crimean part of that same Tauride historical region concept is present in the area situated north of the Isthmus of Perekop. That Tauride has its own administrative center, its mass media, its local identity and even its annually elected Beauty Queen.

Literature Review

The physical borders of Tauride as an Ukrainian historical and geographical (ethnographical) region have been defined in many instances by various geographers and historians. The atlases of Ukraine, as for example the one under the editorship of Marchenko L. or Rudenko K. [12, 18], the definitions in various dictionaries (Vobuyev O., Golubev A., Yanko M.) [2, 6, 22], the monographic works (Goloborodko Y., Zastavnyy F.) [5, 13] which are all unanimous about the location and geographical boundaries of Tauride.

However, very different geographic borders and relative description of the respective local identities of Tauride are now fully shown in the very recent works of Gnatiuk O., Mezentseva N. and Mezentsev K. [4, 17].

Goals

The article focuses on defining the modifications in the perception of what would be the historical region of Tavria/Tauride and its current nature. This article reveals some factors and mechanisms of this process, as well as various aspects of its involvement into economic, political and cultural processes in Ukraine and Russian Federation.

Results and discussion

The historical region of Tavria/Tauride is often related to the Tavria region (a Russian Empire's Governorate since 1802), which was created in 1784 on the territory of the Crimean Khanate annexed to the Russian Empire within the so called “Greek project”. That was a geopolitical project of the Russian Empire presenting itself as a renovation of the ideas of the Byzantine Empire. This “Greek project” was of course justifying and supporting the expansion of Russian Empire to the south. Due to that project, the south of contemporary Ukraine from Ovidiopol to Mariupol and from Sevastopol to Nikopol is full of settlements with Greek names.

This might explain why a new administrative and territorial entity, created on conquered land, might bear a name taken from the works of Herodotus. That Russian Empire Tauride province included two subregions: Crimea and Northern Tauride (nowadays the latter is part of Zaporizhzhia and Kherson oblasts) with the administrative center in Simferopol. These borders and notions of what were the geographical boundaries of Tavria/Tauride region are present and confirmed in the later Ukrainian maps.

The process of the formation of different borders of Tauride region and the displacement of its center to the Northern subregion started in the second half of 20th century. This is confirmed by many evident examples. First of all, new names of settlements with Tavria/Tauride root appeared from 1952 to 2016 in Zaporizhzhia and Kherson regions. As a result, twenty settlements with the Tavria/Tauride root names exist nowadays such as: Tavriysk, Tavriyske, Tavria, Tavrychanka etc. However, three villages named in this manner and located on the right bank of Dnipro river territory have never been part of Tauride province of Russian Empire.

Second of all, there is an abundance of pragmatonymy (the names of organizations, goods and other results of human activity) employing the word “Tavria” in the region. The majority of it is observed in Kherson oblast. The most significant of them are Tavria cognacs, the passenger carrier company “Tavria lines”, theatre festival “Melpomene of Tavria”, the Beauty Queen Contest “Miss Tavria”. There are also many dozens of names of companies, schools, public organizations, hotels, newspapers, sport clubs, contests, products, i.e. “Tavria pigs” (Skadovsk) and the “Tavria” cake baked at Kherson bread-baking plant.

Zaporizhzhia region is famous for its vehicle Tavria and the festival “Tavria trumpets” in Melitopol. The pragmatonymy of Tavria is also observed outside of the former Tavria governorate. There is a chain of “Tavria-B” malls in Odessa, a company “Tavria Clinker”, the shipping company “Tavria Line” from Dnipro, the recreation center “Tavria” in Mykolaiv region, the “Tavria Meteorite” candies produced in Mykolaiv and others. Kherson, Mykolaiv, Odessa, Zaporizhzhia (administrative centers of oblasts) are moreover connected by the passenger train called “Tavria” Nr. 318/317.

Also, a new perception of what would be the geographical borders of Tavria area has been presented and expressed in many maps, atlases, articles, web-pages and museum exhibitions starting from the year 2000. Those atlases indicated a Tavria region comprising some Black Sea and Azov Sea regions of Zaporizhzhia, Kherson and even Donetsk oblasts, as parts of it. At the same time, Crimea was indicated as a separate region [3, 12].

Media projects contributed to such perception. For example, the authors of the media project “Ukrainian” consisting in video documentaries about some Ukrainian regions, travelled in 2018 to the South of Ukraine, where they made a documentary video called Tavria. The authors of “Ukrainian” project considered that Tavria region comprised only the Dnipro river left bank areas

of Kherson region and Kherson municipality on the Dnipro right bank.

On the other hand, geographer I. Pylypenko declared that the left bank areas of Kherson and some of the western parts of Zaporizhzhia region are geographically divided by a north-south line running from Vasylivka to Melitopol. Therefore, he proposes the new geographical definition of a “Tavria peninsula” into common use [7].

The perception among Ukrainians of where is the center of Tavria has gradually shifted to the city of Kherson. The majority of legal entities named with Tavria/Tauride root are accumulated here [4], the most significant mass events are held here, the majority of products with “Tavria” labels are produced here and the majority of verses and songs glorifying Tavria region have been written here.

*This is my Kherson, the beauty of the steppe,
This is my Kherson on the Dnieper bank,
This is my Kherson, I am with you forever,
This is the capital of my Tavria (Sorokin O.)*

Market products have been named using Tavria root names as it became evident that it could increase products status by introducing them into a wider historical and geographical context.

In 2013, the slogan “Kherson is the capital of Tavria” was proclaimed by local authorities. It was initially seen on the billboards in Kherson and later in 2014 it was written in the official website of Kherson municipality [21]. Kherson is also the center of religious, administrative and territorial entities bearing the name of Tavria. For example, Kherson bishopric of the Ukrainian Orthodox Church and of the Ukrainian Orthodox Church of Kyiv Patriarchy assign a title of “Bishop of Kherson and Tavria regions” to their ruling Bishops. Also, the Tavria bishopric of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church, and the Tavria diocese of the Ukrainian Lutheran Church use the same formulation.

In 2016, the decommunization campaign in Ukraine led to emergence of new names for five settlements with “Tavria” names in Zaporizhzhia and Kherson regions. As a result of this process, there is the following toponymical situation in the South of Ukraine, which gives us the opportunity to observe the extent of adoption of Tavria root based toponyms.

At the same time the residents of South of Ukraine have not formed a precise opinion of neither what would be the center of Tavria/Tauride region nor of its boundaries. A number of focus-group researches and individual interviews revealed a wide range of very

Chart 1. Localization of the settlements with Tavria root based names in Ukraine. To the date of July 1, 2017 [1]

Name of the settlement	Administrative territorial entity						
	Donetsk oblast	Dnipro oblast	Zaporizhzhia oblast	Lugansk oblast	Mykolaiv oblast	Kherson oblast	Autonomous Republic of Crimea
Tavrychanka						1	
Tavrychanske				1			
Tavrycheske	1						1****
Tavriysk*			1			1	
Tavriyske		1	3			5	
Tavria			2			1	
Novotavrycheske			1				
Pokrovka-Tavria**					1		
Nova Tavria***	1						
Total toponyms	2	1	7	1	1	8	1

* Town in Kherson oblast and a railway station in Zaporizhzhia oblast

** Postal name. There are two villages called Pokrovka in Ochakiv district of Mykolaiv oblast. In order not to confuse them, Pokrovka located on the Kinburnski peninsula is decided to be indicated as Pokrovka-Tavria on the postal correspondence.

*** This settlement is not in the list of the Ukrainian settlements, but it may be seen at web-sites news. Nova Tavria is located in Novoazovskiy district of Donetsk oblast

**** The maps and the majority of sources indicate it as “Tavricheske” though the list of settlements indicate it as “Tavriyske”

**** It was also planned to rename two settlements in Zaporizhzhia region, and namely to change the name of Kuybyshevo and Kirovo of Orekhovskiy district to Tavriyske [20]

different opinions. A part of the population thinks that Tavria is the whole South of Ukraine; others consider instead Tavria as consisting in some Kherson districts attached to Crimea peninsula. Here are some

individual views:

- *"What are the borders of Tavria? For me it is obviously Odessa, Mykolaiv and Kherson regions, let's say some parts of these regions. Tavria obviously includes Crimea also. The North of Crimea is of course Tavria"* (male, 48 years old, Kherson).

- *"Tavria for me is Crimea and somewhere from Odessa to Zaporizhzhia, in that direction, towards the Azov Sea, I mean, these three regions and Crimea. Tavria is Mykolaiv, Kherson, Zaporizhzhia and perhaps, partially Odessa, though Odessa is not all a part of Tavria"* (male, 50 years old, Chaplynka).

- *"Tavria is Crimea, the whole Kherson, and Dnepropetrovsk regions, even a part of Zaporizhzhia region, a part of Mykolaiv region till the Southern Bug river."* (male, 60 years old, Kherson region).

- *"Tavria is our Kherson region. I am not a historian, I do not know but I think that this is the territory of this side of the Dnieper until Crimea, I think so"* (male, 56 years old, Kalanchak).

- *"Tavria is a name of the place where we are now. The Chaplynka district, I think Kakhovka district is also Tavria, maybe Novotroitskiy district as well"* (female, 37 years old, Chaplynka).

Some respondents consider that Tavria and Tauride are actually variants of the same name, others think that Tavria is related more to the mainland steppe part of Ukraine and Tauride instead describes Crimea. Also, Tavria and Tavria steppe for a part of respondents are not only names of their native region but are also a part of their identity, though not a primary one.

It is very important to understand the process of "Tavria/Tauride" toponym evolution and content change in the context of its distribution in Crimea, and in a historical perspective.

The Soviet Socialist Republic of Tauride was established in 1918 in Crimea, where it existed for more than a month. The central Museum of Tauride, i.e. the main local history museum of Crimea in Simferopol city, was established in 1921. In 1945, Soviet authorities created a Tavria military district in the South of Ukraine, comprising Kherson and Zaporizhzhia regions and Crimea. This denomination was used until 1956. The headquarters of this military district were established in Simferopol.

Later in '63 a soccer club previously called "Avant-Garde" was renamed as "Tavria". Then, in the '70s a number of cultural and touristic entities in Crimea were given names including the word "Tavria": well known vocal and choreography ensemble "Tavria" (1971), a lot of hotels, guest houses called "Tavria" and "Tauride", and a several of newspapers and periodicals which were established at that time. In 1971, the publishing house "Crimea" was renamed "Tavria".

From the Soviet period to 1991-2004 period both

the different variants of "Tavria" and "Tauride" were used in Crimea together with also the relevant adjectives corresponding to these names, "Tavriyskiy" and "Tavrisheskiy".

The use of the name "Tavria/Tauride" in Crimea has however totally changed in 2018. Both Tavrisheskaya Academy and Tavrisheskiy College were established in that year, while the national television and broadcasting company (formerly named "Crimea") was renamed as "Tauride". Also, the name "Tauride" and an adjective "Tavrisheskiy" were introduced into the names of main infrastructure objects, such as the "Tauride" highway, which connects Kerch bridge with Sevastopol, and the Tavrisheskaya power-station. The ballots for the so-called referendum for the status of Crimea were published by a publishing house called "Tauride" (currently run as a State enterprise), while the publishing house called "Tavria" became bankrupt.

A number of private entrepreneurs followed this trend as well, as in the case of the future "People's" mayor of Sevastopol O. Chalyy, who created a company called "Tauride Electric". A private security company called "Tauride-Shield" provides its services to some strategic companies like "Crimean Post", "Black Sea Oil and Gas", "Crimean Water" etc. Sometimes, a new name of "Taurica" may also be seen as used in occupied Crimea, but it is not so popular as Tavria or Tauride.

The borders between Tavria and Tauride regions are however neatly perceived and well defined by the residents of Crimea and Ukraine mainland, at least according to the following examples: the local newspaper of the northernmost city of Crimea, Armiansk, is called "The Northern Tauride". That of course would mean that Tauride's border ends at Isthmus of Perekop. According to this newspaper name, the land situated on the other side of this isthmus would not be Tauride. At the same time the name of Chaplynka district (rayon) local newspaper is "Tavria's Voice" (former "Soviet Tavria"). This mainland Ukraine district lays on the land north of Perekop.

As to the perception of ordinary Crimean people it is worth saying that the denotations of Tavria and Tauride are not clearly defined. Though for the majority of the Crimean population Crimea and Tauride are geographical synonyms, there are different variant of what does "Tavria" mean:

- *"I talked to a woman from Krasnoperekopsk in a sanatorium, she said that Tavria is Crimea and part of Kherson region"* (female, 68 years old, Gurzuf).

- *"I think that Tavria ends where the steppe ends. It is Kherson, perhaps part of Mykolaiv. Till Donbass in the East, maybe. Almost to Mariupol, and till Kharkov in the North, or to the Dnieper river, perhaps. Till Crimea in the South. Because Crimea is Tauride, the mountains. For me Tavria is something steppe, sunny, warm"* (male, 41 years old, Yevpatoria).

Toponymy issues have become political subjects after the annexation of Crimea. In 2014, the Tavrisheskiy Muftiate was created as a counterbalance to the Religion Administration of Muslims of Crimea.

Right after the so-called referendum on 16th of March 2014, a member of State Duma of Russia M. Degtiarev proposed to rename Crimea Republic as the Republic of Crimea-Tauride [9]. In January of 2015 another Russian politician V. Zhyrinovskiy proposed to officially rename Crimea as Tauride [11] and explained it as justified by the necessity to return to a “primordial” name, unlike the later “Crimea” adopted under Crimean-Tatars domination.

The same idea was announced later by a Chairman of the Greek national and cultural community “Tauride” I. Shonus, who proposed a compromise with the double name of “Crimea-Tauride” and appealed to “historical justice”: “*There are such precedents, such as the Northern Ossetia (Alania), Yakutia (Sakha). Why can't we render historical justice to this land and name it “Republic of Crimea-Tauride?”*” [8]. In 2019, this proposal was supported by the so-called vice-premier-minister of Crimea, G. Muradov.

According to a member of Ukrainian Institute of National Memory M. Mayorov “*The idea of reincarnation of Tauride governorate within its former borders may unexpectedly be implemented just like it happened with “Novorossia” in 2014. The urgency of such schedule is vivid, the control over the mainland of Tavria may solve the problem of water supply to Crimea, since the water of the Northern-Crimean Canal flows along these lands*” [16].

V. Putin signed a graffiti “Everything will be Tauride” during his visit to the Crimean Youth Education Forum in 2016. Some internet users interpreted it as a hint of further plans of annexation of more Ukrainian territory. “*What is Tauride, comrades?! Let's have a look at the map. Here it is. Crimea plus the mainland from Ochakiv through Kherson and till Berdyansk. It is but a step from Mariupol. All know that Putin means what he says. Tauride governorate. Let it be!*” [3] – an example of relevant opinions.

The then leader of the so-called Donetsk People's Republic A. Zakharchenko also said about Tauride: “You know that our ancestors drew a map for us. Kharkov and Tauride are indicated there. We are going to expand it a little bit. We may also need Bessarabia”, he said during the meeting in occupied Donetsk in February 2018 [19].

Conclusion. Between the end of XVIII and the

beginning of the XX centuries the area of the historic region of Tavria/Tauride comprised the Northern Tavria (lower left bank of the Dnieper and a part of the Northern Transazov) and the Crimean Peninsula with its center in Simferopol.

During that period, the names of Tavria and Tauride were purely synonyms. In the second half of the XX century a gradual differentiation of toponyms Tavria and Tauride was initiated. The two variants were still synonyms but, while the name of Tavria was more applicable to the Northern Tavria and the whole steppe area, instead the name of Tauride was applicable only to Crimea.

A gap between Tavria and Tauride toponyms got wider since 1991. Gradually a new perception of the center of the Tavria region as Kherson emerged.

The data presented here confirms that the symbolic and information space of the South of Ukraine has actively enriched with Tavria toponyms. The geography of its distribution went far outside of the historic area of Tavria/Tauride till Odessa and Novoazovsk. Tavria toponymy and pragmatonymy has been observed as becoming prevalent on the whole territory of Kherson region, in Crimea and in the part of Zaporizhzhia region.

The toponym Tavria/Tauride have separated into two paronymous words, namely Tavria and Tauride. The name of Tavria is applicable to Ukraine mainland (Zaporizhzhia, Mykolaiv, Kherson, partially Odessa, Dnipropetrovsk and Donetsk oblasts), and Tauride is applicable to Crimean Peninsula.

The processes of the appearance of two distinct toponyms (Tavria and Tauride) was occurred because of two mechanism. The first mechanism implies renaming of the settlements, the state and municipal entities, mass events etc. The second mechanism was initiated by the market of goods and services. This mechanism was brought the creation and promotion of “Tavria” brands to the market and its identity support. It is obvious that due to the second mechanism Tavria name expands into the mainland of Ukraine and forms new identities.

This process of diversification of Tavria/Tauride toponyms coming into the political discourse of both Ukraine and Russian Federation that might allow some political manipulation and even legitimization of aggression.

References:

1. *Alfavitnij pokazčik naselenih punktiv Ukraïni* [Alphabetical index of settlements of Ukraine]. Retrieved from: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html> (In Ukrainian).
2. Volobuyev O. V. Tavrika. In: *Sovetskaâ istoričeskaâ ènciklopediâ* [Soviet Historical Encyclopedia], 1973, Vol. 19, p. 19. (In Russian).
3. *Vse budet Tavrida* [Everything will be Tauride]. Retrieved from: <http://rusdozor.ru/2016/08/20/vsyo-budet-tavrida/> (In Russian).
4. Gnatiuk O. M. Nazvi pidpriëmstv ta organizacij Ukraïni âk marker teritorial'noï identičnosti naselennâ [Names of enterprises and organizations of Ukraine as a marker of territorial identity of the population]. *Kiïvs'kij geografičnij ōoričnik* [Kyiv Geographical Yearbook], 2014, vol. 9, pp. 67-77. (In Ukrainian).
5. Holoborodko Ya. Yu. *Pïvdennij areal. Konsorcium literaturnoi Tavriï* [Southern area: Consortium of Literature Tavria]. Kyiv: Fakt, 2007, 400 p. (In Ukrainian).
6. Golubev A. V. Severnaâ Tavriâ [North Tavria]. In: *Sovetskaâ istoričeskaâ ènciklopediâ* [Soviet Historical Encyclopedia], 1969, Vol. 12, pp. 654-655. (In Russian).

7. Homanyuk M., Pylypenko O. Geografični ta sociologični predumovi verifikacii [Tavria Peninsula: Geographical and sociological preconditions of verification]. In: *Vid geografii do geografichnogo ukrainoznavstva: evoliuciâ osvîtn'o-naukovih idej ta pošukiv* [From geography to geographic Ukrainian studies: evolution of educational and scientific ideas and investigations]. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2016, pp. 16-17. (In Ukrainian).
8. *Greki predlagaût izmenit' nazvanie Kryma* [Greeks are offering to change the name of Crimea]. Retrieved from: crimea.ria.ru/society/20180613/1114626404.html (In Russian).
9. *Deputaty predlagaût vernut' Krymu istoričeskoe nazvanie «Tavrida»* [The deputies suggest returning the historical name “Tauride” to Crimea]. Retrieved from: <http://www.aif.ru/politics/russia/1128087> [in Russian].
10. *Etnografichni regioni Ukraïni* [Ethnographic regions of Ukraine]. Retrieved from: https://ua.igotoworld.com/en/article/953_etnograficheskie-regiony-ukrainy.htm (In Ukrainian).
11. *Žirinovskij potreboval vernut' Krymu nazvanie Tavrida* [Zhirinovskiy demanded to return the name of Tauride to Crimea]. Retrieved from <http://gordonua.com/news/crimea/ZHirinovskiy-potreboval-vernut-Krymu-nazvanie-Tavrida-59736.html> (In Russian).
12. Marchenko L. (ed.). *Zagal'nogeografičnij atlas Ukraïni* [General geographic atlas of Ukraine]. Kyiv: Cartographia, 2001, 112 p. (In Ukrainian).
13. Zastavnyy F. D. *Ukraïns'ki etnični zemli* [Ukrainian Ethnic Lands]. Lviv: Svit, 1993, 176 p. (In Ukrainian).
14. Zorin A. *Kormâ dvuglavogo orla... Russkaâ literatura i gosudarstvennaâ ideologiâ poslednej treti XVIII – pervoj treti XIX stoletia* [Feeding the double-headed eagle ... The Russian literature and state ideology of the last third of XVIII – the first third of XIX century]. Moscow: New literary review, 2001 (In Russian).
15. Krovets': *Mereževij atlas narodnogo mistectva* [Krovets': Network atlas of folk art]. Retrieved from: <https://krovets.com.ua/uk/> (In Ukrainian).
16. Mayorov M. *Krymskij most, Dneprovskaâ voda i ošibka kartografa Rittiha* [Crimean bridge, Dnieper water and the cartographer Rittikh's mistake]. Retrieved from: https://petrimazepa.com/krymskii_most_dneprovskaa_voda_i_osibka_kartografa_rittiha (In Russian).
17. Mezentseva N., Mezentsev K. *Percepčni portreti regioniv Ukraïni* [Perceptual portraits of the regions of Ukraine]. In: *Regional'ni problemi Ukraïni: geografičnij analiz ta pošuk šlâhiv virišennâ* [Regional problems of Ukraine: geographic analysis and the search for solutions], Kherson: Vyshemyrskiy, 2005, pp. 208-213 [in Ukrainian].
18. Rudenko L. (ed.). *Politiko-administrativnij atlas Ukraïni* [Political and administrative atlas of Ukraine]. Kyiv: Kartohrafija, 2006, 120p. (In Ukrainian).
19. *«Predki narisovali nam kartu - Har'kov, Tavrida. Bessarabiâ nam eše, naverno, nužna», - glavar' «DNR» Zaharčenko o novyh planah zavoevanij* [The ancestors drew a map for us... Leader «DPR» Zakharchenko about new conquest plans]. Website Censor. Net. Retrieved from: https://censor.net.ua/news/3050082/predki_narisovali_nam_kartu_harkov_tavrida_bessarabiya_nam_eshe_naverno_nujna_glavar_dnr_zaharchenko (In Ukrainian).
20. *Proces perejmenuvannâ naselenih punktiv oblasti rušiv / Oficijnij vebсайт Zaporiz'koï oblasnoï deržavnoï administracii* [The process of renaming of the settlements of the region has started. Official site of Zaporizhzhia state regional administration]. Retrieved from: <http://www.zoda.gov.ua/news/29345/protses-perejmenuvannya-naselenih-punktiv-oblasti-rushiv.html> (In Ukrainian).
21. *Herson – stolicâ Tavrii* [Kherson is the capital of Tavria]. Retrieved from: http://www.city.kherson.ua/news_detail/herson-stolicya-tavriyi [in Ukrainian].
22. Yanko M. T. *Toponimichnij slovník-dovidnik Ukraïns'koï SSR* [Toponymic Dictionary of Ukrainian SSR]. Kyiv: Radyans'ka shkola, 1973, 180 pp. (In Ukrainian).

Список використаних джерел:

1. Алфавітний покажчик населених пунктів України. – Режим доступу: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>
2. Волобуев О. В. Таврика / О. В. Волобуев / Советская историческая энциклопедия. – 1973. – Вып.19. – С. 19.
3. Все будет Таврида. Режим доступу: <http://rusdozor.ru/2016/08/20/vsyo-budet-tavrida/>
4. Гнатюк О. М. Назви підприємств та організацій України як маркер територіальної ідентичності населення / О. М. Гнатюк // Київський географічний щорічник. – 2014. – Вип. 9. – С. 67-77.
5. Голобородько Я. Ю. Південний ареал. Консорціум літературної Таврії / Я. Ю. Голобородько. – К.: Факт, 2007. – 400 с.
6. Голубев А. В. Северная Таврия / А. В. Голубев / Советская историческая энциклопедия. – 1969. – Вып. 12. – С. 654-655.
7. Гоманюк М. Півострів Таврія: Географічні та соціологічні передумови верифікації / М. Гоманюк, І. Пилипенко // Від географії до географічного українознавства: еволюція освітньо-наукових ідей та пошуків. – Чернівці: ЧНУ, 2016. – С. 16-17.
8. Греки предлагают изменить название Крыма. – Режим доступа: crimea.ria.ru/society/20180613/1114626404.html

9. Депутаты предлагают вернуть Крыму историческое название «Таврида». – Режим доступа: <http://www.aif.ru/politics/russia/1128087>.
10. Етнографічні регіони України. – Режим доступу: https://ua.igotoworld.com/en/article/953_etnograficheskie-regiony-ukrainy.htm
11. Жириновский потребовал вернуть Крыму название Таврида. – Режим доступа: <http://gordonua.com/news/crimea/Zhirinovskiy-potreboval-vernut-Krymu-nazvanie-Tavrida-59736.html>
12. Марченко Л. Загальногеографічний атлас України / Л. Марченко (ред.). – К.: ДНВП «Картографія», 2001. – 112 с.
13. Заставний Ф. Д. Українські етнічні землі / Ф. Д. Заставний. – Львів: Світ, 1993. – 176 с.
14. Зорин А. Корня двуглавого орла... Русская литература и государственная идеология последней трети XVIII – первой трети XIX столетия / А. Зорин. – М.: Новое литературное обозрение, 2001.
15. Кровець: Мережевий атлас народного мистецтва. – Режим доступу: <https://krovets.com.ua/uk/>
16. Майоров М. Крымский мост, Днепровская вода и ошибка картографа Риттиха. Режим доступа: https://petrimazera.com/krymskii_most_dneprovskaa_voda_i_osibka_kartografa_rittiha.
17. Мезенцева Н. Перцепційні портрети регіонів України / Н. Мезенцева, К. Мезенцев / Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон: Вишемирський, 2005. – С. 208-213.
18. Руденко Л. Політико-адміністративний атлас України / Л. Руденко (ред.). – К.: ДНВП «Картографія», 2006. – 120 с.
19. «Предки нарисовали нам карту - Харьков, Таврида. Бессарабия нам еще, наверное, нужна», - главарь «ДНР» Захарченко о новых планах завоеваний / Вебсайт Censor. Net. Режим доступа: https://censor.net.ua/news/3050082/predki_narisovali_nam_kartu_harkov_tavrida_bessarabiya_nam_eshe_naverno_nujna_glavar_dnr_zaharchenko
20. Процес перейменування населених пунктів області рушив / Офіційний вебсайт Запорізької обласної державної адміністрації. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/news/29345/protses-pereymenuvannya-naselenih-punktiv-oblasti-rushiv.html>
21. Херсон – столиця Таврії. Режим доступу: http://www.city.kherson.ua/news_detail/herson-stolicya-tavriyi
22. Янко М. Т. Топонімічний словник-довідник Української ССР / Т. М. Янко (ред.). – К.: Радянська школа, 1973. – 180 с.

CONCEPTUALIZATION OF GEOGRAPHICAL SPACE IN THE SCIENTIFIC LITERATURE

Serhiy PUHACH

*Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine
puhachserhiy@gmail.com*

Abstract: Space is one of the fundamental concepts of human consciousness. Many sciences use the concept of space to describe their own subject areas. For geography, this concept is basic. By analogy with other sciences, geography has formed its own understanding of space – geographical space. In different historical epochs, people have differently represented space. Today, the most widespread are substantive and relational approaches to the interpretation of space. According to the substantive approach, space is a substance, independent of time and matter that acts next to and independently of them. According to the relational approach, space is understood as systems of relations that are formed between objects in the process of their interaction. Among Ukrainian geographers, E. Marunyak, K. Nemets, Y. Oliynyk, A. Stepanenko, O. Smyrnov, O. Topchiyev, O. Shablii and others elaborated on the concept of geospace and geospatiality. Geographic space is a set of objects that are ordered on the earth's surface, together with the sum of all their connections and interrelations. It is not just the total sum of the geographical positions of all geographical objects, but a new quality that appears as a result of the general interactions of the objects on the earth's surface. In interpretations of geographical space, the following common features can be distinguished: geospace is one of the aspects of ordering geographical objects; geospace is a collection of relationships between objects; geographical space is characterized by both discreteness and continuity. Meanwhile, in Western scientific literature the concept of geographical space has not become noticeably widespread. Researchers often use the terms "space" and "social space". Geospace in English-language scientific literature is understood as the outer space near the Earth, including the upper atmosphere, the ionosphere, and the magnetosphere.

Key words: space, geographical space (geospace), continuity, discreteness, substantive approach, relational approach.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.27-33>

UDC: 911.3

Received: November 24, 2019.

Revised: December 23, 2019.

Accepted: December 24, 2019.

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОСТІР У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Сергій ПУГАЧ

*Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
puhachserhiy@gmail.com*

Анотація: Простір є одним із фундаментальних понять людської свідомості. Багато наук використовують поняття «простір» для опису власних предметних областей. Для географії це поняття є базовим. По аналогії з іншими науками, географія сформувала власне розуміння простору – географічного простору. У різні історичні епохи людина по-різному уявляла простір. Сьогодні найбільш поширені субстанціональний та реляційний підходи до трактування простору. За субстанціональним підходом простір – це самостійна по відношенню до часу та матерії субстанція, яка діє поруч і незалежно від них. За реляційним підходом простір розуміють не як самостійну суть, а як системи відносин, що утворюються між матеріальними об'єктами у процесі взаємодії. Серед українських географів теоретичним проблемам осмислення геопростору належать праці Є. Маруняк, К. Немця, Я. Олійника, А. Степаненка, О. Смирнова, О. Топчієва, О. Шаблія та ін. Географічний простір – це сукупність впорядкованих відносно земної поверхні об'єктів, разом із усією сумою всіх їх зв'язків. Це не просто загальна сума географічних положень усіх географічних об'єктів, це нова якість, яка виникає внаслідок загальної взаємодії об'єктів на земній поверхні. У трактуваннях географічного простору можна виділити наступні спільні риси: геопростір – це один із аспектів упорядкування географічних об'єктів; геопростір – це сукупність зв'язків між об'єктами; для географічного простору характерна одночасно і дискретність, і континуальність. Тим часом, у західній науковій думці концепція географічного простору не набула помітного поширення. Дослідники найчастіше вживають терміни «space» та «social space». Під геопростором (geospace) у англomовній науковій літературі розуміють «область космічного простору біля Землі. Сюди входять верхні шари атмосфери, іоносфера, а також магнітосфера.

Ключові слова: простір, географічний простір (геопростір), континуальність, дискретність, субстанціональний підхід, реляційний підхід.

Вступ

Сучасна система наук, яка є основою сучасної людської цивілізації оперує тисячами різноманітних понять та термінів. Одні з них є вузькоспеціалізованими та використовуються лише у окремих наукових напрямках, інші – представлені ширше та входять до понятійно-термінологічного апарату великої кількості наук. Одним із таких понять є поняття «простору». Простір є одночасно і простим, і складним терміном. Усвідомлення простору є одним із вроджених властивостей людини. Через осягнення простору людина пізнає навколишній світ. Кожен з нас розуміє, що таке простір, проте, коли попросити дати йому визначення, описати його властивості, у людини починаються труднощі.

Теоретико-методологічні основи дослідження

Спробам осягнути сутність простору пронизана уся історія наукової думки, у т. ч. географічної, від Стародавньої Греції (Демокріт, Епікур, Лукрецій) до сьогодення. Серед українських географів теоретичним проблемам осмислення простору (геопростору) належать праці Є. Маруняк, К. Немця, Я. Олійника, А. Степаненка, О. Смирнова, О. Топчієва, О. Шаблія та ін. Проте, не зважаючи на багаточисленні спроби, відсутнє єдине уніфіковане трактування поняття.

Мета і завдання дослідження

Головною метою дослідження є систематизація наукових трактувань понять «простір» та «географічний простір», визначення їх властивостей та характерних рис у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Головним завданням – на основі узагальнення дати власне трактування поняття «геопростір».

Виклад основного матеріалу

Переважає більшість суспільних, природничих, гуманітарних, технічних наук використовують поняття «простір» у своїй термінології для опису власних предметних областей. Для географії, поруч із фізикою та геометрією, це поняття є базовим. Для глибшого «географічного» розуміння простору, спочатку нам необхідно дати його визначення у філософських студіях де це поняття сформувалося й поширилося на інші наукові дисципліни.

Поняття простору є одним із фундаментальних понять людської свідомості. Воно є надзвичайно складним та має велику кількість різноманітних визначень. У різні епохи свого розвитку людина по-різному уявляла та трактувала простір.

У первісному суспільстві простір в усвідомленні людей був вмістилищем реальних об'єктів і

міфічних образів. Давньогрецькі філософи (Демокріт, Епікур, Лукрецій) розглядали простір як однорідну, нескінчену, нерухому порожнечу, заповнену атомами. Вплив цієї концепції прослідковується і у наш час при спробах дати найпростіше визначення простору. Протилежну концепцію простору відстоював Арістотель, який заперечував існування порожнечини. Тому його простір заповнений місцями, які займають різні тіла. Ці дві концепції, фактично, започаткували субстанційний і реляційний підходи до сприйняття і розуміння простору, які розвивалися впродовж багатьох століть [13, с. 16].

У релігійних і об'єктивно-ідеалістичних концепціях простір і час трактувались як утворені разом з матерією Богом або абсолютним духом. З точки зору теології до Бога поняття простору і часу неприйнятні, оскільки він існує за межами простору і часу у вічності. У суб'єктивно-ідеалістичних концепціях висувались еkleктичні і внутрішньо суперечливі тлумачення простору і часу як апіорних форм чуттєвого споглядання (І. Кант) або як форм упорядкування комплексів відчуттів і дослідних даних, встановлення між ними функціональних залежностей (Дж. Берклі, Е. Мах, позитивізм) [16, с. 439-440].

Розвиток науки у ХХ ст. розкрив нові аспекти простору і часу. *Спеціальна теорія відносності* (1905) показала залежність та нерозривний зв'язок простору і часу від руху матеріальних об'єктів. *Загальна теорія відносності* (1916) підтвердила, що простір і час – не самостійні сутності, а форми існування матерії. Зокрема, виходячи з цієї теорії, відносними треба визнати, лінійні розміри, час і одночасність подій.

Поява загальної теорії відносності призвело до створення у ХХ ст. нової наукової картини світу та формування поняття чотиривимірного континуального *простору-часу*, у якому три однорідні просторові координати доповнюються координатою часу і тому всі явища розглядаються у динаміці – як процеси. Виникло абстрактне поняття математичного простору з безкінечною вимірністю, яке стало дієвим інструментом аналізу і опису складних багатовимірних об'єктів, до яких відносяться і суспільно-географічні об'єкти [14, с. 17].

Сьогодні найбільшого поширення набули два основні підходи до трактування простору: субстанціональний, реляційний.

За *субстанціональним* підходом (Демокріт, І. Ньютон) простір розуміється як самостійна по відношенню до часу та матерії сутність (субстанція), яка діє поруч і незалежно від них. Звідси висновок, про незалежність властивостей простору від об'єктів та процесів, які відбуваються у ньому.

За *реляційним* підходом простір розуміють не як самостійну суть, а як системи відносин, що утворюються між матеріальними об'єктами, які взаємодіють. Поза такою системою взаємодій простір і час вважають неіснуючими. Реляційна концепція допускає

залежність властивостей простору і часу від характеру взаємодії речей, властивостей і відносин [6, с. 269].

У науковій літературі [2; 4; 6; 8; 9; 16] простір наділяється наступними властивостями та ознаками:

- об'єктивність і незалежність від свідомості людини;
- нерозривний зв'язок простору та часу між собою;
- простір виступає як загальна властивість (атрибут) об'єктів (матерії);
- не існує об'єктів поза простором;
- не існує простору поза предметами (матерією). Звідси наслідок: простір завжди чимось заповнений;
- кількісна і якісна нескінченність;
- структурність, тобто здатність поділятися на окремі частини;
- протяжність, тобто зміни характеру зв'язків і взаємодій складових елементів, їх чисельності, взаємного розташування, якісних особливостей;
- гетероструктурність – існування у просторі різних об'єктів (точкових, лінійних, площинних, об'ємних), полів;
- ізотропність – рівноправність усіх можливих напрямів руху;
- неперервність (континуальність) – відсутність «розривів» у просторі;
- зв'язність – наявність взаємодії між елементами простору;
- тривимірність (іноді додається четвертий вимір «час») – фундаментальна властивість, яка емпірично констатується. Виражається у тому, що положення будь-якого об'єкта можна визначити за допомогою трьох незалежних величин: довжини, висоти, ширини;
- однорідність простору – відсутність якихось виділених точок чи ділянок.

Що ж таке простір? Яку дефініцію йому можна дати? У ряді енциклопедичних видань ми зустрічаємо різноманітні трактування поняття «простір». Ось декілька з них.

Простір – це форма буття матерії, яка характеризує її протяжність, структурність, співіснування і взаємодію елементів в усіх матеріальних системах [6, с. 267; 9, с. 540; 16, с. 440].

Простір – філософська категорія, за допомогою якої позначається форма буття речей та явищ, яка відображає їх співбуття та співіснування [8].

Простір – поняття, яке характеризує взаємне розташування співіснуючих об'єктів [4, с. 468].

Простір – те, що залишиться, якщо забрати все; порожнеча, але порожнеча в трьох вимірах [2].

Простір (математ.) – множина об'єктів, між якими встановлені відношення, подібні за своєю структурою зі звичайними просторовими відношеннями типу оточення, відстані та ін.

Отже, у сучасній науковій літературі відсутнє єдине розгорнуте трактування поняття «простору», а багаточисельні визначення мають дискусійний характер.

Простір може трактуватися у різних аспектах. Особливо яскраво проявляється узагальнююча, об'єднувальна властивість цього поняття. Вона виходить з того, що у розумінні сучасної науки простір не може бути порожнім – він обов'язково чимось наповнений. Тому всі об'єкти, що знаходяться у просторі, розглядаються як об'єднані просторово, тобто належать одному просторові. Такий підхід дозволив розширити поняття простору на сукупність однорідних подій, явищ, процесів тощо. Вживання поняття простору у такому аспекті взагалі не є строгим і ґрунтується на його інтуїтивно зрозумілій об'єднувальній здатності [14, с. 14-15].

Так з'явилися поняття «соціальний простір», «географічний простір», «економічний простір», «освітній простір», «простір подій», «етнічний простір», «національний простір», «релігійний простір», «цивілізаційний простір», «водний простір», «повітряний простір», «регіональний простір», «локальний простір», «людський простір», «архітектурний простір», «театральний простір», «художній простір», «віртуальний простір», «геополітичний простір», «життєвий простір», «правовий простір», «сенсомоторний простір», «перцепційний простір», «поведінковий простір», «простір потоків», «простір очікування» та ін.

Ряд наук вивчають специфічні форми вияву простору у мікросвіті, живій природі, соціальній сфері. Спеціально досліджуються соціальний, геологічний, історичний, художній та інші види часу і простору [2, с. 271]. Так, В. Вернадський у своїх працях неодноразово використовував поняття біологічного простору.

Характерною особливістю більшості наук, що оперують різними «просторами», є те, що вони хоча й вживають це поняття, але спеціально не обґрунтовують його в теоретичному та методологічному аспектах. Географія, на відміну від них, не може лишатися осторонь від теоретико-методологічних баталій, оскільки простір для неї є предметом дослідження, інструментом пізнання, ключовим пояснювальним принципом. Ситуація ускладнюється тим, що для географії принципово необхідно зв'язати природничо-наукове та соціокультурне розуміння простору, тоді як інші науки (літературознавство, фізика) цим можуть й знехтувати [10, с. 17].

Простір, без сумніву, є одним із найважливіших понять системи географічних наук. Без простору неможливо уявити географію, як науку. Про географічність терміну «простір» свідчить те, що в англійській мові слово «space» (простір) вживається також як синонім слова відстань. В англійській географічній літературі, на відміну від нашої, набагато частіше вживаються терміни «простір/просторовий» (space/spatial) ніж «територія/територіальний» (territory/territorial) чи «географія/географічний» (geography/geographic(al)). Просторовий (хорологічний) підхід багато науковців вважає ядром географії, одним із головних інтегруючих елементів системи географічних наук [10; 14]. Існує навіть думка про

географію, як «просторознавство» [10].

Розуміння простору людським суспільством багато в чому визначало напрямки розвитку географії як наукової дисципліни. По аналогії з іншими науками, географія сформувала власне розуміння простору – географічного простору.

Перші уявлення про концепцію географічного простору виникли у працях К. Ріттера та А. Геттнера. Низка вчених-географів намагалася дати визначення даного поняття. Слабкість деяких сучасних трактувань географічного простору полягає насамперед у простому механічному перенесенні фізичного або ейнштейнівського простору-часу в географію. Багато науковців взагалі не виділяють простір, як одну з головних категорій географії. Це виявляється насамперед у вживанні термінів «простір» та «територія» у якості синонімів. У географії за допомогою поняття простір часто намагаються поєднати (сумістити) різномірні речі, обґрунтовуючи тим самим цілісність світу [10, с. 16].

Е. Б. Алаєв (1983) вважав, що оскільки поняття простору формується не у рамках географії, то географічна наука може лише інтерпретувати це загальнонаукове поняття відносно до специфіки власного предмету дослідження. В цьому значенні географічний простір, у найзагальнішому вигляді, повинен трактуватися як філософська концептуальна категорія, як об'єктивна, загальна та пізнана форма існування матеріальних географічних утворень та об'єктів в межах геосуму [1, с. 98]. *Географічний простір (геопростір)* за Е. Б. Алаєвим – сукупність відношень між геооб'єктами, які розміщені на конкретній території (геоторії) та розвиваються у часі [1, с. 100].

Специфікою географічного простору є те, що він може формуватися якими завгодно об'єктами, явищами та відношеннями (якщо вони географічні), але обов'язковою умовою повинна бути наявність серед цих об'єктів геоторії (території). Географічний простір одночасно має якості перервності (географічний об'єкт займає власне положення у фізичному просторі) та неперервності (географічний об'єкт має власне географічне поле). Власний фізичний простір об'єкта разом із його географічним полем утворюють географічний простір об'єкта. Філософська концепція єдності простору та часу вимагає включення у визначення географічного простору ознаки динамічності [1, с. 99]. Основними властивостями географічного простору є: структурність, системність, динамічність, розмірність, дискретність, континуальність, ентропія [1, с. 101-103].

Концепція геопростору за Е. Б. Алаєвим у географічні науки виконує переважно методологічні функції. Для географа географічний простір завжди пов'язаний із територією. Образно кажучи, географічний простір – це не «скриня без стінок» (як у філософів) а «скриня» у якій обов'язково є одна «стінка» – поверхня Землі [1, с. 104].

На думку О. І. Шаблія географічний простір є проблемою, яку досліджують на метанауковому

рівні, тобто це не предметна область географії, а методологічна та логічна. *Географічний простір* – це абстрактний об'єкт науки, що не піддається безпосередньому спостереженню; конструктивний об'єкт науки (конструкт); підпростір системи земних просторів [18, с. 66].

Континуум простір-час яскраво проявляється лише у випадку високих швидкостей та великих мас, які не прослідковуються під час взаємодії природи та суспільства. Тому вивчаючи земний простір можна розумово абстрагуватися від часової компоненти, що в жодному разі не применшує значення часових аспектів географічного дослідження.

Властивостями геопростору, за О. Шаблієм, є структурність, бар'єрність, неоднорідність, інверсійність («стягування» простору у певних напрямках), ергодизм (фіксація процесів та подій минулих часів), метричність [18, с. 76-77].

К. А. Немець вважає, що поняття географічного простору у більшості аспектів не відрізняється від поняття тривимірного фізичного простору: однозначне визначення місцеположення об'єктів, їх просторових взаємовідносин, відстаней, площ, об'ємів, кутових та лінійних характеристик руху та ін. Принциповою відмінністю географічного простору є наявність відношень та зв'язків об'єктів і явищ. У ньому розглядаються не тільки географічні об'єкти, а й поля властивостей об'єктів. У такому розумінні географічний простір має подвійну природу. З одного боку, географічні об'єкти є дискретними утвореннями з конкретними лінійними розмірами. З іншого – поля параметрів географічних об'єктів континуальні і для їх опису географічний простір має розглядатися як неперервний. Звідси *географічний простір* – сукупність місць географічних об'єктів та відношень і взаємодії між ними [14].

Є. О. Маруняк доповнює визначення геопростору Е. Алаєва часовою складовою. Так, *геопростір* – це сукупність відношень та взаємозв'язків між географічними об'єктами, що розташовані на конкретній території та розвиваються у часі під впливом природних та антропогенних чинників [12, с. 40].

О. Г. Топчієв (2005, 2009) розуміє *географічний простір (геопростір)* – як одне з фундаментальних понять суспільної географії, яким позначають впорядкованість географічних об'єктів відносно земної поверхні та їх просторову організацію. Географічний простір – це множина географічних об'єктів, які мають свої місцеположення, та множина відношень і взаємодій між ними [23, с. 167]. Географічний простір має метричні (кількісні аспекти, в першу чергу протяжність) та топологічні (неперервність, зв'язаність, тривимірність, впорядкованість та ін.) властивості [22, с. 130].

За М. Д. Шаригіним *географічний простір* – це сполучення геосистем та сукупність відношень координатії та протяжності співіснуючих різномірних елементів. Тісний взаємозв'язок просторового аспекту з часовим дозволяє говорити

про просторово-часову структуру, як субстрат географічних подій. Звідси, правильно говорити не про географічний простір, а про географічний простір-час [19].

Формалізований аспект географічного простору найбільш чітко проявляється на картах, ступінь вияву його структурних відмінностей можна оцінити за допомогою методу районування [15, с. 54]. Основними властивостями геопростору за Я. Олійником та А. Степаненком є регіоналізм, взаємодія складових елементів, континуальність, дискретність, структурність, внутрішня суперечність, інтегративність.

Я. Олійник та А. Степаненко вживають поняття *соціально-географічного простору* – це частина географічного простору, що являє собою просторово-часове поєднання суспільних об'єктів, явищ і процесів у сукупності із природним оточенням; це простір суспільства із усіма сферами географічного середовища; це простір антропосфери (заселеної, освоєної, або в інший спосіб втягнутої в орбіту життя суспільства частини географічної оболонки землі з її просторовими структурами господарства і формами організації життя суспільства) [15, с. 56].

Є. Маруняк пропонує розглядати *соціально-економічний простір* як частину геопростору, утворену сукупністю об'єктів та суб'єктів господарювання, соціальних груп населення, інституційних структур і взаємовідносинами між ними, а також потоками речовини та енергії, сформованими в процесі взаємодії з природним середовищем [12, с. 40].

У західній науковій думці концепція географічного простору не набула помітного поширення. У енциклопедичних виданнях із суспільної географії [7; 24; 25] термін «географічний простір» відсутній. Дослідники найчастіше вживають терміни «space» та «social space». Під геопростором (geospace) у англomовній науковій літературі розуміють «область космічного простору біля Землі. Сюди входять верхні шари атмосфери, іоносфера, а також магнітосфера. Його можна назвати областю взаємодій системи Сонце-Земля» [3].

Термін «географічний простір» (geographical space) зустрічається порівняно рідко [11, с. 287; 17; 20, с. 1610] і трактується як «специфічний географічний термін для позначення організованих

людиною місць у яких відбувається взаємодія між соціальними групами та навколишнім середовищем» [5]. Звертає увагу те, що словосполучення «географічний простір» використовується у працях науковців, для яких англійська мова не є рідною [11; 17], тобто для англо-американської географії цей термін не є характерним.

Висновки

Отже, поняття простору є одним із базових у сучасній системі наук, яке стоїть на одному рівні з такими категоріями, як час, матерія, форма, взаємодія, рух, розвиток, взаємовплив та ін. Спроби філософами дати йому однозначне трактування поки що успіхів не дали. Багато наук оперує дефініцією простору. Не є винятком і географія, для якої це поняття є ключовим. У системі географічних наук сформувалася концепція географічного простору (геопростору).

У вітчизняних трактуваннях «географічного простору» можна виділити наступні спільні риси:

- 1) геопростір – це один із аспектів упорядкування (розміщення) географічних об'єктів;
- 2) геопростір – це сукупність відношень (зв'язків) між об'єктами на певній території;
- 3) географічні об'єкти у геопросторі є одночасно і дискретними, і континуальними;
- 4) географічний простір є одним із ключових понять метагеографії, науки, яка перебуває на етапі становлення. Саме тому його обґрунтуванню у сучасній географії приділяється відносно мало уваги.

Отже, на нашу думку, *географічний простір* – це сукупність впорядкованих відносно земної поверхні об'єктів, разом із усією сумою всіх їх відношень (зв'язків). Це не просто загальна сума географічних положень усіх географічних об'єктів (від найменшого до найбільшого), це нова якість, яка виникає внаслідок загальної взаємодії об'єктів на земній поверхні.

У наш час коли йде інтенсивний наступ на географію зі сторони інших наук, географам варто було б активніше розробляти концепцію геопростору, особливо у її взаємозв'язках та взаємодії з віртуальними просторами, такими як кіберпростір, простір соціальних он-лайн мереж та ін.

References:

1. Alaev Je. B. *Social'no-èkonomičeskaâ geografiâ: ponâtijno-terminologičeskij slovar'* [Socio-economic geography: a conceptual and terminological dictionary]. Moscow: Mysl', 1983, 350 p. (In Russian).
2. Comte-Sponville A. *Filosofskij slovar'* [Philosophical Dictionary]. Moscow: OOO Izdatel'stvo Èterna, 2012, 752 p. (In Russian).
3. Definition of 'Geospace'. In: *The Economic Times*. URL: <https://economictimes.indiatimes.com/definition/geospace>. [20 December 2019].
4. Frolov I. T. (ed.). *Filosofskij slovar'* [Philosophical Dictionary]. Moscow: Respublika, 2001, 719 p. (In Russian).
5. Geographical space. In: *Euston96. Online encyclopedia*. URL: <https://www.euston96.com/en/geographical-space/> [20 December 2019].

6. Gorlač M. Ĭ., Kremen' V. G., Nikolaenko S. M., Trebin M. P. etc. *Osnovi filosofsk'kih znan'. Filosofiâ, logika, etika, estetika, religiôznost'vo* [Fundamentals of philosophical knowledge. Philosophy, Logic, Ethics, Aesthetics, Religious Studies]. Kyiv: Centr učbovoi literaturi, 2008, 1028 p. (In Ukrainian).
7. Gregory D., Johnston R., Pratt G., Watts M. J., Whatmore S. (eds.). *The Dictionary of Human Geography*. 5th Edition. Chichester: Wiley Blackwell, 2009, 1071 p.
8. Gritsanov A. A. (ed.). *Novejšij filosofskij slovar'* [The latest philosophical dictionary]. Minsk: Knizhnyj Dom, 2003, 1280 p. (In Russian).
9. Il'ichev L. F., Fedoseev P. N., et al. (eds.). *Filosofskij ènciklopedičeskij slovar'* [Philosophical Encyclopedic Dictionary]. Moscow: Sovetskaâ ènciklopediâ, 1983, 840 p. (In Russian).
10. Kostinskij G. D. Geografičeskaâ matrica prostranstvennosti [Geographic matrix of spatiality]. *Izvestija RAN. Serija geograficheskaja* [Bulletin of the Russian Academy of Sciences. Geographical series], 1997, Vol. 5, pp. 16-31. (In Russian).
11. Kotlyakov V. M., Komarova A. I. (eds.). *Elsevier's Dictionary of Geography in English, Russian, French, Spanish and German*. Amsterdam – Boston – Heidelberg – London – New York – Oxford – Paris – San Diego – San Francisco – Singapore – Sydney – Tokyo: Elsevier, 2007, 1048 p.
12. Maruniak E. O. Prostorovi dilemi globalizaciï ta ìh konceptualizaciâ [Spatial dilemmas of globalization and their conceptualization]. *Ukrains'kij geografičnij žurnal* [Ukrainian Geographical Journal], 2012, Vol. 4, pp. 36-42. (In Ukrainian).
13. Nêmec' K. A., Nêmec' L. M. *Prostorovij analiz u suspil'nij geografiï : novì pìdhodi, metodi, modeli* [Spatial analysis in human geography: new approaches, methods, models]. – Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2013, 228 p. (In Ukrainian).
14. Nêmec' K. A., Nêmec' L. M. *Teoriâ ì metodologiâ geografičnoi nauki: metodi prostorovogo analizu* [Theory and methodology of geography: spatial analysis methods]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University, 2014, 172 p. (In Ukrainian).
15. Olijnik Â. B., Stepanenko A. V. *Vstup do social'noi geografiï* [Introduction to social geography]. Kyiv: Znannâ, 2000, 204 p. (In Ukrainian).
16. Podol's'ka Ê. A. *Filosofiâ* [Philosophy]. Kyiv: Ĭnkos, Centr navčal'noi literaturi, 2006, 704 p. (In Ukrainian).
17. Racine J.-B., Bailly A. S. Geography and geographical space: towards an epistemology of geography. In: *Espace géographique. Espaces, modes d'emploi. Two decades of l'Espace géographique, an anthology*. Special issue in English. 1993, pp. 125-134. [DOI : <https://doi.org/10.3406/spgeo.1993.3196>].
18. Šabl'ij O. *Suspil'na geografiâ. Kniga perša. Problemi teorii, istorii ta metodiki doslidžennâ* [Human geography. Book 1. Problems of theory, history and methodology of research]. Lviv: LNU im. Ĭvana Franka, 2015, 814 p. (In Ukrainian).
19. Sharygin M. D., Chupina L. B. Podhody k izučenniû geografičeskogo prostranstva-vremeni i problemy, svâzannye s nim [Approaches to the study of geographical space-time and the problems associated with it]. *Geograficheskij vestnik* [Geographical Bulletin], 2013, Vol. 2 (25), pp. 4–8. (In Russian).
20. Smelser N. J., Baltes P. B. (eds.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*. Pergamon, 2001, 17500 p.
21. Smirnov A. M. Obšgeografičeskie ponâtiâ [General geographical concepts]. *Teoreticheskaja geografiâ. Voprosy geografii* [Theoretical geography. Geography issues]. Moscow: Mysl', 1971, Vol. 88, pp. 29–65. (In Russian).
22. Topčîev O. G. *Osnovi suspil'noi geografiï* [Fundamentals of human geography]. Odesa: Astroprint, 2009, 544 p. (In Ukrainian).
23. Topčîev O. G. *Suspil'no-geografični doslidžennâ: metodologiâ, metodi, metodika* [Human geographical researches: methodology and methods]. Odesa: Astroprint, 2005, 632 p. (In Ukrainian).
24. Warf B. (ed.). *Encyclopedia of Human Geography*. London-New Deli: SAGE Publications, 2006, 648 p.
25. Witherick M., Ross S., Small J. *A Modern Dictionary of Geography*. 4th Edition. London: Arnold, 2001, 293 p.

Список використаних джерел:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 350 с.
2. Конт-Спонвиль А. Философский словарь / пер. с фр. Е. В. Головиной. – Москва : ООО «Издательство «Этерна», 2012. – 752 с.
3. Definition of 'Geospace' // The Economic Times [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://economictimes.indiatimes.com/definition/geospace>. [20 December 2019].
4. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 7-е изд., перераб. и доп. – М : Республика, 2001. – 719 с.
5. Geographical space / Euston96. Online encyclopedia. URL: <https://www.euston96.com/en/geographical-space/> [20 December 2019].
6. Основи філософських знань. Філософія, логіка, етика, естетика, релігієзнавство : Підручник / М. І. Горлач, В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. П. Требін та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 1028 с.

7. The Dictionary of Human Geography / Edited by Derek Gregory, Ron Johnston, Geraldine Pratt, Michael J. Watts, and Sarah Whatmore. 5th Edition. – Chichester : Wiley Blackwell, 2009. – 1071 p.
8. Новейший философский словарь : 3-е изд., исправл / сост. и гл. научн. ред. А. А. Грицанов. – Минск : Книжный Дом. 2003. – 1280 с.
9. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев и др. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
10. Костинский Г. Д. Географическая матрица пространственности / Г. Д. Костинский // Известия РАН. Серия географическая. – 1997. – № 5. – С. 16–31.
11. Elsevier's Dictionary of Geography in English, Russian, French, Spanish and German / compiled by V.M. Kotlyakov and A.I. Komarova. – Amsterdam – Boston – Heidelberg – London – New York – Oxford – Paris – San Diego – San Francisco – Singapore – Sydney – Tokyo : Elsevier, 2007. – 1048 p.
12. Маруняк Є. О. Просторові дилеми глобалізації та їх концептуалізація / Є. О. Маруняк // Український географічний журнал. – 2012. – № 4. – С. 36–42.
13. Немець К. А. Просторовий аналіз у суспільній географії : нові підходи, методи, моделі. Монографія / К. А. Немець, Л. М. Немець. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 228 с.
14. Немець К. А. Теорія і методологія географічної науки : методи просторового аналізу / Навчально-методичний посібник // К. А. Немець, Л. М. Немець. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – 172 с.
15. Олійник Я. Б. Вступ до соціальної географії : навч. посіб. / Я. Б. Олійник, А. В. Степаненко. – К. : Знання, 2000. – 204 с.
16. Подольська Є. А. Філософія. Підручник / Є. А. Подольська. – К. : Фірма «Інкос», Центр навчальної літератури, 2006. – 704 с.
17. Racine J.-B. Geography and geographical space : towards an epistemology of geography / J.-B. Racine, A. S. Bailly // Espace géographique. Espaces, modes d'emploi. Two decades of l'Espace géographique, an anthology. Special issue in English. – 1993. – pp. 125-134.
18. Шаблій О. Суспільна географія : у 2 кн. Книга перша. Проблеми теорії, історії та методики дослідження : [Вибрані праці] / О. Шаблій. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. – 814 с.
19. Шарыгин М. Д. Подходы к изучению географического пространства-времени и проблемы, связанные с ним / М. Д. Шарыгин, Л. Б. Чупина // Географический вестник. – 2013. – № 2 (25). – С. 4–8.
20. International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences / Smelser N. J., Baltes P. B. (eds.). – Pergamon, 2001. – 17500 p.
21. Смирнов А. М. Общегеографические понятия / А. М. Смирнов // Теоретическая география. Вопросы географии. – М. : Мысль, 1971. – № 88. – С. 29–65.
22. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії : підручник для студ. географ. спеціальностей вищих навчальних закладів / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2009. – 544 с.
23. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження : методологія, методи, методика : навч. посібник / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
24. Encyclopedia of Human Geography / Edited by B. Warf. – London-New Delhi: SAGE Publications, 2006. – 648 p.
25. A Modern Dictionary of Geography / by Michael Witherick, Simon Ross, John Small. 4th Edition. – London : Arnold, 2001. – 293 p.

STRUCTURAL GEOSTRATEGY OF UKRAINE CONCERNING POST-SOVIET COUNTRIES IN NEW GEOPOLITICAL REALITIES

Vladyslav MORHATSKYI

*Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
vladkulykivka@ukr.net*

Abstract: This article is a brief analysis of the trends of political and geographical processes in the post-Soviet countries, theoretical and methodological principles of constructive geostrategy are defined and the stages of their course are outlined. Particular attention is paid to the last mentioned, because its isolation was carried out through the Russian intervention into Ukraine and the strengthening of ties within the Eurasian Economic Community. Moreover, relations with each country are considered. In order to do this, the regions of interaction on the basis of geographic and geopolitical factors have been identified. These are, in particular, the regions of the Eastern Baltic (the states of the EU and NATO) and the GUAM (regional association of countries, most of which are Associate Members of the EU). The Russian Federation is allocated to be a separate region as a regional leader among the post-Soviet countries and the most complicated for us in the relations of the subject with its neo-imperial geopolitical ambitions. What is more, in a separate group are the Allied states of Russia (Belarus and Armenia). And lastly, Central Asia consistent in all respects is highlighted. Analysis of relations with all countries is performed in three dimensions: geopolitical, geoeconomic and geocultural. After that a constructive geostrategy which primarily relies on Ukrainian interests, but is acceptable to each subject, has been developed. Significant emphasis was put on maintaining positive relations and existing positions in the countries markets. This does not apply to Russia, with which relations will remain cool in the future, and trade and economic cooperation requires immediate diversification to ensure geopolitical interests.

Key words: constructive geostrategy, post-Soviet countries, states of the Eastern Baltic, GUAM countries, Russian Federation, geopolitical allies of Russia, the states of Central Asia.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.34-49>

UDC: 911.3:32

Received: December 3, 2019.

Revised: December 19, 2019.

Accepted: December 24, 2019.

КОНСТРУКТИВНА ГЕОСТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ ЩОДО ДЕРЖАВ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ В НОВИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ РЕАЛІЯХ

Владислав МОРГАЦЬКИЙ

*Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна
vladkulykivka@ukr.net*

Анотація: У статті здійснено короткий аналіз тенденцій політико-географічних процесів на пострадянському просторі, визначено теоретико-методологічні засади конструктивної геостратегії та виділено етапи їх перебігу. Головну увагу приділено останньому, адже їхнє дослідження здійснено з причини російської інтервенції в Україну та посилення зв'язків в межах Євразійського економічного співтовариства. Надалі розглянуто відносини з кожним суб'єктом простору. Для цього виділено регіони взаємодії на основі географічних й геополітичних чинників. Це, зокрема, регіон Східної Балтії (держави входять до ЄС та НАТО), держав ГУАМ (регіонального об'єднання країн, більшість з яких – асоційовані члени ЄС). Окремим регіоном виділено Російську Федерацію як регіонального лідера пострадянського простору та найважчого для нас у стосунках суб'єкта зі своїми неоімперськими геополітичними амбіціями. До того ж, в окремій групі перебувають держави-союзниці Росії (Білорусь та Вірменія). І, насамкінець, виділено закономірну в усіх планах Центральну Азію. Розгляд відносин з усіма країнами здійснено у трьох вимірах: геополітичному, геоекономічному та геокультурному. Після їх аналізу розроблено конструктивну геостратегію, яка, головню, спирається на українські інтереси, проте є прийнятною для кожного суб'єкта. Вагомий акцент поставлено на збереженні позитивних відносин та існуючих позицій на ринках країн. Це не стосується Росії, з якою стосунки матимуть більш деструктивний характер і надалі. Торгово-економічна співпраця з державами СНД та Східної Балтії вимагає негайної диверсифікації для забезпечення геополітичних інтересів.

Ключові слова: конструктивна геостратегія, пострадянський простір, держави Східної Балтії, країни-члени ГУАМ, Російська Федерація, геополітичні союзники Росії, держави Центральної Азії.

Постановка проблеми

Геополітичні дослідження набувають все більшої актуальності в нових суспільно-політичних умовах пост-радянського простору. Для вироблення повно-цінних міждержавних стосунків важливим є комплексне висвітлення усіх аспектів взаємодії – геополітичних, геоekonomічних та геокультурних. Потреба дослідження геополітичних стратегій держав пострадянського простору відбулася з активізацією агресивної геополітики Російської Федерації (РФ). Анексія Криму та підтримка бойовиків квазіреспублік “ДНР/ЛНР” призвела до порушення цілісності України і погіршення українсько-російських відносин на всіх рівнях. Формування конструктивної геостратегії щодо країн колишнього Радянського Союзу повинне стати об’єктом дослідження науковців різних галузей, адже пострадянський простір залишається сферою міждержавних торгово-економічних, культурно-гуманітарних і, частково, військово-політичних інтересів України. Усвідомлення особливостей внутрішньої та зовнішньої геополітики у досліджуваних пострадянських держав дозволить розробити комплексне бачення співпраці між Україною та ними, з намаганням якнайкраще задовільнити інтереси кожного суб’єкта відносин.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Після подій 2013-2014 рр. в Україні розпочався процес перегляду відносин з багатьма державами. Велику кількість досліджень здійснено істориками, політологами, фахівцями у галузі міжнародних відносин, а також урядовими та неурядовими дослідницькими організаціями, зокрема Національним інститутом стратегічних досліджень, Інститутом всесвітньої історії НАН України, Інститутом світової політики, Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса та іншими. Більшість наукових праць присвячено двостороннім відносинам, зокрема О. Бетлій, А. Гайдара, Л. Мандзій, І. Мельничука, Т. Орлової, О. Кондратенка та багатьох інших. Географічні аспекти двосторонніх відносин висвітлені у публікаціях М. Дністрянського, С. Сонька, Ю. Кисельова, В. Стафійчука.

Мета статті

Метою статті є висвітлення характеру відносин України з державами пострадянського простору у нових геополітичних умовах та формування конструктивної геостратегії щодо збереження їх збалансованості та взаємовигоди.

Виклад основного матеріалу

Зі здобуттям Україною незалежності розпочався процес її міжнародно-правового становлення як європейської держави. Актуальною стала потреба

налагодження відносин незалежної України з новими незалежними державами (ННД), які утворилися з розпадом Радянського Союзу. Варто зауважити, що становлення відносин відбувалося по-різному, зокрема, під впливом *інтеграційних, дезінтеграційних і реінтеграційних тенденцій*.

Дезінтеграційна тенденція пов’язана, перш за все, з існуванням СНД як “інструменту розлучення”. *Інтеграційна тенденція* є основою бажання регіональних чи субрегіональних держав розбудувати альтернативні схеми багатосторонньої взаємодії (СНД, ГУАМ, Центральнo-Азійське співробітництво). *Реінтеграційна тенденція* полягає в оптимальному використанні кожної із складових “народногосподарського комплексу” Радянського Союзу або ж його регіонів [31, с. 88].

Загалом, політико-географічні процеси на пострадянському просторі ми виділяємо у такі групи:

1. *Формування міжнародно-правового статусу держав на пострадянському просторі (1991–1995 рр.);*

2. *Початок реалізації Росією геостратегії регіонального лідерства на пострадянському просторі (крім держав Східної Балтії) (1996-2003 рр.);*

3. *Демократична та проєвропейська трансформація держав з диверсифікацією зовнішньоекономічної діяльності на пострадянському просторі (2004-2010 рр.);*

4. *Реалізація проєктів інтенсифікації економічних зв’язків у межах СНД та формування проєкту Євразійської інтеграції (2010 - 2013 рр.);*

5. *Остаточне підтвердження сутності сучасної російської геополітики з розумінням можливих наслідків для всього пострадянського простору (2014 рік – наш час) [31, с. 95-98].*

У світовій і національній науковій та публіцистичній літературі останнього десятиріччя утвердився термін “пострадянський простір”, який є зручним та політично нейтральним для позначення території колишнього СРСР. На думку української дослідниці Тетяни Орлової, “пострадянський простір – насамперед особлива соціальна і політична реальність, суперечлива цілісність котрої зумовлена спільністю попереднього розвитку народів, що її становлять, і особливо єдністю радянського соціалістичного етапу їхньої історії” [19, с. 449].

Російські дослідники захищають і використовують його у своїх працях, які відображають геостратегічні інтереси Росії на фаховому рівні. Існує думка щодо недоцільності вживання цього терміну в науковому обігу. Причинами цього є заангажованість у руслі російської постімперської ідеології. Ігор Мельничук вважає, що цей концепт на сучасному етапі “не існує як цілісний політико-географічний регіон, оскільки у ньому присутні достатньо глибокі та принципові відмінності між державами, які входили до складу колишнього Радянського Союзу”. Вагомим аргументами щодо цієї думки є різноманітність

соціально-економічних і політичних укладів, які притаманні ННД; відмінність зовнішньополітичних цілей та орієнтирів; відсутність між більшістю пострадянських держав сучасних комунікацій (переміщення капіталу, товарів, робочої сили і т. д.); відсутність вигідних умов проектів інтеграції, які би приваблювали всі держави регіону через намагання Росії нерівноправного об'єднання [15, с. 28 - 30]. Сам же дослідник під *пострадянським простором* розуміє “дванадцять держав – колишніх республік СРСР (за винятком країн Балтії), які залучені до інтеграційних процесів на теренах колишнього Радянського Союзу та, на даний час, не входять до складу НАТО та ЄС” [15, с. 30]. Попри чітку різноманітність геополітичних векторів та інтеграційних проектів держав СНД та Східної Балтії між ними збереглися транспортно-логістичні зв'язки (автомобільне, залізничне та трубопровідне сполучення) і торговельно-економічні взаємовідносини. В геополітичному плані проблемою відносин є наявність російських меншин, які мають вплив на українські громади пострадянського простору. Це позначається на внутрішніх політико-географічних процесах держав, особливо завдяки застосування “м'якої сили” впливу Російської Федерації. З вищезазначеного переходимо до свого визначення досліджуваного поняття: *пострадянський простір* – політико-географічне утворення п'ятнадцяти республік колишнього СРСР, які по-різному перебувають у геополітичних, геоekonomічних, геокультурних зв'язках та мають спільні проблеми пов'язані із радянським минулим та побудовою національних держав [18, с. 95 - 96].

Обмеженість геостратегічного мислення спонукає до необхідності синтезу ідеалізму та реалізму в геополітичних підходах, якого, зокрема, можна досягти шляхом прагматизації ідеалістичних принципів та поступового усунення з реальної геополітики експансіоністських та гегемоністських установок. Геополітика узгодження інтересів усіх держав повинна забезпечуватися реальним механізмом взаємин та впливу. Саме на такий принцип має орієнтуватися гармонізація територіально-політичних взаємин та баланс геополітичних процесів в рамках *конструктивної зрівноваженої геополітики*. З огляду на те, що основою зовнішньої політики держав завжди залишатимуться національні інтереси, то в сучасних умовах актуальними є проблеми вироблення механізмів їхнього узгодження, який має стати предметом *зрівноваженої конструктивної геостратегії* [9, с. 322 - 326].

Початково геостратегія була інструментом виборювання прямого, насамперед військового і політичного, контролю над визначеними територіями. Сучасне трактування терміну “геостратегія” ґрунтується на стратегічних національних інтересах держави та формулює аргументованість їх доцільності в міжнародних відносинах з іншими суб'єктами [11, с. 120-121]. В плані генезису визначення терміну є зацікавлення

держав та формування вектору геостратегічних інтересів. Із позиції української геополітичних орієнтирів актуально залишається співпраця пострадянським простором.

Виходячи із цих раціональних поглядів вище наведених досліджень, виводимо визначення *зрівноваженої конструктивної геостратегії* як “обґрунтованої в геополітичному, геоekonomічному та геокультурному вимірі стратегії міждержавного співробітництва на основі вироблення механізму узгодження інтересів та взаємної вигоди”. Важливо, щоб ці складові доповнювали, а не суперечили одна одній, результатом чого, замість тяжко контролюваного прагнення максимального задоволення своїх національних інтересів, буде встановлення рівноваги або балансу сил, що так потрібно нашій державі та світу загалом.

Для реалізації конструктивної геостратегії потрібно розуміти, як формуються стосунки України з іншими державами саме після суспільно-політичних перетворень у 2013 - 2014 рр. та як вони відображаються на співпраці. Основний акцент ми зосередимо на трьох визначених нами вимірах: *геополітичному* (відношення урядів держав пострадянського простору до порушення цілісності України, підтримка на міжнародній арені, особливості політичних контактів); *геоekonomічному* (динаміка зовнішньоторговельного обігу товарів і послуг, наявність обмежень щодо торгівлі); *геокультурному* (особливості культурно-гуманітарного співробітництва, діяльність культурних товариств України у ННД та лояльність державної влади до їх функціонування). Для цієї характеристики для нашої держави ми виділили такі групи взаємодії як: *країни Східної Балтії, держави ГУАМ, Російська Федерація* (як окремий напрямок), *держави-союзниці Росії (Білорусь та Вірменія), країни Центральної Азії* [18, с. 96].

Тісні міждержавні політико-дипломатичні зв'язки України з Естонією, Латвією та Литвою встановлено за часів формування УНР та незалежних Балтійських країн. Надалі співробітництво інтенсифікувалося у післявоєнний період в межах Радянського Союзу та його «народногосподарського комплексу». Крім того, сформувалися відносно невеликі діаспори, а також соціально-культурні відносини. На сьогодні ці суб'єкти – члени ЄС та НАТО, що, власне, й обумовлює пріоритетність співпраці з ними як державами, які змогли подолати усі проблеми пострадянського періоду та утвердити національно-демократичні тенденції розвитку.

Головним партнером на сучасному етапі виступає *Литва*. Уряд цієї країни є “адвокатом” нашої держави у європейських структурах. Показово, що Угода про Асоціацію з Європейським Союзом (ЄС) має такий результат завдяки дипломатико-політичній підтримці саме литовського боку, адже всі розуміють – Росія не повинна стати імперією, яка диктуватиме свої умови. Визнання агресії було миттєвим, крім того, минулий і теперішній президент країни на цьому наголошує постійно. Для посилення військово-політичної підтримки було

створено ЛитПолУкрбриг. У геополітичному плані Литва стала стратегічним партнером не тільки серед країн Балтії, але й усього ЄС. Зокрема, діє постійна комісія з питань європейської інтеграції, Міжурядова комісія з питань торгово-економічного та науково-технічного співробітництва, ділова рада тощо. На жаль, бізнесмени цієї країни не поспішають виходити на наш ринок через недосконалість законодавчої бази [4, с. 12-13]. Основними статтями українського експорту є продукція агропромислового комплексу (АПК) і харчової промисловості, машинобудування, деревина і вироби з неї. Основні статті імпорту товарів – нафтопродукти, пластмаси і полімерні речовини [4, с. 21-22]. Головним стратегічним замислом залишається транспортний маршрут “Viking” між портами Чорноморськ та Клайпеда. Це амбітний проект залізниць України, Білорусі та Литви з перевезення вантажів від Чорного до Балтійського моря, призначений для економності перевезення із Азії до Скандинавських країн [4, с. 25-26]. Що стосується культурно-гуманітарного співробітництва, варто відзначити велику прихильність самого литовського народу до українського, його співпереживання за долю України

та щирю підтримку її європейського розвитку. Урядом балтійської країни виділяються кошти на лікування воїнів ООС, а також надаються навчальні стипендії для їх дітей [4, с. 33-37]. Варто згадати також про те, що українська меншина в Литві та литовська меншина в Україні є доволі нечисленними: литовців в Україні є близько 7 тисяч, а українців в Литві – 16 423 особи. Для порівняння, до розпаду СРСР кількість наших співвітчизників становила майже 45 тисяч осіб. Причинами зменшення є зміна поколінь, інтеграція в чисельнішу російську діаспору та відсутність масової української міграції у новітній період. Державна національна політика Литви враховує інтереси представників національних меншин. Основним напрямом роботи Громади українців Литви виступає культурно-просвітницька діяльність, відродження і забезпечення національної самобутності [10, с. 121].

Латвія також є надійним політичним та економічним партнером України. З початком військових дій у нашій країні керівник МЗС заявив: “Російське вторгнення в Україну Радбез ООН повинна розцінити як акт агресії”. У 2015 р. Латвія була головною у Раді Євросоюзу і намагалася

Рис. 1. Групи геополітичної взаємодії України із державами пострадянського простору

реагувати на події стримано. Наголошувалося, що постачання зброї Україні – крайній захід. Але щодо санкцій сумнівів ніяких не було. Однозначно, керівництво країни буде діяти у руслі позиції Західного світу, але наявність великої частки росіян та російськомовного населення з можливістю внутрішньополітичної дестабілізації стримуватиме різкість антиросійської позиції уряду [14, с. 403-404]. В контексті реалізації гео економічних контактів керівництву держав цікаве формування Балтійсько-Чорноморської транспортної вісі. Для сталості відносин створена Рада ділової співпраці, яка повинна сприяти роботі Міжурядової комісії з питань економічної, промислової та науково-технічної співпраці. Основними товарами, які Україна імпортує з Латвії, є продукція хімічного виробництва та суміжних галузей, транспортні засоби, текстильні матеріали та текстильні вироби; машини та механізми електрообладнання; целюлоза, папір, картон, продовольчі товари. Зі свого боку Латвія імпортує з України метали та металовироби, мінеральні продукти, транспортні засоби [26; 32, с. 93-96]. Культурно-гуманітарна співпраця на офіційному рівні розпочалася в 1932 р. і динамічно

розвивалася у післявоєнний період, у зв'язку з проходженням військової служби та скеруванням на роботу спеціалістів. За результатами переписів населення 2000 і 2011 рр. у країні проживало 63644 та 45798 українців відповідно. Більшість із них мешкає у Ризі. Попри певну культурну активність, українці не прагнуть до консолідації. Незважаючи на збільшення їх чисельності завдяки новим трудовим мігрантам, іде постійна тенденція до депопуляції етнічної групи. Причиною негативних ознак є зросійщення українців, слабка інтеграція в латвійське суспільство, проблеми з набуттям латвійського громадянства, зміна етнічної належності [32, с. 148-149; 10, с. 121].

Естонія також залишається активним зовнішньополітичним партнером України у питаннях поглиблення взаємодії з ЄС та НАТО. Політична еліта відразу ж засудила агресивну геополітику Росії щодо України та неприпустимість порушення державного суверенітету. Офіційний Таллінн підтримує укладення Угоди про асоціацію, створення Зони вільної торгівлі та спрощення візового режиму між Україною та ЄС, а також із розумінням сприйняв позицію нашого уряду щодо подальшої співпраці з

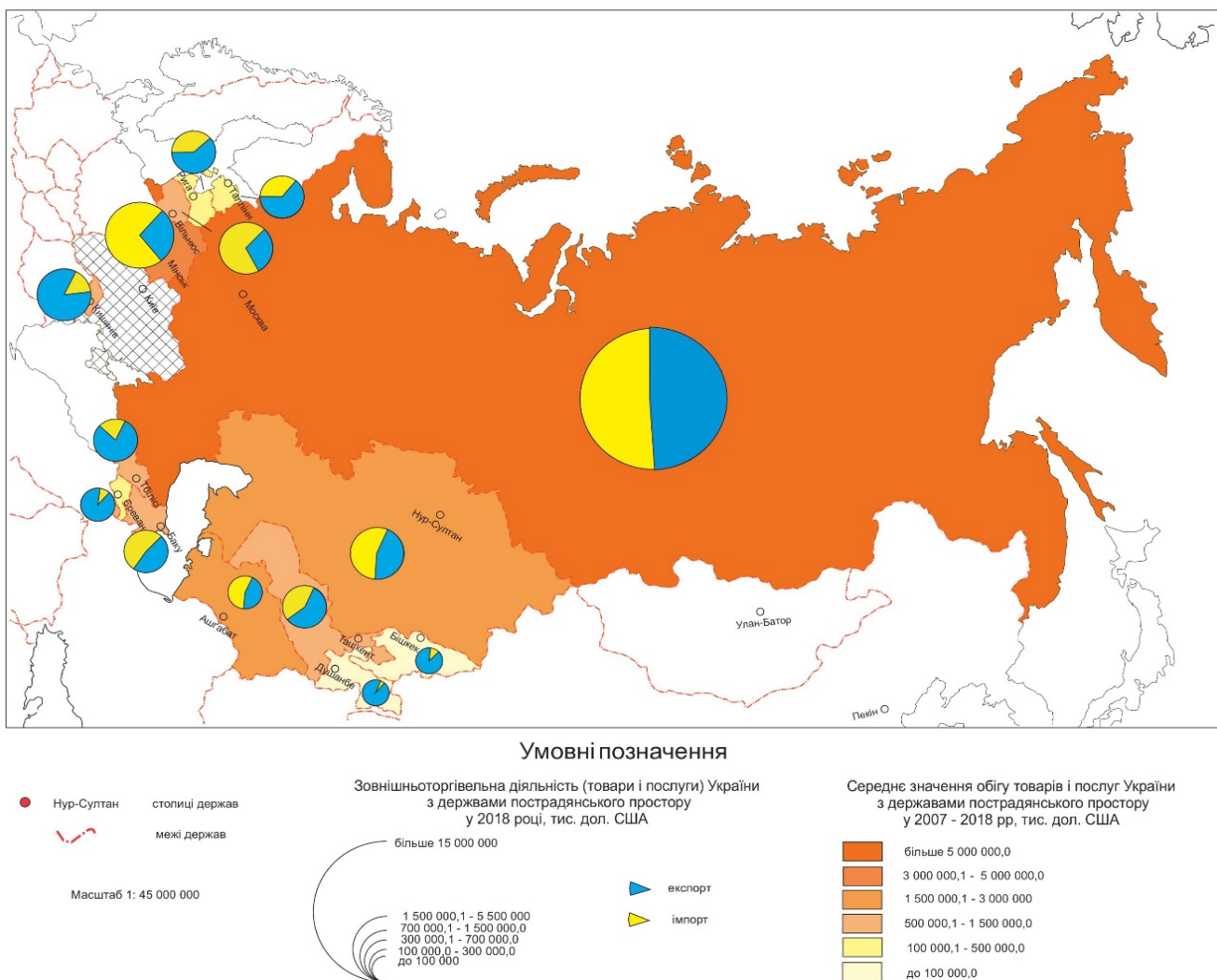

Рис. 2 Зовнішньоекономічна діяльність України з державами пострадянського простору, складено за [19]

Північноатлантичним Альянсом [14, с. 205]. Щодо зовнішньоекономічної діяльності, то основними товарами експорту були чорні метали та вироби з них, деревина і вироби з деревини, електромашини, реактори ядерні, котли, машини, залізничні локомотиви, продукція харчової промисловості. Групи імпорту товарів до України представлені продуктами харчування, мінеральним паливом, нафтою і нафтопродуктам, фармацевтичною продукцією [23]. З погляду геокультурної співпраці важливою залишається підтримка естонським народом українського у побудові справжнього демократичного суспільства. Згідно з переписом населення 2011 р., в Естонії налічується 22 573 наших співвітчизників. Нині в країні існує понад два десятки культурно-громадських організацій українців. Майже всі вони є членами двох потужних структур – Конгресу українців Естонії та Асоціації українських організацій Естонії. Останнім часом серед українських студентів стають популярними естонські ЗВО, які дають освіту високого рівня. Головна ж проблема – відсутність навіть класів навчання українською мовою [33, с.160-165].

Пошук альтернативних моделей розвитку та інтеграції на пострадянському просторі став актуальним у середині 90-х рр., коли стало зрозуміло, що Росія поступово прагне перетворити СНД та ОДКБ на зону свого геостратегічного впливу, не враховуючи відповідних інтересів інших суб'єктів. Тому поява регіонального об'єднання ГУАМ стало закономірною відповіддю. Географічно воно роз'єднано Чорним морем. Інколи в торгово-економічному та культурно-гуманітарному плані зв'язки зазнають стагнації, але перспектива цілісного становлення у сучасних геополітичних реаліях досить змістовна [13, с. 48-49].

Найважливішим партнером у даній групі слід назвати *Грузію*. Політичні еліти країни як ніхто розуміють, що таке порушення територіально-політичної цілісності, спровокованої впливом Росії. Тому реакція на українські події 2014 р. була закономірною – повне засудження дій російського керівництва. Парламент тричі приймав резолюцію на підтримку єдності України. Крім того, була надана суттєва гуманітарна допомога. Грузинські політики були запрошені для реформування державної системи, а экс-президент Міхеїл Саакашвілі став губернатором Одещини (є різні оцінки його діяльності), що стало однією з причин інертності співпраці між чинними владами країн. Надію на новий виток взаємин дає підписана влітку 2017 р. Декларація про встановлення стратегічного партнерства. У цьому та інших підписаних документах сторони домовилися не лише про співпрацю в економіці, освіті, транспортній сфері, спільні навчання українських і грузинських військових, а й про координацію зусиль на міжнародній арені для захисту територіальної цілісності України та Грузії. Важливим стало започаткування діяльності новоствореної Стратегічної ради високого рівня. На сьогодні актуальною є координація дій та обмін досвідом у зв'язку з

дією в обох країнах Асоціації з ЄС [7, с. 7-11]. В контексті геоekonomіки важливим є налагодження системного транспортного сполучення між портами держав для формування Чорноморсько-Кавказького шляху ГУАМ. Основними товарними позиціями експорту є чорні метали та вироби з них, продукція агропромислового комплексу та харчової промисловості, тютюн, продукція хімічної промисловості. Імпортуємо ж із Грузії феросплави, алкогольні вироби, мінеральні води [7, с. 22 – 29; 23]. У геокультурному вимірі спостерігається підтримка європейських цінностей обома народами. Грузини брали активну участь у Революції Гідності і досі присутні у зоні бойових дій на боці України. Однак взаємні симпатії двох народів зберігаються не завдяки, а всупереч гуманітарній політиці України та Грузії. Майже відсутні академічні та студентські обміни, а співпраця між культурними та освітніми інституціями залишається непомітною. Позитивні тенденції мають лише зв'язки неурядових організацій. Згідно перепису 2014 р. у Грузії (без урахування Абхазії та Південної Осетії) проживало 6034 українці, половина з них – у Тбілісі. На жаль, шкільництво не представлено жодним українським класом, що суттєво послаблює «м'яку силу» у дружній державі [10, с. 69; 23, с. 41].

Значним потенціалом володіють відносини з *Азербайджаном*. Уряд південнокавказької республіки намагається лавірувати між інтересами Росії, Заходу та Туреччини. Тому реального партнерства між державами немає, а панівним є торгово-економічний прагматизм. Азербайджан втратив свої території зі створенням Нагірно-Карабахського квазіутворення, яке безпосередньо підтримується Вірменією й опосередковано Росією. Представники країни проголосували “за” Резолюцію Генеральної Асамблеї ООН про територіальну цілісність України. До літа 2016 р. спостерігався певний застій відносин через відсутність контактів на рівні глав держав. Після зустрічі лідерів було заявлено про збільшення прагматичності відносин з перспективою розвитку *Чорноморсько-Кавказо-Центральноазійського шляху*, а також розширенням імпорту Україною нафтопродуктів [2, с. 10-15]. Таким чином, основою політичних відносин стали геоekonomічні аспекти взаємодії як на двосторонньому рівні, так і в рамках ГУАМ. Структуру експорту України до республіки формували поставки чорних металів, тютюну і промислових замінників тютюну, деревини та виробів із дерева, продуктів харчової промисловості. В імпорті з Азербайджану були такі товари: паливні, мінеральні, нафта і продукти її перегонки, пластмаси та полімерні метали, органічні хімічні сполуки та інше [21]. У геокультурному плані азербайджанці мають світський уклад державного будівництва, що відображається в інтенсифікації зв'язків не тільки з пострадянським простором чи з азійським світом, але вагому роль відіграє кооперація з європейськими країнами. Україна – важлива складова пострадянської реальності, давній партнер та держава з європейською орієнтацією.

Азербайджанці сприяють навчанню студентів в українських ЗВО. Водночас посилюється взаємодія із навчальними закладами республіки, здійснюється активне залучення туристів до України і навпаки. Щодо української діаспори, то її утворення датують XIX ст. – початком нафтового буму в країні. Збільшенню чисельності наших співвітчизників сприяли процеси природного приросту, евакуації українців у роки Другої світової війни, розподілу спеціалістів на роботу (особливо нафтопереробної галузі). За переписом 2009 р. налічується 21 500 українців, які, головню, проживають у Баку [10, с. 63-64]. Діяльність діаспори регулюється Українським конгресом Азербайджану. Активними у соціально-економічному плані залишається азербайджанці, що проживають у нашій країні.

Молдова як безпосередній сусід ніколи не випадала із зони контактів на всіх рівнях. Після суспільно-політичних подій в нашій державі та російської інтервенції уряд Республіки засудив ці дії та почав налагоджувати контакт з новою українською владою. Після виборів в Україні відбулася підтримка молдовських проєвропейських кандидатів на виборах кінця 2014 р. Політичними точками дотику подальшої співпраці стала торгівля, розбудова транспортної і прикордонної інфраструктури, урегулювання Придністровського питання, а також вирішення проблем делімітації і демаркації кордону, екологічних проблем Дністра. Наразі ж головна проблема взаємовідносин – утвердження відверто проросійських сил у парламенті та формування їх сильної позиції порівняно з проєвропейськими об'єднаннями [5, с. 4-8; 8, с. 4-6]. Основним інструментом для налагодження економічної співпраці між країнами є Міжурядова змішана комісія з питань торгово-економічного співробітництва. За останні чотири роки негативним моментом стало збільшення митних тарифів на продукти харчування та цемент, що завдало збитків українським підприємствам. Ці питання вирішувалися на рівні глав урядів. У сфері енергетики держави мають за мету виробити та реалізувати план спільних дій з інтеграції енергетичних систем до європейської мережі системних операторів передачі електроенергії. Головними статтями експорту до Молдови залишається продукція аграрного сектору, цигарки, вироби з металу, продукція будівельної та хімічної галузей. Імпортується в Україну продукція рослинництва, вино, етиловий спирт. Суттєво збільшився імпорт пшениці, кукурудзи, бавовняних тканин [28]. В геокультурному вимірі є проблема з проросійськи налаштованими спільнотами, які скептично ставляться до свого європейського уряду, неоднозначно оцінюють українські події. Уряд України постійно намагається сприяти культурно-освітнім зв'язкам, популяризації вітчизняних артистів, налагодженню академічних обмінів. Неоднозначну взаємну оцінку викликає ліквідація у середньої та старшої шкільної ланки навчання у закладах середньої освіти національною мовою. Чисельність українців Молдови надзвичайно знижується. Якщо згідно з переписом 2004 р. кількість

наших співвітчизників становила 282 406 (8,4%) осіб, то вже у 2014 р. зменшилася до 111 726 осіб, тобто у 2 рази. За переписом 2004 р. самопроголошеного Придністров'я – 160 069 осіб. Українські товариства продовжують свою діяльність. Громадські об'єднання української діаспори або ж висловлюють підтримку проєвропейським змінам в нашій державі або ж займають нейтральну позицію, що опосередковано пов'язано із впливом російських спілок. Негативним є і занепад українського шкільництва [5, с. 7-8; 10, с. 84-87].

Українсько-російські відносини завжди відігравали важливу роль у зовнішній геополітиці обох держав. Це пов'язано, перш за все, зі спільними соціально-політичними та історичними зв'язками. Починаючи з XVII ст., наш народ та більшість його земель стали зоною безпосереднього впливу російських великодержавників, а також частиною економічної системи імперії. Навіть у часи національно-визвольних змагань 1917-1920 рр. деякі політичні сили не могли уявити Україну і Росію не інакше як територіальну цілісність. Таку позицію займали більшовики. І навіть із формуванням УРСР як складової Радянського Союзу ніхто не уявляв реальної можливості збереження засад самостійності. Всіма силами еліти переплітали нашу історію зі східним сусідом.

Росія, із впровадженням доктрини “ближнього зарубіжжя” 90-х рр., хотіла закріпитися на пострадянському просторі, акцентуючи увагу на вже встановлених зв'язках часів СРСР. Тобто постало питання *регіональної гегемонії* (враховуючи успіхи інтенсифікації у рамках СНД, ОДКБ та ЄврАзЕС). Але українське керівництво завжди намагалося диверсифікувати свої зовнішньополітичні дії, які не знаходили компромісу із російським урядом. Будь-які конкретні кроки суттєвого відходу від проросійської лінії закінчувалися торговими та інформаційними війнами. Остаточною фазою стали події Революції Гідності. Тобто провалилася «консервація» проросійського керівництва, а для зупинки інтенсивної інтеграції у європейські/євроатлантичні проєкти було здійснено військову агресію та анексовано частину території України. Новий уряд дистанціювався від співробітництва з Росією на прямому рівні, але вирішив зберегти дипломатичні відносини для захисту прав українців і для ведення переговорів щодо визволення політичних в'язнів. Офіційно діалог на вищому рівні ведеться в Нормандському форматі за участі лідерів Німеччини та Франції, тобто стосунки перейшли на *глобальний рівень*, хоча такими вони стали ще від прийняття Резолюції щодо Криму із засудженням дій Росії більшістю держав світу. Згодом було введено санкції проти нашого східного сусіда за невиконання міжнародних зобов'язань [34, с. 7-14]. На сьогодні дії російського керівництва є найбільшою загрозою геоекономічній діяльності нашої держави. Впровадженні санкції обмежують використання транспортно-логістичної системи Росії для виходу на азійські ринки. Щодо двосторонніх взаємин, оскільки російсько-українська війна майже ніде не закріплена

у документах офіційно, торгівля з Росією і надалі продовжується. З 2011 р. (найвищої точки обігу) до 2018 р. обсяг експорту товарів скоротився більш ніж в п'ять разів, а частка Росії в експорті знизилася з 26,3% до 7,0% відповідно. Зниження відбулося у вивезенні продукції машинобудування через обмеження поставок вагонів. Експорт металургії суттєво знизився в умовах падіння внутрішнього виробництва. Продовольче ембарго 2016 р. з боку російського уряду звело нанівець торгівлю харчовою продукцією. В даному контексті збільшення стосуються поставок металургії, які можуть здійснюватися з підприємств, що належать російським індустріально-промисловим групам. З 2012 р. до 2018 р. обсяг імпорту товарів РФ скоротився п'ять разів, а його частка у загальному імпорті товарів знизилася з 36,3% до 6,4% відповідно. Останнє підняття товарообігу у 2018 р. пов'язано не так із збільшенням поставок з України до Росії чи навпаки, а зі збільшення світових цін на деяку продукцію. Скорочення імпорту в останні п'ять років, насамперед, зумовлено поступовою відмовою від постачання газу, на який раніше припадала майже половина імпорту. Серед товарів, які досі важко замінити, можна виділити вугілля та ТВЕЛі. Стійкість продемонстрував імпорт хімічної продукції з Росії через нестабільну роботу вітчизняних підприємств хімічної промисловості [3, с. 26-32]. Геокультурний аспект має значні деструктивні тенденції відносин, до яких призвела інформаційна війна, що полягає у дискредитації політико-географічних процесів в Україні. Крім того, спостерігаються утиски українців у самій Росії. Вражає нахабність ставлення російських правоохоронців до культурно-просвітницьких закладів, зокрема української бібліотеки в Москві. Існує побоювання щодо функціонування національних товариств наших співвітчизників, адже їх можуть перевіряти на лояльність державі. Чинна влада почала ліквідацію національно-культурних товариств ще з 2012 р., тому проведення просвітницької роботи для збереження ідентичності перебуває під загрозою. Це тільки підкреслює утвердження асиміляційних процесів. Окрім того, важливим чинником є зменшення кількості українців, які живуть в Росії. Згідно з переписом 2010 р. у РФ наша діаспора становила 1 927 988 осіб (1,40%), і порівняно з 2002 р. знизилася на мільйон [10, с. 91-98]. Діяльність товариств також має негативні моменти, адже війна ліквідувала більшість національних організацій відповідних держав у кожній з них.

В окрему групу доцільно виділити ті країни, які перебувають у сильній геополітичній залежності від регіонального лідера пострадянського простору. Для Білорусі – це, насамперед, геополітична та гео економічна залежність, адже Росія виступає донором природних ресурсів та основним ринком збуту. Вірменія має схожу мотивацію. Уряд країни має нагальну потребу у військово-політичній та економічній підтримці. Крім того, республіка в оточенні сусідів-недрузів – Азербайджану та Туреччини потерпає через постійні історичні суперечки. Грузію та Іран з країною поєднує більше

економічний прагматизм, ніж стратегічне бачення взаємовідносин.

На сьогодні Білорусь – головний партнер серед країн СНД. Російська інтервенція сприйнялася керівництвом країни напружено, адже це показало реальні можливості реалізації амбіцій союзника. Та все ж під час голосування щодо Резолюції Генасамблеї ООН з приводу цілісності України північний сусід зайняв позицію «проти». Водночас президент країни виступив за єдність нашої держави та абсолютно не сприйняв ідею федералізації. Саме столиця Білорусі стала переговорним майданчиком лідерів України, Росії, Німеччини та Франції щодо мирного врегулювання конфлікту на Донбасі, а також Тристоронньої контактної групи. Нейтралітет Білорусі до всіх подій – найкраща гарантія національної безпеки України, враховуючи союзницькі відносини офіційного Мінська та Москви в межах Союзної держави, ОДКБ та ЄАС [16, с. 157- 158]. У торговельно-економічній сфері в останні роки було ліквідовано наслідки введених раніше торгових мит. Міжурядова комісія зацікавлена в посиленні співпраці, щоб країни мали вигоду від реалізації товарів. Український експорт представлений продукцією аграрного сектору та харчової промисловості, металургійного комплексу, машинобудування, хімічної промисловості. Імпорт з Білорусі складають нафтопродукти (очевидно, що російського походження), продукція хімічної промисловості, машинобудування, легкої промисловості. В гео економічному плані Білорусь стала посередником у перепродажі санкційних товарів ЄС до Росії і навпаки. Ідентичними схемами користується Україна. Також Мінськ став важливим авіагабом, який задовольняє попит російських та українських пасажирів [6, с. 26-32; 16, с. 159]. В контексті геокультурних відносин головну роль відіграє сприйняття подій 2013-2014 рр. білоруським суспільством. Погляди розділилися через значний вплив російських ЗМІ та вкорінену миролюбність після Другої світової війни. Багато хто з білорусів серйозно вважав суспільно-політичні трансформації в Україні “державним переворотом”, а анексію Криму “законною”. Важливою залишається підтримка українського населення. За переписом 2009 р. його чисельність становила 158 723 особи (1,67%), більшість з яких мешкала у прикордонних районах [10, с. 64-68; 16, с. 160]. У кожній області діють тільки культурні товариства, адже освітньо-просвітницькі були закриті ще на початку 2000-х рр. авторитарною владою.

Вірменія ніколи не мала стратегічного значення для України серед держав Південного Кавказу. І навіть попри деяку нормалізацію політичних відносин за часів президентства В. Януковича кардинальної зміни ситуації не відбулося. Значною мірою на це впливає низка чинників, серед яких розбіжності з приводу статусу Нагірного Карабаху; відсутність підтримки вірменською делегацією в ООН резолюцій щодо територіальної цілісності України та порушення прав людини в Криму; різнобічність геостратегічних напрямків зовнішньої

політики. Наразі маємо відсутність контактів між лідерами України та Вірменії [1, с. 76-77]. Мирний характер демократичних перетворень 2017-2018 рр. та прихід до влади нових прогресивних сил в уряд на чолі із прем'єр-міністром Ніколою Пашиняном не відобразилися на двосторонніх відносинах. Що стосується геоeкономіки, то контакти вкрай рідкісні, оскільки наш уряд розраховує на налагодження тісних зв'язків в ГУАМ, яка виключає Вірменію з цих процесів. Точкою дотику для співпраці залишається можливість використання транспортно-логістичної системи для виходу на ринки Ірану. Показники торговельно-економічної співпраці вкрай низькі і постійно зменшуються (від 225 млн до 175 млн дол. США). Основними експортними товарами є металургійна, хімічна, сільськогосподарська продукція й обладнання, зернові культури. Імпортними є продукція електрохімічної промисловості, товари харчової галузі та алкогольні напої [21]. Найбільшою перепоною в геокультурному вимірі виступає проблема сприйняття геноциду вірменського народу турками. Відсутність однозначної позиції України (яка мала Голодомор) щодо вірменської трагедії також не сприяє інтенсифікації взаємодії. Наш уряд не хоче псувати тісні контакти із Туреччиною та Азербайджаном. Міждержавне культурно-гуманітарне співробітництво наразі єднає країни. Цьому сприяє діяльність посольства, яке розтлумачує суть суспільно-політичних трансформацій в Україні [1, с. 78-79]. Громада наших співвітчизників представлена у кількості 1176 осіб згідно з переписом 2011 р. [10, с. 68-69], що унеможливорює її використання як "м'якої" сили. На жаль, українці дотримуються певної культурної дистанції щодо титульної нації і постійно зближуються з російською діаспорою. Вірменська ж діаспора в Україні є дієвим інструментом конструктивної дипломатії.

Держави Центральної Азії завжди були зоною торгово-економічних інтересів України. Ще з радянських часів звідси постачалася сировина для підприємств легкої промисловості, а в регіон - продукція машинобудування та кваліфіковані робітники. Для цих країн характерне більш нейтральне ставлення до суспільно-політичних змін в Україні. Офіційні особи намагалися утриматися від коментарів або обмежувалися загальними закличками до збереження миру. Під час голосування за Резолюцію про територіальну цілісність України Казахстан та Узбекистан "утрималися", а Киргизстан, Таджикистан і Туркменістан були "відсутні" [12, с. 107].

Казахстан – основний політичний і торгово-економічний партнер нашої держави, який завжди сприймався керівництвом як регіональний лідер. Після легітимізації влади в Україні у жовтні 2015 р. відбулася зустріч президентів країн. Крім вирішення нагальних проблем економічної співпраці, лідер Казахстану підтримував розвиток Мінського процесу. Геоeкономічно транспортна система Центральної Азії має сприяти ліпшому виходу на ринки Китаю, Індії, Пакистану, Ірану і далі. З обмеженням

транзиту Росією та її впливом на керівництво країни контакти дещо звузилися. За два роки обіг торгівлі обвалився майже у 2 рази – до позначки 1 млрд 056 млн, а в минулому році дійшов до несприятливих 924 млн дол. США. В основі експорту домінували продовольство та продукти хімічної промисловості, а в імпорті – нафтопродукти, кам'яне вугілля, цинк, сірка, мінеральні добрива [27]. Після розпаду СРСР уряд почав проводити політику збільшення чисельності титульної нації та підвищення її ролі у державному будівництві. Відповідно, слов'янські функціонери почали втрачати вплив. Наразі в країні згідно зі статистичними дослідженнями 2016 р. кількість українців становить 289 724 осіб. Процеси депопуляції безупинні. Головним представником республіканського рівня є "Рада українців Казахстану", яка представлена обласними, районними та міськими громадами. Проблемою залишається зросійщення наших співвітчизників [17, с. 182-184].

Узбекистан також здавна приваблював українських політиків та бізнесменів як країна з потужним природно-ресурсним потенціалом та великим ринком збуту. Під час загострення військово-політичної ситуації в Україні заява МЗС країни мала стриманий характер стосовно мирного врегулювання і не містила жодної згадки про Росію та її підтримку. У 2015 р. президент Іслам Карімов висловлював невдоволення відсутністю глави України на самітах СНД і небажанням вести діалог, що призвело до стагнації міждержавних політичних відносин. Українсько-узбецьке торгово-економічне співробітництво здійснюється відповідно до Угоди про ЗВТ СНД. Основними статтями експорту є продукти хімічної промисловості, машинобудування, аграрного сектору й фармацевтики. Імпорт із Узбекистану представлений продукцією хімічної та металургійної промисловості, а також легковими автомобілями [17, с. 182-184]. На території держави, за оцінками даними українського посольства, проживає 86 854 українці. Сформована ще з радянських часів інтелігенція країни сформувала шість культурних центрів, зокрема "Славутич" та "Надія" із регіональними філіями.

Туркменістан з 1995 р. затвердив статус нейтральної держави, тому уряд країни ніколи не робить різких кроків у міжнародному політичному житті. Делегація в ООН під час голосування за вже неодноразово згадувану Резолюцію була відсутня. Після зустрічі президентів у 2016 р. сторони підтвердили вірність принципам рівноправ'я, поваги до суверенітету інших держав та права вибору самостійної моделі розвитку. Міждержавні економічні стосунки базуються на Договорі про довгострокове торгово-економічне співробітництво від 2011 р. Ще у кінці 90-х – на початку 2000-х рр. Україна була одним із головних імпортерів туркменського газу, але оскільки Росія хотіла контролювати всі енергетичні логістичні процеси у межах СНД, то почала купувати вуглеводні країни за заниженими цінами і перепродавати їх європейському (в т.ч. українському) споживачу.

Згодом через це товарообіг відіграв меншу роль і поступився у загальному обігу наданих послуг. Українські суб'єкти господарювання залучені до будівництва масштабних інфраструктурних об'єктів державного значення, інженерних комунікацій, об'єктів нафтогазоносної, промислової та транспортної галузей. Загалом, торговельний обіг упав із 1 млрд 158 млн (2011) у три рази – майже до 490 млн у 2015 р. Після незначного росту до 2016 р. спав до позначки 297 млн в минулому році. Попри невтішні результати, перспективи налагодження є сприятливими, адже Україна до 2016 р. мала позитивне сальдо торгівлі та стрімке збільшення доходів від наданих послуг [17, с. 182-185; 29]. У геокультурному вимірі двостороннє співробітництво має непогані тенденції, особливо це стосується вищої освіти та мистецьких заходів. Між університетами країн підписані договори про співпрацю, а в Україні навчається багато туркменських студентів. Щодо діаспори, то станом на 2013 р. в країні проживало не менше 11 тисяч українців. Причинами різкого зниження їхньої чисельності є особливості ведення етнічної політики в Туркменістані та росіянізації співвітчизників [17, с. 185].

Киргизстан має подібні історичні віхи побудови демократичного суспільства. Офіційна позиція керівництва, незважаючи на геополітичну та гео економічну залежність від уряду Росії, засудила “будь-які дії спрямовані на дестабілізацію ситуації в Україні”. Однак чіткої політики щодо територіальної цілісності не виражено через відсутність делегації під час голосування за відповідну Резолюцію. Негативно українською владою був сприйнятий візит 2017 р. на територію Криму парламентарів від Соціал-демократичної партії Киргизстану, що здійснювався у невідповідному порядку до законодавства України [12, с. 114]. Торгово-економічне співробітництво має незначні показники, але в гео економічному значенні Киргизстан може бути одним із майданчиків виходу на китайський ринок. Реалізація діяльності суб'єктів торгівлі складає від 160,2 млн. дол. США, а за даними минулого року вона впала більше, ніж у 4 рази до 33,2 млн. Наша держава експортує продукцію харчової промисловості, електричних машин та фармацевтики. Основний імпорт – тютюн та похідні вироби. У структурі киргизького експорту Україна займає тільки 0,8%, що говорить про відсутність стратегічності відносин [17, с. 182-184; 24]. У геокультурному плані значний внесок в інтенсифікацію стосунків привнесла реалізація мистецьких проєктів та популяризація української культури. Перепис 2009 р. свідчить про наявність в Киргизістані 21 924 українців. Тенденції депопуляції вкрай швидкі, чому сприяють, зокрема, значні асиміляційні процеси в діаспорі [10, с. 80-81].

Таджикистан серед усіх країн Центрально-азійського регіону відзначається найменшою кількістю контактів з Україною. Та все ж влада республіки засудила застосування сили під час Революції Гідності. На затвердженні Рішення ООН щодо цілісності України делегація не була присутньою. Стримана позиція уряду має у собі

історичне підґрунтя – громадянську війну на початку 90-х рр., опосередковані наслідки якої відчуються і досі. Крім того, не варто нехтувати й значним російським впливом [17, с. 185]. Українсько-таджицька економічна співпраця не має вагомих показників через географічну віддаленість та незначну вигоду від виходу на ринок. Від початку дії ЗВТ СНД активізувалися контакти на рівні лідерів. Відбулося залучення українських підприємців в інфраструктурні проєкти, головно малої енергетики. Експорт представлений продукцією харчової та фармацевтичної промисловості, електричних машин тощо. Продуктами імпорту виступає сільськогосподарська продукція (плоди, горіхи, насіння). Звичайно, така структура не розширить стосунки до реального партнерства [28]. Культурно-гуманітарне співробітництво немає широкого представлення серед двох народів. Єдиний вартісний проєкт – проведення Днів українською культури в Таджикистані, і навпаки. Наша держава надає стипендії таджицьким студентам, що є фундаментом освітніх взаємин. Динаміка чисельності українців загалом катастрофічна. До розпаду СРСР в республіці українців налічувалося 41 375 осіб, а у 2010 р. – лише 1090 осіб [10, с. 109]. Передусім, таке зменшення чисельності українців можна пояснити рееміграцією на Батьківщину, природним скороченням та зміною національної належності. Зважаючи на малочисельність української діаспори, наступний перепис може зафіксувати маленьку групу українців, яку не можна буде окреслити вище наведеним широким поняттям.

Аналіз геополітичних, гео економічних та геокультурних процесів на пострадянському просторі та конкретно у відносинах з кожною країною Східної Балтії та СНД дозволяє більш комплексно сприймати міждержавні відносини України. Співставлення загальних політико-географічних процесів і безпосередніх стосунків дає змогу конкретніше сформувати конструктивну геостратегію, яка повинна враховувати взаємовигоди всіх суб'єктів. Суспільно-політичні трансформації в Україні та нові геополітичні реалії, спровоковані Росією, мають вносити свої корективи. Головними партнерами для остаточної реалізації європейських та євроатлантичних процесів в Україні, є, перш за все, країни Східної Балтії, а також уже асоційовані члени Європейського Союзу, що є учасниками ГУАМ.

Конструктивна геостратегія щодо держав *Східної Балтії* має полягати у реалізації якомога максимальної інтенсифікації політичних та економічних зв'язків для виходу на ринки цих держав та Північної Європи (головно Швеції та Фінляндії); формуванні міждержавних програм щодо вивчення досвіду реформування політичної та економічної системи у відповідності з європейськими нормами; вивченні досягнень виборчої системи, особливо Естонії; продовженні удосконалення роботи інфраструктурних проєктів транспортного маршруту “Viking” в поєднанні з “Новим шовковим шляхом” Китайської Народної Республіки, а також сприянні формуванню залізничної вісі

“Київ – Чернігів – Гомель – Мінськ-Вільнюс – Рига-Таллінн” для пасажирського сполучення “5-ти столиць”, у здійсненні електрифікації для швидкісного вантажного перевезення; захисті національно-культурних прав українців, особливо у Латвії та Естонії, адже саме в цих державах нашим співвітчизникам важко отримати громадянство; сприянні академічних обмінів у престижні виші для формування нової інтелектуальної еліти України.

Геостратегія Української держави має приділяти значну увагу об’єднанню ГУАМ як важливої регіональної структури на пострадянському просторі. Нагальне питання – чітка політична підтримка кожного члена та реалізація зони вільної торгівлі, яка сприятиме інтенсифікації обігу товарів і послуг не тільки держав-учасниць, але і сприятиме транскорноморському з’єднанню країн Центрально-Східної Європи та Південного Кавказу. У рамках об’єднання ГУАМ Україні потрібно враховувати специфіку кожного члена об’єднання. Зокрема, у відношенні до Грузії – нівелювання політичної “прохолоди”, пов’язаної з перебуванням представників колишньої еліти в Україні та їхньою діяльністю; обмін досвідом для розробки стратегії щодо окупованих територій у політичному, військовому та соціально-економічному плані; узгодження політики взаємодії в рамках Угоди про асоціацію з ЄС; розвиток сучасного паромного сполучення портів Одеси та Чорноморська із Батумі та Поті для формування транскорноморського шляху сполучення; підтримка культурно-мистецьких заходів і відродження хоча б класів із навчання українською мовою.

Важливим продовженням такої співпраці є вдосконалення контактів з Азербайджаном, яке полягатиме у продовженні політичного діалогу з президентом І.Алієвим з чіткою підтримкою територіальної цілісності країни та заклик до нейтрального сприймання подій в Україні (підтримка малоймовірна через тиск Росії); реалізації енергетичних проектів, зокрема експорту до України нафти й газу із залученням готової інфраструктури Грузії, а також модернізації національної; увазі до азербайджанських інвестиційних проектів в Україні та наданні захисту стосовно формування геологістичних умов виходу на ринки Південно-Західної Азії; зміцненні культурно-гуманітарної співпраці, створенні сприятливих умов членам діаспори для реалізації культурних прав, а також освітнім обмінам студентами двох країн.

Побудова стратегії відносно Молдови має геополітичну складність з останнім сплеском проросійських сил (це стосується обраного президента Республіки, а також Соціалістичної партії до парламенту). У таких умовах надзвичайно важливо проявити підтримку всіх проєвропейських об’єднань та шукати нових “точок дотику” в межах євроінтеграції. Крім того, важливою залишається потреба вирішення низки проблем між нашими країнами, які стосуються остаточного вирішення питань делімітації та демаркації міждержавного кордону і статусу Дністра; продовження спільної розбудови прикордонної інфраструктури на ділянці

з Придністров’ям для контролю переміщення людей, товарів та послуг; сприяння урегулюванню статусу Придністровського квазіутворення та підвищення безпеки кордону Одещини; моніторингу політичних процесів у Гагаузькій автономії; вирішення економічних питань щодо мита на продукти харчування та алкогольні напої; формування спільної енергетичної системи для включення її у відповідну європейську мережу; сприяння транскордонному співробітництву; налагодження військово-політичної та військово-технічної співпраці; узгодження політики щодо НАТО; нормалізації культурно-гуманітарних зв’язків, зокрема в шкільній освіті.

Найскладнішою є побудова відносин з Російською Федерацією, адже війна завжди вносить у цей процес свої корективи. Тому сподіватися лише на міжнародну підтримку недостатньо, оскільки дії російського керівництва часто непередбачувані. Маємо нагальну потребу у таких кроках, як: дотримання усіх міжнародних зобов’язань щодо окупованих територій для нівеляції будь-яких закидів; підтримка дипломатичних відносин на нейтральному рівні (вони мають зводитися лише до захисту інтересів українців у РФ та вирішення питань щодо військовополонених); сприяння налагодженню контактів із проукраїнськими опозиціонерами; диверсифікація економічних зв’язків з Росією з якнайшвидшим виходом на ринки Європи та всіх регіонів Азії, законодавчий тиск на підприємства, які працюють з підприємствами країни-агресора, але зі сприянням торгівлі з іншими країнами; сприяння розвитку обхідних транспортних шляхів; вирішення всіх суперечок на рівні міжнародних організацій. Для забезпечення національної безпеки необхідно активно продовжувати реалізацію оборонного проекту “Стіна”, довести функціонування Збройних Сил до стандартів НАТО, а також сприяти виведенню у російський інформаційний простір антипропагандистських програм.

Не меншу увагу слід приділити союзникам Росії, особливо північній сусідці – Білорусі. Історично – білоруси найближчий до українського народ, а тому підтримка дійсно дружніх стосунків є важливою для реалізації співпраці на всіх рівнях. Станом на 2019 р. нагальним у двосторонніх відносинах є: збереження дружніх стосунків між президентами держав; продовження підтримки в рамках “Мінського процесу”; сприяння формуванню нейтрального статусу Білорусі в російсько-українському конфлікті, а в перспективі – зміцненню цього статусу на міжнародній арені (формула “Чим далі Білорусь від Росії, тим ближче вона до України”); реалізація останніх погоджень в економічній та культурно-гуманітарній співпраці, зокрема вже вдале проведення Форумів регіонів у Гомелі та Житомирі; просування спільних інфраструктурних проектів, нагально – електрифікація залізниці від Чернігова до Гомеля, що дозволить вивести на новий рівень проект потягу “п’яти столиць” та розширити логістичні можливості для вантажів по вісі Чорне море – Балтійське море; промоція культурних проектів із залученням

української діаспори, зокрема мовних курсів.

Цілком зрозуміло, що складніше буде налагодити конструктивну співпрацю з іншою російською союзницею – *Вірменією*, адже геополітичні та гео економічні інтереси двох держав дуже різні. В політичну площину може увійти соціально-культурна взаємодія, адже народи ставляться досить прихильно один до одного, плюс спостерігається стимулювання експорту й імпорту товарів і послуг. Також доцільним лишається орієнтація на пакет двосторонніх угод та програму ЄС “Партнерство заради миру”; вироблення нової стратегії щодо історичного минулого вірмен; налагодження хоча б декларативних контактів на рівні глав держав; захист національно-культурних прав українців та реалізація освітніх програм.

Географічною цілісністю та своєрідною геополітичною конструкцією на сьогодні для України мають стати *держави Центральної Азії*. Актуально збільшити увагу на формуванні регіонального лідерства *Казахстану*. У подальших відносинах конструктивне значення матиме: спільна позиція щодо дотримання Росією зобов'язань СОТ на принципах недискримінації з відміною транзитної блокади для підвищення торгівлі; участь вітчизняних компаній у Державній програмі із форсованого індустріально-інноваційного розвитку Казахстану на 2015 – 2019 рр.; реалізація спільних проектів в енергетичній сфері, а також видобування корисних копалин; піднесення ролі української діаспори для нівеляції російського геокультурного впливу на півночі країни. Другим важливим партнером виступає *Туркменістан*. Природно-ресурсний потенціал країни з постійним прагненням його використання для господарського розвитку має формувати прагматичні економічні погляди українських можновладців та бізнес-структур. Також республіку цікавить наш науково-технічний потенціал, можливості купівлі різноманітних послуг за дешевшою ціною. Надалі варто наголошувати на політичній волі нашої країни щодо статусу Каспійського моря для реалізації Трансчорноморсько-Кавказько-Каспійського транспортного коридору в обхід Росії; сприяти виходу українських фірм на туркменський ринок будівельних послуг та участі нашої держави у розробці корисних копалин; посилювати співробітництво в культурно-гуманітарній сфері, особливо через академічні обміни. Третім за важливістю суб'єктом є *Узбекистан*, який відзначається найбільшим людським потенціалом. Стратегія України має базуватися на збільшенні товарообігу для збереження сталої динаміки; потребі безпосереднього діалогу з президентом Шавкатом Мірзієєвим, який все ж таки лібералізує внутрішню та зовнішню геополітику Узбекистану; ліквідації стагнації контактів торгово-промислових палат; запровадженні проектів обміну в науково-технічній сфері. Попри географічну віддаленість, *Киргизстан* є цікавим для України як держава демократичного вибору та ринок збуту продукції з перспективою виходу на терени Китаю. Надалі доречно встановити нові контакти з президентом

Сооронбаєм Жеєнбековим; спробувати вийти на ринок інфраструктурних проектів гідроенергетики та видобутку корисних копалин; інтенсифікувати товарообіг; курувати мистецькі проекти, а також реалізовувати “м'яку силу” української діаспори у демократичному суспільстві. Щодо *Таджикистану*, то тут стратегія має бути ідентичною до киргизстанської, хоча корелюючими факторами мають слугувати стрімке зменшення чисельності української діаспори та вкрай низький рівень розвитку демократії. Актуальним залишається проведення міждержавного культурного та освітнього співробітництва.

Висновки

Пострадянський простір як політико-географічне утворення має суперечливе значення. Науковці по-різному відносяться до даного трактування. Одні вбачають у ньому закономірну цілісність, а інші відносно - через відсутність суттєвих історичних, політичних та економічних зв'язків. У цьому понятті лише один вагомий чинник спільності – перебування у Радянському Союзі, адже геополітичні зв'язки більшості суб'єктів різнобічні. До того, між деякими країнами простору існує незначне торгово-економічне і культурно-гуманітарне співробітництво. Однак, Україна має хорошу договірно-правову базу для взаємовідносин з усіма державами СНД та Східної Балтії і повинна максимально використовувати цю перевагу для поліпшення торгово-економічної діяльності задля збереження вже сталих ринків.

Політико-географічні процеси на пост-радянському просторі відбувалися різним чином, зокрема реінтеграційні пов'язані зі створенням СНД та намаганням зберегти сформовані політичні та господарські зв'язки; дезінтеграційні – із геополітичними векторами розвитку суб'єктів та все меншою важливістю міцних контактів із пострадянськими республіками; інтеграційні – зі створенням організацій з домінування російського впливу, наприклад, ЄвразЕС (трансформований у Євразійський економічний союз), військово-політичний блок ОДКБ. Для України таким у даному контексті є утворення ГУАМ (як регіональної політичної організації) та ЗВТ СНД (як можливості розширення економічної взаємодії). Для розуміння формування наявних політико-географічних процесів було виділено етапи їх перебігу. Основним у даному дослідженні став останній, пов'язаний із російською інтервенцією в Україну. Однозначно, що це надзвичайно вплинуло на двосторонні відносини із кожним суб'єктом. Ліпші політичні контакти налагоджуються із державами Східної Балтії (члени ЄС та НАТО), країнами ГУАМ. Натомість, через транспортну блокаду Росії та політичний тиск її уряду на керівництво держав регіону порушилися торгово-економічні зв'язки з державами Центральної Азії, які мають бар'єрне сполучення Росією. До мінімуму зведені контакти із союзницею Вірменією, адже торгово-економічне співробітництво наразі перебуває у стагнації, а політичні контакти майже

відсутні. Минулорічні протести з наступними демократичними перетвореннями не дали нового імпульсу у двосторонніх взаєминах. Відносини ще з однією союзницею Росії – Білоруссю мають динамічні тенденції. Країна важлива як економічний партнер, а її керівництво сприяє формуванню майданчика переговорів щодо врегулювання конфлікту на Сході України. Найтяжча побудова відносин із ворожою державою – Російською Федерацією. Рішення кремлівських еліт щодо вторгнення в Україну звели нанівець українсько-російські відносини. Позитивних стосунків у політичному, економічному, соціально-культурному не слід чекати навіть за врегулювання конфлікту. Міжлюдські контакти так само порушені агресивними постімперськими геополітичними настроями їхньої влади. Особливо, коли російські діячі культури і звичайні громадяни сприймають рішення їхнього уряду як адекватну дію.

Щоб відповісти на всі геополітичні виклики, сформовані суспільно-політичними трансформаціями 2013-2014 рр., маємо нагальну потребу у розробці конструктивної геостратегії щодо держав пострадянського простору з урахуванням усіх реалій. Основний акцент при цьому ставиться на інтенсифікації двосторонніх відносин, особливо з державами Східної Балтії (члени ЄС та НАТО) й

ГУАМу (всі, крім Азербайджану - асоційовані члени ЄС). Посилення торгово-економічних контактів можливе через тиск міжнародних торговельних та фінансових структур (МВФ, СОТ і т.д.) на Росію, а також із розвитком обхідного транспортного коридору Чорним морем, державами Південного Кавказу та Каспійським морем. Актуальним питанням для українського керівництва залишається збереження та розвиток національно-культурних товариств та заповнення безпеки їх функціонування.

Існування думок, що повне розірвання стосунків із державами СНД (“сателітами Росії”) сприятиме європейському поступу, є деструктивним. Наявність різних геополітичних векторів розвитку деяких країн не повинна позначатися на вигідності торгово-економічного співробітництва. Такий меседж керівникам республік повинен передаватися на постійній основі. Україні варто доносити свою позицію міжнародному співтовариству, формувати позитивний геополітичний образ, а завдяки реалізації реформ всередині країни в перспективі ставати конструктивно пов'язаною ланкою між країнами ЄС та СНД (особливо для тих, які прагнуть демократичних перетворень). А це породжує необхідність залучення у дослідження фахівців в галузі історії, права, міжнародних відносин, і звичайно, географії.

References:

1. Avetisyan L. V. Geneza ta perspektiva virmeno-ukrayinskogo spivrobotnitstva [Genesis and development prospects of Armenian – Ukrainian cooperation]. *Zhurnal “Politychne zhyttia”*. DonNU imeni Vasylia Stusa [«Political life» Vasyl’ Stus Donetsk National University], 2017, vol. 4, pp. 75-80. (In Ukrainian).
2. Azerbaidzhan i Ukraina: spilnist dol, vidminnosti postupu, shliakhy vzaiemodii [Azerbaijan and Ukraine: common destinies, differences of progress, ways of interaction]. *Ukrainskyi sotsium* [Ukrainian society], 2014, N. 4, pp. 7-26. (In Ukrainian).
3. Analiz tendentsii zovnishnoi torhivli tovaramy Ukrainy i tovarnymy hrupamy [Analysis of trends in foreign trade in goods of Ukraine and commodity groups]. *Departament monetarnoi polityky ta ekonomichnoho analizu* [Department of monetary policy and economic analysis]. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=50356637> (In Ukrainian).
4. Betlii O. *Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina-Lytva: dyskusiina zapyska* [Audit of foreign policy: Ukraine - Lithuania: discussion note]. Kyiv: Instytut Svitovoi polityky [Institute of world policy], 2016. URL: <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/audytlytvaukraine.pdf> (In Ukrainian).
5. Betlii O. *Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina – Moldova: dyskusiina zapyska* [Audit of foreign policy: Ukraine - Moldova: discussion note]. Kyiv: Instytut Svitovoi polityky [Institute of world policy], 2016. URL: <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/auditukrmol.pdf> (In Ukrainian).
6. Betlii O., Preiherman Ye. *Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina – Bilorus: dyskusiina zapyska* [Audit of foreign policy: Ukraine - Belarus: discussion note]. Kyiv: Instytut Svitovoi polityky [Institute of world policy], 2016. URL: <https://glavcom.ua/pub/pdf/10/1068/1.pdf> (In Ukrainian).
7. Haidai D. *Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina – Hruziia: dyskusiina zapyska* [Audit of foreign policy: Ukraine - Georgia: discussion note]. Kyiv: Instytut Svitovoi polityky [Institute of world policy], 2016. URL: <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/auditukrgeo.pdf> (In Ukrainian).
8. Herasymchuk S. *Ukraina ta Moldova – novi vyklyky ta mozhlyvosti u dvostoronnikh vidnosynakh* [Ukraine and Moldova – new challenges in bilateral relations]. Fond imeni Fridrikha Eberta [Friedrich Ebert Stiftung]. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13907.pdf> (In Ukrainian).
9. Dnistrianskyi M. S. *Politychna heohrafiia ta heopolityka Ukrainy: Navchalnyi posibnyk* [Political geography and geopolitics of Ukraine: Textbook]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan Publishing House, 2010, 344 p. (In Ukrainian).
10. Zubyk A. I. *Suchasna ukrayins’ka diaspora: rozselennya, sotsio- i demoheohrafichni protsesy* [Modern Ukrainian diaspora: resettlement, socio- and demogeographical processes]: dys. kand. heohr. nauk [PhD dissertation]. Lviv, 2016, 340 p. (In Ukrainian).
11. Koroma N. S. Stanovlennia obiektno-predmetnoi sutnosti politychnoi heohrafiia ta heopolityky [Making

object-subjectessence political geography and geopolitics]. *Geopolitika i ekogeodinamika regionov* [Geopolitics and Ecogeodynamics regions], 2014, T. 10, Vol. 2, pp. 119-124. (In Ukrainian).

12. Lyashenko T. Rosiys'ko-ukrayins'ki vidnosyny v politychniy dumtsi Tsentral'noyi Aziyi [Russian-Ukrainian relations in political idea of the states of Central Asia]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsional'nykh doslidzhen' im. I. F. Kurasa* [Scientific notes of Kuras Institute of Political and Ethnic studies], 2014, vol. 2 (70), pp. 106-120. URL: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_70/liashenko_rosiisko.pdf

13. Malskyi M., Kuchyk O. Orhanizatsiia za demokratiuu i ekonomichni rozvytok – HUAM yak proekt rehionalnoho liderstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy [Organization for Democracy and Econimik Development – GUAM as a project and regional leadership of Ukraine: problems and prospects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Mizhnarodni vidnosyny* [Visnyk of the Lviv University. International Relations Series], 2013, Vol. 32, pp. 47-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2013_32_9 (In Ukrainian).

14. Mandzii L. S. Rol krain Prybaltyky u vyrishenni konfliktu v Ukraini [The role of Baltic countries in solving the conflicts in Ukraine]. *Mizhnarodni intehtatsiini protsesy: istorychnyi dosvid, suchasni vyklyky ta perspektyvy: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [International conference “International integration processes: historical experience, modern challenges and prospect]. Lviv: Soroka, 2015, pp. 202-207. (In Ukrainian).

15. Melnychuk I.M. *Intehratsiini proekty Rosiiskoi Federatsii na postradianskomu prostori* [Integration projects of the Russian Federation on the Post-Soviet Periphery]: dys. dokt. polit. nauk. 2015, 519 p. (In Ukrainian).

16. Morhatskyi V. Heopolitychni tendentsii Bilorusi na foni suspilnoi i viiskovo-politychnoi kryzy v Ukraini [Geopolitical trends of Belarus on the background of the public/ military and political crisis in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Heohrafiia* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Geography], 2017, vol. 1-2 (66-67), pp. 155-159. (In Ukrainian)

17. Morhatskyi V. Ukraina i derzhavy Tsentralnoi Azii v novykh heopolitychnykh realiakh: heoekonomichni ta heostrategichni aspekty [Ukraine and Central Asia in new geopolitical realities: geoeconomic and geostrategic aspects]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Heohrafiia* [Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Geography], 2017, Vol. 3(68) - 4 (69), pp. 180-186 (In Ukrainian).

18. Morhatskyi V. Postradjanskyiy prostir jak heopolitychna realnist: osnovni rysy ta novi tendenciji [Post-Soviet space as a geopolitical reality: main properties and new trends]. *Molodi naukovci – heografichnyi nauci: Zbirnyk naukovykh prac XIV Vseukrajinjskoi naukovo – praktychnoia konferenciji studentiv, aspirantiv, molodykh vchenykh* [Young scientists to the geographical science: Collection of scientific papers of the XIV All-Ukrainian scientific and practice conference of students, PhDs and young scientists]. Kyiv: “Feniks”, 2018, Vol. XIV, pp. 95-99. (In Ukrainian).

19. Orlova T.V. *Istoriia postradianskykh krain: pidruchnyk* [History of post-Soviet countries: textbook]. Kyiv: Znannia, 2014. 502 p. (In Ukrainian).

20. Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

21. Official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Azerbaijan. URL: <http://azerbaijan.mfa.gov.ua/ua>

22. Official website of the Embassy of Armenia in Ukraine. URL: ukraine.mfa.am/ru/

23. Official website of the Embassy of Ukraine in Georgia. URL: <http://georgia.mfa.gov.ua/ua>

24. Official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Estonia. URL: <http://estonia.mfa.gov.ua/ua>

25. Official website of the Embassy of Ukraine in Kyrgyzstan. URL: <http://kyrgyzstan.mfa.gov.ua/ua>

26. Official website of the Embassy of Ukraine in Republic of Latvia. URL: <http://latvia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-lv/trade>

27. Official website of the Embassy of Ukraine in Kazakhstan. URL: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua>

28. Official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Moldova. URL: <http://moldova.mfa.gov.ua/ua>

29. Official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Tajikistan. URL: <http://tajikistan.mfa.gov.ua/ua>

30. Official website of the Embassy of Ukraine in the Republic of Turkmenistan. URL: <http://turkmenistan.mfa.gov.ua/ua>

31. Poltorakov O. Yevraziyskyi rehionalizm: heostrategiia prostoru SND [Eurasian regionalism: geostrategy of the development of the CIS space]. *Politychnyi menedzhment* [The political management], 2012, N. 3, pp. 83-91. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_3_11 (In Ukrainian).

32. Khorosheniuk S.I. *Spivrobitnytstvo Ukrainy i krain Baltiiv kontekstiyevrointehratsiinykh protsesiv* [Cooperation between Ukraine and the Baltic countries in the context of Europe an integration processes]: dys. kand. polit. nauk [PhD Thesis]. Chernivtsi, 2017, 211 p. (In Ukrainian).

33. Yakhno Olesia Audyt zovnishnoi polityky: Ukraina – Rosii: dyskusiina zapyska [Audit of foreign policy: Ukraine - Russia: discussion note]. Kyiv: Instytut Svitovoi polityky [Institute of world policy], 2016. URL: https://drive.google.com/file/d/0B7i_OSucRX5wRjhCckJrYkhrYW8/view (In Ukrainian).

Список використаних джерел:

1. Аветісян Л. В. Генеза та перспектива вірмено-українського співробітництва / Л. Аветісян // Журнал «Політичне життя» (ДОНУ імені Василя Стуса. – 2017. – Вип. 4. – С. 75-80.

2. Азербайджан і Україна: спільність доль, відмінність поступу, шляхи взаємодії // Український соціум. – 2014. – № 4. – С. 7-26.

3. Аналіз тенденцій зовнішньої торгівлі товарами України і товарними групами // Департамент монетарної політики та економічного аналізу. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/docscatalog/document?id=50356637>
4. Бетлій О. Аудит зовнішньої політики: Україна-Литва: дискусійна записка / О. Бетлій. – Київ, Інститут Світової політики, 2016. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/audytlytvaukraine.pdf>
5. Бетлій О. Аудит зовнішньої політики: Україна-Молдова: дискусійна записка / О. Бетлій. – Київ, Інститут Світової політики, 2016. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/auditukrmol.pdf>
6. Бетлій О. Аудит зовнішньої політики: Україна-Білорусь: дискусійна записка / О. Бетлій, Є. Прейгерман. – Київ, Інститут Світової політики, 2016. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/pub/pdf/10/1068/1.pdf>
7. Гайдай Д. Аудит зовнішньої політики: Україна-Білорусь: дискусійна записка / Д. Гайдай. – Київ, Інститут Світової політики, 2016. – Режим доступу: <https://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/auditukrgeo.pdf>
8. Герасимчук С. Україна та Молдова – нові виклики та можливості у двосторонніх відносинах / С. Герасимчук // Фонд імені Фрідріха Еберта. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13907.pdf>
9. Дністрянський М. С. Політична географія та геополітика України: навчальний посібник / М. С. Дністрянський. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2010. – 344 с.
10. Зубик А. І. Сучасна українська діаспора: розселення, соціо- і демогеографічні процеси: дис. канд. геогр. наук: 11.00.02 / А. І. Зубик. – Львів, 2016. – 340 с.
11. Корома Н. С. Становлення об'єктно-предметної сутності політичної географії та геополітики / Н. С. Корома // Геополітика и екодинамика регионов. – 2014. – Т. 10. – Вип. 2. – С. 119-124.
12. Ляшенко Т. М. Російсько-українські відносини в політичній думці Центральної Азії / Т. М. Ляшенко // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2014. – Вип. 2 (70) – С. 106-120. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_70/liashenko_rosiisko.pdf
13. Мальський М. Організація за демократію і економічний розвиток – ГУАМ як проект регіонального лідерства України: проблеми та перспективи / М. Мальський, О. Кучик // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2013. – Вип. 32. – С. 47-54. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Mv_2013_32_9
14. Мандзій Л. С. Роль країн Прибалтики у вирішенні конфлікту в Україні / Л. С. Мандзій // Міжнародні інтеграційні процеси: історичний досвід, сучасні виклики та перспективи: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Національний університет «Львівська політехніка». – Львів: Сорока, 2015. – С. 202-207.
15. Мельничук І. М. Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі: дис. докт. політ. наук: 23.00.04 / І. М. Мельничук, 2015. – 519 с.
16. Моргацький В. Геополітичні тенденції Білорусі на фоні суспільної і військово-політичної кризи в Україні / В. Моргацький // Вісник Київського національного університету. Серія: Географія. – 2017. – Вип. 1-2 (66-67). – С. 155-159.
17. Моргацький В. Україна і держави Центральної Азії в нових геополітичних реаліях: геоекономічний та геостратегічний аспекти / В. Моргацький // Вісник Київського національного університету. Серія: Географія. – 2017. – Вип. 3(68) - 4 (69). – С. 180-186.
18. Моргацький В. Пострадянський простір як геополітична реальність: основні риси та нові тенденції / В. Моргацький. Молоді науковці – географічній науці: Збірник наукових праць XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів, молодих вчених. – К.: Видавництво «Фенікс», 2018. – Вип. XIV. – С. 95-99.
19. Орлова Т. В. Історія пострадянських країн: підручник / Т. В. Орлова. КНУ імені Тараса Шевченка. – К.: Знання, 2014. – 502 с.
20. Офіційний сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
21. Офіційний сайт посольства України в Азербайджанській Республіці. – Режим доступу: <http://azerbaijan.mfa.gov.ua/ua>
22. Офіційний сайт посольства Арменії в Україні. – Режим доступу: ukraine.mfa.am/ru/
23. Офіційний сайт посольства України в Грузії. – Режим доступу: <http://georgia.mfa.gov.ua/ua>
24. Офіційний сайт посольства України в Естонській Республіці. – Режим доступу: <http://estonia.mfa.gov.ua/ua>
25. Офіційний сайт посольства України в Киргизській Республіці. – Режим доступу: <http://kyrgyzstan.mfa.gov.ua/ua>
26. Офіційний сайт посольства України в Латвійській Республіці. – Режим доступу: <http://latvia.mfa.gov.ua/ua/ukraine-lv/trade>
27. Офіційний сайт посольства України в Республіці Казахстан. – Режим доступу: <http://kazakhstan.mfa.gov.ua/ua>
28. Офіційний сайт посольства України в Республіці Молдова. – Режим доступу: <http://moldova.mfa.gov.ua/ua>
29. Офіційний сайт посольства України в Республіці Таджикистан. – Режим доступу: <http://tajikistan.mfa.gov.ua/ua>
30. Офіційний сайт посольства України в Республіці Туркменістан. – Режим доступу: <http://turkmenistan.mfa.gov.ua/ua>

-
31. Полтораков О. Євразійський регіоналізм: геостратегія простору СНД / О. Полтораков // Політичний менеджмент. – 2012. – №3. – С. 83-91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PoMe_2012_3_11
32. Хорошенко С. І. Співробітництво України та країн Балтії в контексті євроінтеграційних процесів: дис. канд. політ. наук : 23. 00. 04 / С. І. Хорошенко. – Чернівці, 2017. – 211 с.
33. Яхно О. Аудит зовнішньої політики: Україна – Росія: дискусійна записка / О. Яхно. – Київ: Інститут Світової політики, 2016. – Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B7i_OSucRX5wRjhCckJrYkhrYW8/view
-
-

**PERCEPTIONAL APPROACH IN SOCIAL-GEOGRAPHICAL RESEARCH OF THE URBAN SPACE
(ON THE EXAMPLE OF LVIV)****Myroslava VLAKH, Iryna HUDZELYAK***Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine
kafedra.lviv@gmail.com*

Abstract: The color perception and evaluation of the attitude of the student youth towards 20 territorial parts of Lviv urban space were analyzed. The importance of the studentification for the functional transformation of urban space was emphasized. A technique developed by the Swiss psychologist M. Lusher was used to research the color perception of urban space. An electronic poll of 205 students was conducted, the results of which were analyzed in three age categories. The study found a low coefficient of asymmetry in the responses and determined a minimum threshold for a unique interpretation of the "color" of the area. A mental map of the color perception of Lviv was performed, which distinguishes areas dominated by the perception of the same color, the combination of two colors, the indistinct distribution, as well as the positive, negative and uncertain attitude of students towards them. Warm colors (yellow, green, red) were found to relate mainly to the areas of study, dwelling, and the most frequent location of the students, as well as to the desired places of residence. Black and gray colors dominate in the perception of industrial and transport-industrial districts of Lviv, which received negative opinions. The results of the study can be used in the process of adaptive transformation (according to student needs) of Lviv urban space and in specifying the paradigm of its development. In particular, according to the poll, a large part of Lviv has negative or uncertain attitude, thus its further functional transformation must take into account the needs of student youth. Colored association with territorial parts of the city may also be used for creation of verbal urban images and formulation of relevant geospatial metaphors.

Key words: urban space, Lviv, perceptual geography, studentification, color.

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-7154/2019.82.50-56>

UDC: [911.3:911.375](477.83-25):[910.2:159.937.22]

Received: December 16, 2019.

Revised: December 24, 2019.

Accepted: December 26, 2019.

**ПЕРЦЕПЦІЙНИЙ ПІДХІД У СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ
МІСЬКОГО ПРОСТОРУ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛЬВОВА)****Мирослава ВЛАХ, Ірина ГУДЗЕЛЯК***Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна
kafedra.lviv@gmail.com*

Анотація: Проаналізовано колористичну перцепцію та оцінне ставлення студентської молоді до 20-ти територіальних частин міського простору Львова. Підкреслено значення чинника студентифікації для функціональної трансформації міського простору. Для колористичного сприйняття міського простору використано методику, розроблену швейцарським психологом М. Люшером. Проведено електронне опитування 205-ти студентів, результати якого проаналізовані у трьох вікових когортах. Встановлено низький коефіцієнт асиметрії відповідей, а також визначено мінімальний поріг однозначного трактування "забарвлення" району. Виконано ментальну картосхему колористичного сприйняття міста Львова, яка виокремлює райони за домінуванням у сприйнятті одного кольору, поєднанням двох кольорів, нечітким розподілом, а також із позитивним, негативним та невизначеним ставленням студентів до них. З'ясовано, що кольори теплої гами (жовтий, зелений, червоний) стосуються сприйняття переважно районів навчання, проживання і найчастішого перебування студентів, а також бажаних місць проживання. Чорна і сіра колористика домінує у сприйнятті промислових і транспортно-промислових районів Львова, які отримали негативну оцінку. Результати дослідження можуть бути використані у процесі адаптивної трансформації (відповідно до студентських потреб) міського простору Львова, в уточненні парадигми його розвитку.

Ключові слова: міський простір, Львів, перцепційна географія, студентифікація, колір.

Актуальність дослідження

Перцепційна географія – відносно молода конвергентна наука, сформована на стику соціальної географії і психології [14, с. 241]. Вона виникла у 1950–1960 рр. у рамках бігейвіористичної географії. Її предметна сфера зумовлена застосуванням теоретичних і методичних напрацювань психології у традиційних географічних дослідженнях. Це дає змогу на основі сенсорного сприйняття стимулів від довкілля отримувати відповідні перцепційні характеристики та враховувати їх у процесі територіального планування та управління. Перцепційно-географічні дослідження особливо ефективні на локальному рівні через постійність і чітку територіальну диференційованість сенсорних впливів.

Низовими об'єктами перцепційно-географічного дослідження можуть бути поселення – місця значної концентрації населення, де й відбуваються усі види його життєдіяльності. Об'єктом дослідження є велике за людністю місто – Львів (724,7 тис. осіб станом на 1 січня 2019 р.). Оптимізація компонентно-функціональної і територіально-функціональної структури міста повинна відбуватися також з урахуванням сприйняття міського простору його мешканцями, зокрема студентською молоддю.

Перцепційно-географічні дослідження міст переважно відбуваються у контексті формування їхніх образів, створення відповідного іміджу і просування бренду. Урбоімагологія пройшла шлях від створення констатуючих образів на основі безпосереднього чуттєвого сприйняття міст до геообразотворення з урахуванням певних критеріїв, зокрема й прогностичного [13]. Правильно сформований позитивний образ міста є важливим інноваційним інструментом управління його соціально-економічним розвитком. Урбообраз, враховуючи унікальні, своєрідні особливості, сприяє підвищенню конкурентоспроможності міста через управління його ресурсами з максимальною ефективністю. Позитивний образ міста впливає на інвестиційні переваги, а також на його соціальну, культурну, політичну сфери.

Важливою є також перцепція окремих частин міського простору, виявлення їхньої сумісності/несумісності з цілісним образом міста. Дослідники підкреслюють особливе значення вулиць, домінантних точок у створенні образів великих міст. У свідомості мешканців формується вулична модель міського простору [4]. Поет і співак Андрій Кузьменко (Кузьма Скрябін), наприклад, у пісні “То є Львів” за допомогою вдалих художніх прийомів відтворив образ окремих територіальних частин міста: *“Левандівка пахне поїздами, мостами, переїздами і гострими словами”, “Ратуша скучає, шпилем небо джуравить”, “Сихів в автобусі надихав, вікна запотіли від запахів неділі”, “Площа Ринок спати не лягає, історії збирає і розповідає”, “сімка (трамвай. –*

Ред.) вниз на Погулянку повертає, дзеленькає сердито, бо все часу не має”, “а ще костел на Привокзальній”, “стара Пекарська, ... я нею нагулявся, як пари пропускав і по Личакову хитався”. З таких образків і складається цілісний образ Львова – *“старенького, мудрого, сивого дядька, вуйка гонорового”*. Мовне осмислення міського простору стає важливим напрямком гуманітарно-географічних досліджень.

Аналіз останніх публікацій

Перцепційно-географічні дослідження в українській науці пов'язані з іменами К. Мезенцева [8, 9], Н. Мезенцевої [8], М. Гродзинського [5], М. Барановського, О. Барановської [1], О. Гнатюка, А. Мельничука [3] та ін. Вони присвячені сприйняттю регіонів України, ландшафтів, окремих міст, методиці бігейвіористичного прогнозування регіонального розвитку тощо. Суспільно-географічні дослідження особливостей колористичного сприйняття внутрішньоміського простору, відповідної оцінки та розроблення на цій основі напрямків його трансформації відсутні.

Мета дослідження

Мета дослідження полягала у виявленні та інтерпретації колористичної перцепції міського простору Львова, картографуванні оцінного ставлення студентської молоді до його окремих територіальних частин, а також у розробленні пропозицій щодо можливих напрямків адаптивної трансформації міського простору.

Методика досліджень

Для проведення дослідження використано метод анкетування. Електронна анкета, запропонована для студентів львівських вищих закладів освіти, налічувала вісім запитань. З них три запитання стосувалися особистості респондента (рік навчання, стать, місце здобуття попередньої освіти – Львів або інше місце). Шестризапитання стосувалися визначення районів проживання, частого перебування і бажаного проживання. Центральними в анкеті були запитання щодо кольоровідчуття окремих частин міського простору та визначення позитивного/негативного ставлення до них.

Для колористичного сприйняття міського простору застосовано методику, розроблену швейцарським психологом М. Люшером (1923–2017) [6]. Оригінальна методика для визначення психоемоційного стану людини враховує як функцію кольору (суб'єктивне ставлення респондента до кольору у момент дослідження), так і структуру кольору (об'єктивне знання про колір, його психологічний зміст). У проведеному дослідженні тест Люшера спрощено й апробовано відповідно до мети дослідження: емоційний стан кожного окремого респондента, його психофізичні, естетичні, художньо-образні особливості не бралися до уваги, аналізувалися лише переваги у виборі певного

кольору усією когортою та окремо студентами першого, третього–шостого років навчання.

В електронному анкетуванні щодо колористичного сприйняття міста Львова та загальної оцінки його районів взяли участь 205 студентів переважно географічного факультету та інших факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка та кількох інших закладів вищої освіти Львова. Лише 31 % із них здобули попередню освіту в навчальних закладах Львова, 53 % – студенти першого курсу. Отже, відповіді респондентів переважно відображають “перші” відчуття, ще не осмислені у процесі тривалішого перебування у місці дослідження.

З метою недопущення прямолінійності у сприйнятті колористики міського простору, анкетування проводилися в університетських аудиторіях, а самі студенти не були попередньо про це поінформовані. Таким чином, вони могли відобразити просторові одиниці Львова не буквально, а крізь призму свого попереднього досвіду проживання у місті, тобто відповідно до особистої схеми апперцепції. За загальними результатами анкетування суб’єктивні впливи нівелюються і формується колективне сприйняття, яке ми пов’язуємо з особливостями певного простору. Колір стає ніби атрибутом дійсності. Груповий колористичний образ потребує своєї інтерпретації і може бути врахований у процесі функціональної трансформації території.

Для інтерпретації кольорів використано усталену у психології символіку. Зокрема, в українській культурі із *синім кольором* асоціюють спокій, порядок, безпеку, безкінечність, задоволення; *зеленим* – природу, життя, спокій, гармонію, молодість, упевненість; *жовтим* – легкість, тепло, радість, оптимізм, відкритість; *фіолетовим* – холод, проблемність, таємничість; *коричневим* – конфліктність; *чорним* – темряву, депресію, невдоволення, страх; *сірим* – невиразність, скромність, повсякденність, старість, консерватизм, нерозкритість [10].

На першому етапі статистичного опрацювання отриманих результатів був обчислений коефіцієнт асиметрії відповідей усіх респондентів, що змогли визначитися з колірною асоціацією просторових елементів Львова – 0,18. Враховуючи низьке значення коефіцієнта асиметрії (при його наближенні до нуля, “розкиданість” думок зростає), визначено мінімальний поріг однозначного (домінуючого) трактування “забарвлення” району – 39 респондентів. Це показник, що пропорційний максимальному відсоткові повторюваності відповідей в одній із досліджуваних когорт.

Перцепційна оцінка стосувалася 20-ти окремих частин міського простору, визначених за головними транспортними артеріями міста, а також усталеними назвами його окремих частин (Знесіння, Левандівка, Майорівка, Новий Львів, Підзамче, Привокзальна, Рясне, Сихів, Центр, вулиці Б. Хмельницького, Городоцька, Зелена, Кульпарківська, Личаківська, Люблінська – Виговського, Наукова – Княгині Ольги,

Стрийська, Чорновола – Мазепи, Чупринки – Коновальця, Шевченка). Опитування охоплювало увесь міський простір [7].

Для статистичного опрацювання отриманого масиву даних використано програму Microsoft Excel, із застосуванням картографічного методу побудовано ментальну карту “Сприйняття студентами міського простору Львова”.

Виклад основного матеріалу

Львів – регіональний центр західної частини України і духовна столиця держави, що має тривалу історію свого розвитку (перша писемна згадка датується 1256 роком). Природні, історичні та соціально-економічні особливості міста зумовили його неоднорідну територіально-функціональну організацію: наявність історичного центру, середмістя XIX – початку XX ст., житлових районів советської забудови, депресивних промислових зон.

Міські стратегії, які розроблялися на перспективу й стосувалися як окремих міських мікрорайонів, так і міста загалом, або й міської агломерації, мали на меті удосконалення просторової структури для економічного зростання, забезпечення вищої якості життя людей та збереження екологічної безпеки, виходячи з фінансових можливостей міста [2]. Проте, майже усі містопланувальні ідеї не брали до уваги студентство – значну складову львівської громади. На початку 2019 р. у 30-ти закладах вищої освіти Львова навчалися понад 100 тис. студентів, “студентське навантаження” становило 138 осіб / 1000 осіб постійного населення. Ще 9 тис. осіб навчались у середніх спеціальних закладах освіти.

Вплив студентства на міську трансформацію, зокрема у контексті дослідження джентрифікації, вперше показав А. Варде (А. Warde). Науковець запропонував термін *студентифікація* (англ. *studentification*) та сформулював його означення [15]. У західній науці появилася низка публікацій, присвячених географічному, соціологічному та економічному аналізу впливу студентства на міський простір окремих освітніх центрів Європи та Північної Америки. Підтверджуючи важливість таких досліджень, 2002 року термін студентифікація був занесений до топ-100 нових слів, який укладає BBC [12, с. 74]. Концептуальне осмислення студентифікації здійснив Д. Сміт (D. Smith). Автор науково обґрунтував чотири аспекти впливу студентифікації на міську трансформацію: економічний, соціальний, культурний та фізичний (просторовий, інфраструктурний) [12, с. 75–76]. Географічний аналіз студентифікації в одному з британських освітніх центрів – Брайтоні – здійснила Дж. Сейдж (J. Sage) [11]. В Україні дослідження сприйняття міського простору студентами на прикладі Луганська здійснив В. Злотін [16].

Результати анкетування щодо асоціації окремих частин Львова з кольоровою гамою відображають просторову диференціацію міста. У табл. 1 показано райони з домінуванням певного кольору/кольорів, а також райони, де жоден із

кольорів не набрав мінімального порогу відповідей, а сприйняття студентами розподілилося між двома найпоширенішими варіантами кольорів або оцінок (позначено курсивом).

Проведене дослідження виявило переважання у сприйнятті студентами більшості частин міського простору через “позитивні” кольори теплої гами. Найчастіше трапляються жовтий колір та поєднання з жовтим.

Чіткі колористичні асоціації та позитивну оцінку мають Центр, Майорівка, Новий Львів, Шевченка, Чорновола – Мазепи, Зелена, Знесіння, Стрийська. Це легко ідентифіковані частини Львова з головними транспортними артеріями, міжміськими автостанціями (“дорога додому”), місцями проживання студентів (“рідний дім”) або парками (“райські місця”). Помітно, що зелений і жовтий кольори студенти сприймають буквально, як зелену зону й жовту забудову відповідно.

У контексті перцепційно-колористичної характеристики підтвердилася проблемність промислових і транспортно-промислових районів (Левандівка, Привокзальна, Городоцька, Підзамче, Б. Хмельницького) з домінуванням у їхньому

сприйнятті сірого та чорного кольорів та переважно негативною оцінкою. Вулиця Кульпарківська також оцінюється студентами негативно попри нову гармонійну забудову, благоустрій і наявність прямого тролейбусного сполучення з Центром: на її сприйняття впливає розташування там психіатричної лікарні.

Нечіткий розподіл кольорів за позитивної оцінки отримали малознані студентам периферійні райони з новою забудовою, аеропортом, новими офісними центрами – Люблінська – Виговського (червоний, жовтий, сірий кольори) і Наукова – Княгині Ольги (червоний, синій, жовтий кольори). Найбільший за людністю мікрорайон Сихів (жовтий, червоний, зелений кольори), який протягом останніх років формується як новий привабливий багатофункціональний внутрішньоміський вузол, важко піддається ідентифікації. Не змогли студенти визначитися з оцінним ставленням до елітного району Чупринки – Коновальця (червоний, жовтий, сірий кольори) з малоповерховою змішаною садибного і багатоквартирного типу забудовою у середмісті, де відсутні привабливі для молоді торговельні та розважальні заклади.

Таблиця 1

Перцепційна оцінка територіальних частин м. Львова

Домінуючі кольори (% від загальної кількості відповідей)	Домінуюча оцінка		Оцінка невизначена
	позитивна	негативна	
Жовтий (18)	Центр Майорівка Новий Львів Шевченка <i>Б. Хмельницького</i> <i>Городоцька</i> <i>Личаківська</i> <i>Підзамче</i>		
Червоний (16)	Чорновола – Мазепи <i>Личаківська</i>		
Зелений (15)	Зелена Знесіння Стрийська		
Сірий (14)	<i>Привокзальна</i> <i>Б. Хмельницького</i> <i>Городоцька</i> <i>Підзамче</i>	<i>Привокзальна</i>	
Синій (12)			
Фіолетовий (9)			
Чорний (8)		Левандівка	
Відсутня оцінка (8)			
Розподіл нечіткий	Люблінська – Виговського Наукова – Княгині Ольги Сихів <i>Чупринки – Коновальця</i> <i>Рясне</i>	Кульпарківська	<i>Чупринки – Коновальця</i> <i>Рясне</i>

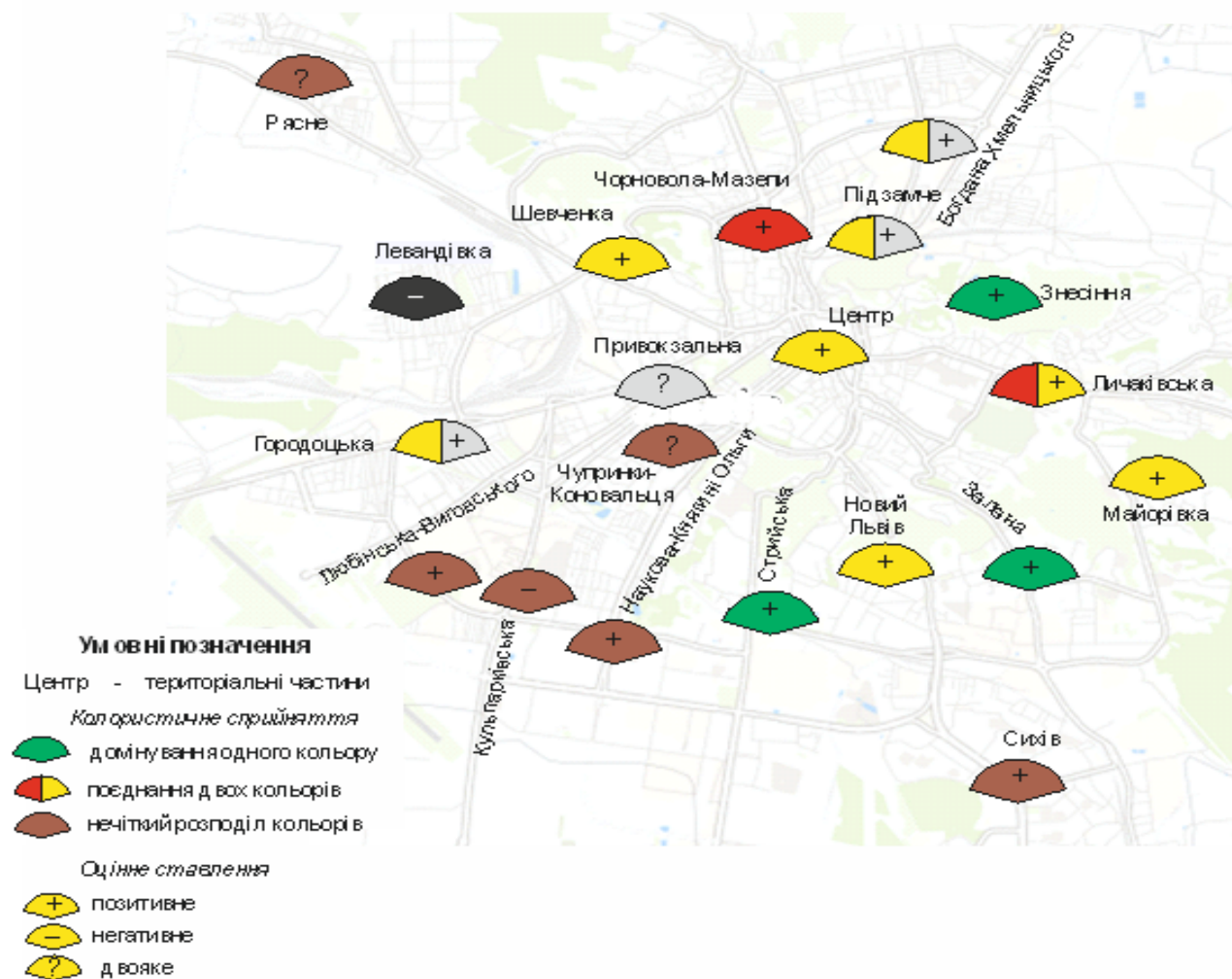

Рис. 1. Сприйняття студентами міського простору Львова

Двоєку оцінку отримав периферійний і найгірше транспортно пов'язаний із центром міста район Рясне (червоний, жовтий, зелений кольори), який раніше виконував промислові функції, мав компакту багатопверхову забудову для працівників розташованих тут підприємств. Зараз тут провадиться активне житлове будівництво найдешевших у Львові квартир, однак соціальна інфраструктура практично не удосконалюється.

Очікуваними виявилися результати щодо вибору бажаного місця проживання у Львові. Характерно, що, постійно проживаючи в районі студентських гуртожитків (Майорівка, 19 %), на Личаківській, яка з'єднує студентське містечко і Центр (13 %), Центрі (9 %) і в спальному районі Сихів (8 %), понад 60 % опитаних обрали як місце свого бажаного проживання Центр і центральний Галицький район, а також Франківський, де саме розміщений Новий Світ – район вулиць Чупринки – Коновальця, на третьому місці – Сихів (9 %).

Привабливість Центру зумовлена насамперед концентрацією тут освітніх закладів, соціально-

культурних об'єктів. Це опосередковано засвідчує також недостатній розвиток і транспортну недоступність (ізолюваність) периферійних районів. На цьому фоні вигідно вирізняється Сихів – район житлової забудови 70–80 рр. XX ст., куди в останні роки спрямовувалися суттєві інвестиції (налагодження трамвайного сполучення з Центром, будівництво торговельних центрів, об'єктів спортивної інфраструктури, закладення парку, упорядкування міжбудинкових просторів). Переваги, надані Центрові у виборі бажаного місця проживання, виявляють гостроту диференціації міського простору. Незаперечно, що гіпертрофований розвиток Центру – ознака міського життя країн, що розвиваються.

Очікувано іншим виявилось ставлення до Центру студентів різних років навчання. Так, серед першокурсників 49 % опитаних бажали б проживати у Центрі, ще 11 % – на Сихові. Серед студентів 3–6 років навчання тих, хто хоче проживати у Центрі, було лише 23 %, у Франківському районі – 15 %. Молоді люди з

певним “міським” досвідом краще усвідомлюють проблеми центрів старих міст – транспортні корки і транспортну втому, забруднене повітря, неякісний житловий фонд, які не нівелюють певні “молодіжні” переваги, зокрема велика концентрація закладів дозвілля і потенційних місць праці (ресторани, бари, нічні клуби, готелі та інші сервісні установи). Загалом, усвідомлене позитивне ставлення до Центру мають 94% старшокурсників й трохи менше – 87 % – першокурсників.

Образ міста Львова представлено за допомогою ментальної карти, яка є відображенням у свідомості студентів міського простору (рис. 1). Зокрема, виявлено три типи територіальних частин Львова за оцінним ставленням студентів: *чітко визначені з позитивним ставленням* (Центр, Майорівка, Новий Львів, Шевченка, Чорновола – Мазепа, Зелена, Знесіння, Стрийська, Любінська – Виговського, Наукова – Княгині Ольги, Сихів), *чітко визначені з негативним ставленням* (Левандівка, Кульпарківська), *невизначеним ставленням* (Б. Хмельницького, Городоцька, Личаківська, Підзамче, Привокзальна, Чупринки – Коновальця, Рясне). Оскільки значна частина території Львова належить до другого і третього типів сприйняття, їхня подальша функціональна трансформація повинна відбуватися з урахуванням потреб студентської молоді.

Висновки

Проведене дослідження дало змогу проаналізувати сприйняття та виявити ставлення студентів до різних частин міського простору Львова. На основі колористичної апперцепції та семантики колірної гами визначено комфортні і привабливі райони, які асоціюються з теплою гамою кольорів, та проблемні й непривабливі для молоді райони, що були позначені ними холодною гамою кольорів.

За результатами соціологічного опитування можна виявити ментальну диференціацію міського простору, оцінити ймовірну траєкторію розвитку окремих районів міста, тенденції формування внутрішньоміських вузлів. Апробована методика може використовуватись як додаткова при кількісному оцінюванні якості життя в місті, для визначення тих міських просторів, які потребують особливої цілеспрямованої стратегії, конкретних планувальних та управлінських рішень (адаптивна до потреб студентської молоді трансформація, реструктуризація, реновація, джентрифікація, ексклюзивізація тощо).

Колористична асоціація окремих частин міста може бути використана також при створенні вербальних урбообразів, формулюванні відповідних геопросторових метафор. Це важливо в умовах будівництва нових житлових комплексів із нехарактерними для Львова назвами (“Велика Британія”, “Америка”, “Парус” тощо).

References:

1. Baranovskyi M., Baranovska O. Biheviorističnij підхід u doslidženni regional'noï depresivnosti [A behavioral approach in the study of regional depressivity]. – Access mode: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/5404/1/M.%20%20Baranovsky%2C%20O.%20V.%20Baranovska.pdf>. (In Ukrainian).
2. Lviv Master Plan for 2025. Access mode: www.city-adm.lviv.ua. (In Ukrainian).
3. Gnatiuk O., Melnychuk A. İdentičnist' viznačnih lokacij міста Vinnici [Place identity of selected locations in the city of Vinnytsia]. *Scientific Bulletin of the Kherson State University. Series: Geographical Sciences*, 2019, No. 11, p. 16-24. (In Ukrainian).
4. Hold D. *Psihologîâ i geografiâ: osnovy povedenčeskoj geografii* [Psychology and Geography: Foundations of Behavioral Geography]. Moscow, 1990, 304 p. (In Russian).
5. Hrodzyskyi M. D. *Pîznannâ landšaftu: misce i prostir* [Knowledge of landscape: place and space]. Kyiv, 2005, 503 p. (In Ukrainian).
6. Luscher M. *The Luscher Color Test*. – New York: Pocket Books, 1971, 224 p.
7. Lviv. L'viv. Kompleksnij atlas [Lviv. Complex atlas]. Kyiv, 2012, 192 p. (In Ukrainian).
8. Mezentseva N., Mezentsev K. Percepčijnî portreti regioniv Ukraïni [Perceptual portraits of Ukrainian regions]. *Regional'nî problemi Ukraïni: geografičnij analiz ta pošuk šlâhiv virišennâ* [Regional problems of Ukraine: geographical analysis and search for solutions]. 2005, pp. 208-213. (In Ukrainian).
9. Mezentsev K. Metodika biheviorističnogo prognozuvannâ regional'nogo rozvitku [Methods of Behavioral Prediction of Regional Development]. *Ekonomichna ta sotsialna geografiya* [Economic and social geography], 2004, vol. 54, pp. 17-24. (In Ukrainian).
10. Pechenyuk T. *Kol'oroznavstvo* [Color science]. Kyiv, 2009, 191 p. (In Ukrainian).
11. Sage J. *The micro-geographies of studentification in Brighton and Hove*. 2010. Access mode: https://cris.brighton.ac.uk/ws/portalfiles/portal/4756101/SAGE+thesis+ CORRECTED_static_Redacted.pdf
12. Smith D. “Studentification”: the gentrification factory? *Gentrification in a Global Context. The new urban colonialism*. London, New York, 2005.
13. Vlach M., Koropetska T. Urboobrazi âk naprâm regional'nogo turističnogo menedžmentu / na materialah L'vivs'koï oblasti [Urban image as a direction of regional tourism management (on the materials of the Lviv region)]. *Geografiâ, ekonomika, turizm: național'nij ta mižnarodnij dosvid: materiali VIII nauk. konf. z mižnar. učastû* [Geography, economics, tourism: national and international experience: materials of VIII conference with the

international participation]. Lviv, 2014. pp. 151-155. (In Ukrainian).

14. Vlach M., Kotyk L. *Teoriâ i metodologiâ geografičnoï nauki: navč. posibnik* [Theory and methodology of geographical science]. Lviv, 2019, 334 p. (In Ukrainian).

15. Warde A. Gentrification as consumption: issues of class and gender [Gentrification as consumption: issues of class and gender]. *Environment and Planning D*, 1991, Vol. 9, pp. 223-232.

16. Zlotyn V. Mental'naâ karta Luganska: obraz goroda v soznanii studentov [Mental map of Luhansk: the image of the city in the minds of students]. *Visnik ONU im. Î. Î. Mečnikova. Sociologiâ i političnî nauki* [Visnyk of Mechnikov Odesa National University. Sociology and political science], 2013, vol 2 (18), part 1, pp. 267-273. (In Russian).

Список використаних джерел:

1. Барановський М. О. Біхевіористичний підхід у дослідженні регіональної депресивності / М. О. Барановський, О. В. Барановська. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/123456789/5404/1/M.%20O.%20Барановський%2C%20O.%20B.%20Барановська.pdf>.

2. Генеральний план розвитку м. Львова до 2025 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.city-adm.lviv.ua

3. Гнатюк О. М. Ідентичність визначних локацій міста Вінниці / О. М. Гнатюк, А. Л. Мельничук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2019. – № 11. – С. 16-24.

4. Голд Дж. Психология и география: Основы поведенческой географии. – [пер. с англ.; авт. предис. С. В. Федюлов]. – М.: Прогресс, 1990. – 304 с.

5. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту: місце і простір: монографія / М. Д. Гродзинський. – У 2-х т. – К.: Видав.-поліграф. центр Київський університет, 2005. – Т. 2. – 503 с.

6. Luscher M. *The Lyucher Color Test* / M. Luscher. – New York: Pocket Books, 1971. – 224 p.

7. Львів. Комплексний атлас. – [ред. О. Шаблій]. – К.: Картографія, 2012. – 192 с.

8. Мезенцева Н. І. Перцепційні портрети регіонів України / Н. І. Мезенцева, К. В. Мезенцев / Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. – Херсон, 2005. – С. 208-213.

9. Мезенцев К. В. Методика біхевіористичного прогнозування регіонального розвитку / К. В. Мезенцев // Економічна і соціальна географія. – 2004. – Вип. 54. – С. 17-24.

10. Печенюк Т. Кольорознавство: підручник для студ. вищ. навч. закл. / Т. Печенюк. – Київ: Грані-Т, 2009. – 191 с.

11. Sage J. The micro-geographies of studentification in Brighton and Hove J. Sage // PhD thesis, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cris.brighton.ac.uk/ws/portalfiles/portal/4756101/SAGE+thesis+CORRECTED_static_Redacted.pdf

12. Smith D. "Studentification": the gentrification factory? / D. Smith // *Gentrification in a Global Context. The new urban colonialism.* – [Ed. by R. Atkinson, G. Bridge]. – London, New York, 2005. – P. 73-90.

13. Влах М. Р. Урбообрази як напрям регіонального туристичного менеджменту / на матеріалах Львівської області // М. Р. Влах, Т. О. Коропецька // Географія, економіка, туризм: національний та міжнародний досвід: матеріали VIII наук. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2014. – С. 151-155.

14. Влах М. Теорія і методологія географічної науки: навч. посібник / М. Влах, Л. Котик. – Львів: ЛНУ, 2019. – 334 с.

15. Warde A. Gentrification as consumption: issues of class and gender / A. Warde // *Environment and Planning D*. – 1991. – Vol. 9. – P. 223-232.

16. Злотин В. Я. Ментальная карта Луганска: образ города в сознании студентов / В. Я. Злотин // *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Соціологія і політичні науки.* – 2013. – Т. 18. – Вип. 2 (18). – Ч. 1. – С. 267-273.

ЗМІСТ

Наукові статті

Мезенцев К., Провотар Н., Гнатюк О., Мельничук А., Денисенко О.	Неоднозначні приміські простори: тенденції та особливості зміни повсякденних практик	4
Гоманюк М.	“Битва за Таврію”: історичний регіон у світі політики та на ринку товарів та послуг.	20
Пугач С.	Концептуалізація поняття географічний простір у науковій літературі. .	27
Моргацький В.	Конструктивна геостратегія України щодо держав пострадянського простору в нових геополітичних реаліях	34
Влах М., Гудзеляк І.	Перцепційний підхід у суспільно-географічних дослідженнях міського простору (на матеріалах Львова).	50

CONTENTS

Scientific Papers

Mezentsev K., Provotar N., Gnatiuk O., Melnychuk A., Denysenko O.	Ambiguous Suburban Spaces: Trends and Peculiarities of Everyday Practices Change.	4
Homanyuk M.	“Battle for Tavria”: a Historical Region in Politics and in the Market of Goods and Services.	20
Puhach S.	Conceptualization of Geographic Space in the Scientific Literature	27
Morhatskyi V.	Structural Geostrategy of Ukraine Concerning Post-Soviet Countries in New Geopolitical Realities	34
Vlakh M., Hudzelyak I.	Perceptual Approach in Social-Geographical Research of the Urban Space (on the Example of Lviv).	50

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ
EKONOMICHNA TA SOTSIALNA GEOGRAFIYA

Випуск 82

Підписано до друку 27.12.2019 р.
Авт. друк. арк. 6,3. Обл.-вид. арк. 6,7. Наклад: 300 прим.

Надруковано Методичка.in.ua
02100, м. Київ, вул. Будівельників 32/2, оф. 2
тел.: +38 (044) 561-95-31, +38 (067) 506-57-55

Шеф-редактор: Я. Б. Олійник.

Головний редактор: К. В. Мезенцев.

Відповідальний редактор-секретар: О. М. Гнатюк.

Верстка і художнє оформлення: О. М. Гнатюк, Т. Данилюк

До уваги авторів

Інформацію для авторів, зокрема, вимоги до оформлення та подання статей, процедуру розгляду публікацій, рекомендації для авторів та етичні зобов'язання можна переглянути на офіційному веб-сайті журналу: <http://bulletin-esgeograph.org.ua>

Автори опублікованих статей несуть повну відповідальність за оригінальність та авторську автентичність опублікованих творів і захищеність прав інтелектуальної власності на твір (ст. 14 та 15 Закону України “Про авторське право та суміжні права”, Кримінальний Кодекс України, ст. 176 та Кодекс України про адміністративні правопорушення, ст. 51), за підбір і точність наведених фактів, цифр, цитат, географічних назв, власних імен людей, повноту і достовірність наведених матеріалів, посилань на літературні джерела та інших відомостей. Редакційна колегія журналу може не поділяти думку авторів. Прийняті до друку статті проходять наукове та літературне редагування.